

MAYIS / MAY 2019 • SAYI / ISSUE: 32 - ÖZEL SAYI • ISSN: 2630-6220

TÜRKİYE İLETİŞİM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

TURKISH REVIEW OF COMMUNICATION STUDIES
(TURCOM)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi • Turkish Review of Communication Studies

6 Aylık Hakemli Dergi • Biannual-Reviewed Academic Journal

Mayıs/May 2019 • Özel Sayı, Sayı/ Issue: 32 – Türkiye’de Medya, Darbe ve 15 Temmuz Özel Sayısı

ISSN: 2630-6220

Marmara Üniversitesi Rektörlüğü Adına İmtiyaz Sahibi • Owner

Prof. Dr. Erol Özvar (Rektör • Rector)

Derginin Sahibi • Owner of the Journal • Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Adına, On behalf of Marmara University, Faculty of Communication

Prof. Dr. Mustafa Kurt (Dekan Vekili • Acting Dean)

Editör / Editor-in-Chief Doç. Dr. Hediyeullah Aydeniz

Yardımcı Editör/ Assistant Editor Arş. Gör. Fatmanur Demir

Alan Editörleri / Field Editors Dr. Ergün Köksoy, Dr. Haldun Narmanlıoğlu, Dr. Yenal Gökşun, Dr. Yusuf Ziya Gökçek, Dr. Süheyla Nil Mustafa, Dr. Ali Mınarlı

Yönetici Editörler / Managing Editors Arş. Gör. Gülen Sönmez, Arş. Gör. Ufuk Özden, Arş. Gör. Yasin Aydınlık, Arş. Gör. Damla Karşu Cesur

Yayın Kurulu • Editorial Board

Prof. Dr. Ali Murat Yel (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Cengiz Anık (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Ergün Yıldırım (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Filiz Balta Peltekoğlu (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. John Keane (The University of Sydney)

Prof. Dr. Özhan Tıngöy (Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Hediyeullah Aydeniz (Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Özçağlayan (Marmara Üniversitesi)

Danışma Kurulu • Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah Özkan (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet Kalender (Selçuk Üniversitesi)

Prof. Dr. Ayhan Biber (Kastamonu Üniversitesi)

Prof. Dr. Besim Dellaloğlu (Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Fahrettin Altun (Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi Müttevelli Heyet Başkanı)

Prof. Dr. Himmet Hülür (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa Şeker (Akdeniz Üniversitesi)

Prof. Dr. Mutlu Binark (Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Naci İspir (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Nilüfer Timisi Nalçaoğlu (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Peyami Çelikkcan (İstanbul Şehir Üniversitesi)

Prof. Dr. Rıdvan Şentürk (İstanbul Ticaret Üniversitesi)

Prof. Dr. Selma Ulus (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Serhat Ulağlı (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Serpil Kurel (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Şahin Karasar (Maltepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Türkan Uğur Dai (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Yusuf Devran (Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Alev Erkilet (İstinye Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Emin Babacan (İbn Haldun Üniversitesi)

Doç. Dr. İhsan Karlı (Kocaeli Üniversitesi)

Doç. Dr. Şükrü Sim (İstanbul Üniversitesi)

Dil Editörü / Language Editor Arş. Gör. Yasin Aydınlık (Türkçe-English), Dr. Süheyla Nil Mustafa (English)

Kapak Tasarımı • Cover Design Araş. Gör. Oğuz Gülleb

Marmara Üniversitesi Yayınevi • Marmara University Press

Adres: Göztepe Yerleşkesi 34722 Kadıköy, İstanbul

Tel/Faks: (0216) 348 43 79 E-posta: yayinevi@marmara.edu.tr

İletişim Bilgileri

Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Bahçelievler Yerleşkesi 34180 İstanbul

E-mail: iletisimdergi@marmara.edu.tr

Web: http://dergipark.gov.tr/turcom

https://marmara.academia.edu/turcom

http://twitter.com/turcomdergi

“TÜRKİYE İLETİŞİM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ” Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Uluslararası Hakemli Akademik yayınıdır. Altı ayda bir yayınlanır. Dergide yayınlanan makalelerdeki görüşler yazarlarına aittir. Yayın Kurulu tarafından benimsendiği anlamına gelmez. Yayın Kurulu, yazının özüne dokunmaksızın gerekli yazım ve cümle değişiklikleri yapma hakkını saklı tutar. Dergiden yapılan alıntılarda kaynak göstermek mecburidir. Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi (eski adıyla Marmara İletişim Dergisi) ULRICH Global Serials Directory, EBSCO uluslararası alan indeksi, ASOS Index, DOAJ Directory of Open Access Journals, ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı (SBVT) ve Emerging Sources Citation Index (ESCI) ve CiteFactor tarafından taranmaktadır.

“**TURKISH REVIEW OF COMMUNICATION STUDIES**” is a peer-reviewed academic journal of Marmara University Faculty of Communication. It is published every six months. All the opinions written in the articles are under responsibilities of the authors and it does not mean that they are adopted by the board. The Editorial Board reserves the right to make necessary changes in spelling and sentence, without distorting the essence of the text. The published contents in the articles cannot be used without being cited. Turkish Review of Communication Studies (formerly named as Marmara Journal of Communication) is indexed by ULRICH Global Serials Directory, EBSCO International Index, ASOS Index, DOAJ Directory of Open Access Journals, ULAKBIM Social and Human Sciences Database, and Emerging Sources Citation Index (ÉSCI) and CiteFactor.

Özel Sayının Hakem Kurulu • List of Referees

- Prof. Dr. Ahmet Kalender (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Himmet Hülür (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Narin Tülay Şeker (Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf Adıgüzel (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Yücel Bulut (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Alparslan Nas (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Betül Onay Doğan (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Hediye Esra Arcan (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Nural İmik Tanyıldızı (Fırat Üniversitesi)
Doç. Dr. Oya Morva (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Sedat Özel (Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Sertaç Timur Demir (Gümüşhane Üniversitesi)
Doç. Dr. Yusuf Özkır (İstanbul Medipol Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üye. Adem Başpınar (Kırlareli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üye. Ahmet Güven (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üye. Ali Özcan (Gümüşhane Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üye. Ayşe Lale Şıvgın Dündar (Başkent Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üye. Baki Can (Ege Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üye. Samet Kavoğlu (Marmara Üniversitesi)
Öğr. Gör. Dr. Ekmel Geçer (İstanbul Şehir Üniversitesi)

İçindekiler / Contents

Reflections of Asabiyyah Effect on Social Differentiation in Social Media: The Case of the July 15th Military Coup Attempt Toplumsal Ayrışmada Asabiyet Etkisinin Sosyal Medyadaki Yansımaları: 15 Temmuz Kalkışması Örneği Mustafa Sami MENCET, Onur ERTÜRK	1
Kitle İletişim Araçlarının Çocukların Algısına Etkisi: 15 Temmuz Örneği The Effect of the Mass Media on the Perception of Children: 15 July Case Rengim SİNE NAZLI, Gülşah SARI	13
The Role of Facebook and Twitter in Social Movements: A Study on the Gulenist Coup Attempt in July 15 in Turkey Toplumsal Hareketlerde Sosyal Medyanın Rolü: Türkiye’de 15 Temmuz Darbe Girişimi Üzerine Bir Çalışma Semra DEMİRDİŞ	32
Darbelere Giden Süreçte Kamusal Rıza Üretiminde Basının Rolü: 27 Mayıs 1960 ve 15 Temmuz 2016’nın Karşılaştırmalı Analizi Role of Press in the Production of Public Consent for Military Coups in Turkey: Comparative Analysis of 27 May 1960 and 15 July 2016 Serpil Seda ŞİMŞEK	50
Freudyen Teorideki “Tekinsizlik” Olgusunun Türk Modernleşmesinde Darbeleri Mümkün Kılan Obskürantist ve Self-Oryantalist Tutumlarla İlişkiselliği Üzerinden Okunması Modernism Reading the “Uncanny” Phenomenon under the Relationality of Obscurantist and Self-Orientalist Approaches Enabling Coup d’état’s in Turkish Modernization Burcu KAYA ERDEM	77

Reflections of *Asabiyyah* Effect on Social Differentiation in Social Media: The Case of the July 15th Military Coup Attempt

Toplumsal Ayrışmada Asabiyet Etkisinin Sosyal Medyadaki Yansımaları: 15 Temmuz Kalkışması Örneği

Mustafa Sami MENCET*
Onur ERTÜRK**

Abstract

During the July 15th Coup Attempt in Turkey, many firsts were experienced. The Grand National Assembly of Turkey and other state buildings were bombed by Turkish warplanes led by putschist pilots, the civilians were fusilladed intensively and their resistance was strong and uncompromising. Yet, the media subordinate to the putschists in previous coup attempts played a crucial role in the failure of the putschists in this coup attempt. Just after the President's call to civilians for resistance in the squares, many people, who were organized in the social media platforms, shielded themselves against soldiers and tanks immediately, but the soldiers of junta could manage to kill 173 civilians. Meanwhile, another part of the society kept their silence and went to ATMs or markets in fear of a probable war. When the activities in the social media within the process of the coup attempt are considered, it can be figured out that both parts of the society were influenced by the social media contents and that they acted accordingly. An in-depth analysis of the elements that affect the perception, and reactions within these two different segments of the society, attitude-development and action-taking of these two parts is vital for the prevention of such attempts which have the power to directly influence the well-being of the country and the peace of the society. For this purpose, in this study, social media activities and the reactance of the masses pre – and intra-coup attempt are analyzed. Two hashtags and two visual contents representing the different reflections of the process of the 15th of July Coup Attempt in the social media are analyzed through Roland Barthes's Semiological Denotation/Connotation Model, and the role of the media in the assumption of different attitudes of the masses are examined by scrutinizing the different attitudes of both pro – and against-government parties

* Dr. Öğr. Üye., Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Antalya, Türkiye, mustafamencet@akdeniz.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-9630-0416

** Ar. Gör., Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Antalya, Türkiye, oerturk@akdeniz.edu.tr, Orcid ID: 0000-0003-4321-5741

and the collective actions through the *Asabiyyah* theory of Ibn Khaldun. Findings summarizes factors that are threatening the social peace and reinforcing discrimination; and furthermore, they show why it is important to adopt the *Asabiyyah* theory to understand such social events.

Keywords: Social Media, July 15th, *Asabiyyah*, Ibn Khaldun, Semiology

Öz

15 Temmuz kalkışmasında önemli ilkler yaşanmıştır ve bunlardan en göze çarpanı da meclis binası başta olmak üzere bazı önemli kamu binalarının orduya ait hava araçlarıyla ilk defa vurulmuş olduğu gerçeğidir. Yine bu kalkışma sırasında ilk defa sivillere bu kadar yoğun bir biçimde yayılım ateşleri açılmış, buna mukabil sivil halkın direnişi de ilk defa bu kadar sert ve ödünsüz olmuştur. Önceki darbelerde darbecilerin kontrolüne giren kitle iletişim araçları, bu kalkışmada darbeciler tarafından kontrol altına alınamaması darbe girişiminin başarısız olmasında büyük rol üstlenmiştir. Cumhurbaşkanı'nın vatandaşları meydanlara direniş için davet etmesiyle kısa sürede sosyal medyada örgütlenen çok sayıda kişi kısa sürede tankların ve silahlı askerlerin önüne kendilerini siper etmiş, silahlı saldırılar sonucunda 173 sivil şehit olmuştur. Bütün bunlar olurken başka bir kesim de yaşananlara sessiz kalmış veya ATM'lere ve marketlere olası bir iç savaş tehdidi nedeniyle akın etmiştir. Kalkışma sürecinde sosyal medyadaki hareketlilik dikkate alındığında bu iki kesimin de sosyal medyada üretilen içeriklerden etkilendikleri ve buna paralel davranışlarda buldukları anlaşılmaktadır. Her iki grubun olayları kavrama, tutum edinme ve davranışta bulunma sürecine etki eden unsurları çözümlmek, ülkenin refahına ve toplum barışına doğrudan etki edebilecek güçteki bu tarz girişimlerin önlenmesi için elzemdir. Bu amaçla gerçekleştirilen çalışmada kalkışma süreci ve sonrasındaki sosyal medya hareketliliği kitlelerin olaylara gösterdikleri tepkilerle birlikte analiz edilmektedir. Çalışmada 15 Temmuz kalkışması sürecinde yaşananların sosyal medyadaki farklı yansımalarını temsil eden iki adet etiket (*hashtag*) ve iki adet görsel, R.Barthes'in Göstergebilimsel Düz/Yan Anlam Çözümlemesi yöntemiyle ele alınırken hükümete yakın ve muhalif çevrelerin birbirinden farklı tutumlar takınması ve sergilenen kolektif eylemler de İbn Haldun'un Asabiyet Kuramı çerçevesinde incelenerek kitlelerin birbirinden farklı tavırlar takınmasında medyanın rolü analiz edilmiştir. Bulgular, ülkemizdeki toplumsal barışı tehdit eden ve ayrımcılığı pekiştiren unsurları özetlemekte; ayrıca Asabiyet Kuramının özellikle ülkemizdeki toplumsal olayları çözümlenmede ne kadar önemli bir yöntem olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, 15 Temmuz, Asabiyet, İbn-i Haldun, Göstergebilim

Ibn Khaldun, *Asabiyyah* and Umran

It is not convenient to describe Ibn Haldun; whose work is appreciated from middle ages to today, from North Africa to Souteast Asia, with categories such as a sociologist, a historian , a political scientist. Contary to his (more or less) contemporaries, Ibn Haldun shifted his attention from “what it should be” to “what it is”. Therefore his work is focused to “street” and “rural” rather than palace windows. Ibn Khaldun does not offer any solution on society unlike his contemporaries. Lacoste (1993) recognizes Ibn Khaldun as a scientist rather than a philosopher, as a result of his methods and objectives (pp. 154-156). Furthermore, Garrison (2012) compares him with Hobbes, Thucydides, Machiavelli, Rousseau, Hegel, indicating that Ibn Khaldun's contribution to social and political theory is as great as his contemporaries (pp. 4-9).

In his *Mukaddime*, as an encyclopedia on social sciences, Ibn Khaldun tries to understand and model societies that separate and reunite (Canatan, 2016, p. 202). In this encyclopedia, Ibn Khaldun's

purpose is to explain the history through his observations on publics and governments rather than to introduce and describe them (Toku, 2002, p. 75). He primarily embraces history as a social/public history, thus the main point in his writings are societies themselves. Ibn Khaldun posits a dynamic existence of a society. At this point, the main element behind his postulation emerges: his method of *ilm-i umran*, or social science.

In the preface of his translation of *Mukkadime*, Süleyman Uludağ (2012) states that Ibn Khaldun uses the term *umran* as an activity building civilization that leads to civil life. Therefore, *ilm-i umran* is an explanation to both civilization and civil life, consequently an explanation to sociology. Toku (2002) indicates that *ilm-i umran* is a historical norm and knowledge of society (pp. 76-79). Laroussi Amri (2008) explains that Ibn Khaldun observes the movement from the rural to the cities and the world he is in, practically by his own point of view. Amri repeatedly points out that Ibn Khaldun's *umran* is an ongoing process rather than a stationary output. What is implied by *umran* is both social life and organization. In other words, *umran* is forms of relationships shaped by social organizations (pp. 345-349). In this regard, Toku (2002) underlines a critical point by stating that *ilm-i umran* is not just about civilization and politics-therefore it is not just about governments. *Ilm-i umran* has a much bigger frame. In this frame, the concept of *asabiyyah-asabiyet*, *asabiyya*, group feeling – is a fundamental term (pp. 83-93).

Asabiyyah is a model developed by Ibn Khaldun in order to explain the social relations, forms of relations, social life, the organization of and history of the societies. This model is created with induction method, instead of deduction. This method does not have strict rules and it is durable against time and place. Ibn Khaldun indicates that people build unity with social connection and relations and this unity lead people to protect and defend each other and take joint action together (Uygun, 2008, pp. 34-35). Core of *asabiyyah* is this spirit of this unity.

Ülken and Findiklioğlu (1940) explain *asabiyyah* as a social power that nomads use in fight to replace modern people. According to Ülken and Findiklioğlu (1940), Uygun (2008) and Hassan (2010), source of *asabiyyah* splits in two: ancestry solidarity and religious-ideological solidarity. Ancestry solidarity sets up itself based on being/having same ancestry. People of the same ancestry protect and defend each other. Ibn Khaldun indicates that this structure is natural. People will defend and protect the ones against any attack or danger who share the same ancestors, without hesitation or questioning (Uygun, 2008, pp. 40-41). Ibn Khaldun states that *asabiyyah* is stronger in nomad societies, therefore they are more brave and protective and the unity is much stronger (Hassan, 2010). Uygun (2008) and Hassan (2010) agree on Ibn Khaldun's statement that difficult conditions require stronger unity and *asabiyyah*. Therefore, nomads equipped with stronger *asabiyyah* comparing to sedentary society. Hassan (2010) indicates that there is a correlation between the Ibn Khaldun's *asabiyyah*, feel of comradeship, collective movement and bravery, brotherhood, equality in bedouinity (pp. 42, 78, 159-160, 178). The power behind the public occasions is unity. Solidarity always plays a role in the social bond of prairie and cities and rises and falls of states. Ancestry solidarity is more powerful in rural societies than the urban societies. In cities, the increase in the population and the development of the economy cause many problems. For this reason, ancestry fails to keep the unity together after some

time. Hence, new ways of solidarities are born. For example, religious solidarity originates in having same religious believes. Having same religion builds up strong solidarity (Uygun, 2008, pp. 44-45).

In Ibn Khaldun's world, ancestry or blood solidarity is the purest form of the *asabiyyah* but expecting a national and denominational solidarity would not be realistic (Uygun, 2008, p. 47). As civil umran takes the place of bedouin umran, resource and the form of *asabiyyah* departs from the ancient connection and leans on the other resources. When *asabiyyah* considered as a social power/solidarity, the idea of national and denominational *asabiyyah* will also be valid. At the times of Ibn Khaldun and in ages before, as well as nowadays, considering the life of rural and urban life as contrary is a fallacious way of thinking (Ülger, 2004, p. 97). Rural and city always feeds and enriches each other. However, they also want each other's wealth. Social unity and peace are based upon this tense line. Societies that can protect their *asabiyyah* in city life, value the equality, virtuous, and the governments of this societies will live long and live in prosperity. Power against the social disintegration is social solidarity and brotherhood.

As mentioned above, when considering modern societies with Ibn Khaldun, one needs the extremely attentive. The sieve of Ibn Khaldun can be too broad for some occasions and situations. Nonetheless some researchers like Gellner who studied nationalism and group dynamics, pick up where Ibn Khaldun left and continued to study. Taking advantage of the views of Ibn Khaldun, Gellner has subjected new constructions in modern societies to different readings such as national borders, national identity etc. Gellner reveals the overlapping points of *asabiyyah* with collective action and group consciousness (Malesevic, 2015, pp. 89-93). Another aspect needed to be attentive about when understanding *asabiyyah* of Ibn Khaldun is that it values 'change'. According to Ibn Khaldun, people and governments are not static outputs. Change is affective factor from politics to cities, from philosophy to governments (Kayapınar, 2006, p. 85). There is also another assumption here, if change exist in everywhere, it should exist in *asabiyyah* too. Ibn Khaldun have correctly analyzed the social changes and impacts, that he influenced the philosophers like Hegel, Marx and Durkheim (Mohammad, 1998).

Asabiyyah is historical, not natural. Hence, when *asabiyyah* falls apart, a new binder to keep society together is needed. As in modern days' flow and speed rate of information keeps getting more vital, media is very critical in terms of social integration and social cohesion. Before, during and after coup attempt, media affected *asabiyyah* both positively and negatively.

***Asabiyyah* During 15th of July**

As Ibn Khaldun pointed out, humans exist as society. It is also societies, whom is embodied (not homogenically) around certain rules and understandings that will introduce the structure that can resist against coups and occupations. Even if they are not bounded around same ancestry, people only sacrifice their belongings and live for the society they live in, and the freedom they have. What Hassan established for cognate communities can also be indicated for the modern societies.

There is no practical difference in organising, common action and having same 'excitement' between different *asabiyyah*'s; *asabiyyah* that rises from having same ancestry and *asabiyyah* that

rises after bounding like having same ancestry. People can act like relatives after gaining collective movement power (Hassan, 2010, pp. 199-200). This is very important observation for understanding the July 15, 2016 Coup Attempt in Turkey. As mentioned above, people defended themselves, others and their freedom as if they are related, with having same excitement towards same thing. If *asabiyyah* is established once, its collective action power does not change even if it is originated around different sources.

Ibn Khaldun, stated that reaching a certain level of cooperation and solidarity would be necessary as a precondition for the welfare of a community. For him, main source of prosocial attitudes is biological, in tribes and same family boundary, but the scope is extendable to people who are familiar without family ties, who share socialization. However, the farther group solidarity is extended, the more unstable and weaker it gets (Gierer, 2001, pp. 91-104).

Asabiyyah represents a dynamic power that appeared during the process of transition from nomadism to settled life style. This power enables governments and civilizations to be build. *Asabiyyah* is strong because societies unite against hardship and scarce sources, but with settled life *asabiyyah* begins to disintegration. When prosperity causes prodigality, individuals who identify themselves with societies, leans towards on self-interest. According to Ibn Khaldun, this deterioration ends with another *asabiyyah*'s birth and occupation of the possessions. Then a new age comes along. But this situation of the 14th century is extremely rare when comparing to modern day's nations and governments settlement. Instead, government establishes another *asabiyyah*s inside itself and this causes power struggles. It is possible to read FETÖ and July 15 with this aspect. People that go out the streets for their values and freedom are the force that mobilized the weakened *asabiyyah* and government. A street would not just be a street in a literal sense from then on. Another distinctive characteristic of *asabiyyah* is that it lets leaders to lead but none the less it excludes the hierarchy. Leader, manager, warden, chief is a need in both nomadic and settled societies. But after the gaining the property or establishing the government, these people have to institutionalize themselves and they have to constitute their *asabiyyah* based on religious/denomination/ideology rather than ancestry. Government has to move on with another *asabiyyah* than ancestry. Ibn Khaldun indicates the loyalty to intendants. It is possible to interpret this as a commitment to the state and the governments who is the head of the state, and it is possible the separate this two. Because, on the contrary to 14th century, possession is not gathered into the body of one ruler. (Uygun, 2008, pp. 46-47). What matters is also not management affairs, is being unite and having common objective. As July 15 experience demonstrate, people that believed the need of being unite in same land went out the street with encouragement of their executives and protected their government with assuming that the gun pointed to them are also pointed to their government. Citizens that never seen each other from Ankara to Elazığ and Edirne, put forth their lives for the unity they established.

Media Contents Which Motivated *Asabiyyah* in 15th of July

Having been in the state for nearly forty years, FETÖ started to find supporters through religious preaching, and with the help of the books which contains Fethullah Gülen's speeches about Said Nursi.

Especially after the Coup of September 12, 1980, FETÖ facilitated its activities in many fields (mainly education), diversified interests, strengthened in religious institutions, and expanded the network of supporters through religion. At the same time, using media actively, it was able to put pressure on parties and governments. Making use of this power, it increased the strength of its international lobby activities. Members of this structure, using the power the state has given to them, unquestionably implemented the instructions of the organization leader against the state. FETÖ did not hesitate to engage in all kinds of illegal activities to directly take over the state. Finally, the organization, trapped in the corner with organized operations trying to seize the state authority itself, carried out a final overthrow of the collective action of the other members of the army on July 15, and did not hesitate to bombard the parliament and public buildings of the country as well as to slaughter its civilian population in order to be successful.

The organization captured the media in very first hours of the coup attempt, and left it silent, but read a statement from the state television TRT (Turkish Radio and Television Corporation) as if it were in the classical military coup in the past. The language bracket of this declaration was designed to gain sympathies of the secular, Kemalist and NATO supporters of the country and to prevent any possible resistance. The fate of coup attempt changed at times when warplanes flew low in order to intimidate people in Ankara and Istanbul, where the Bosphorus bridge was closed and armored vehicles occupied the streets in battle position; the President, the Prime Minister, and some army commanders called citizens to save their democracy and to prevent their freedom from FETÖ and small junta in Turkish Army by using the mainstream media. In fact, this moment was the moment when the democratic structure of the country was also tested. A junta tries to overthrow the government by using the means provided by the people's taxes. While groups of people sacrificed their lives to react to this, while another group remained silent.

Political developments were the fastest way to create the media-like hashtags on Twitter. Intensive propaganda was launched in the face of the armed soldiers who massacred the people, inhumane resistance to those who insulted them, thus supporting the coup attempt. Some even touted religious officials on July 15, during the reciting of the *sala*, one of the most important events that increased the strength of the resistance and broke the hope of the coup plotters. On the day of July 15 and afterwards, the following images, especially on Twitter and Facebook, were frequently used together with some manipulative content, and a kind of perception management was initiated to break the resistance to the military coup attempt and to psychologically damage the superiority of this resistance after the coup.

Methodology and Findings

The semiotic analysis which is frequently used to identify the activists in the narrative and to examine the relations between the activist and the action (Günay, 2002, p. 85) is the method of this study. Barthes was the one who provided a systematic model for analyzing the semantics of interactive meaning. At the center of Barthes's theory is the idea of two levels of meaning (denotation and connotation). The denotation indicates the apparent meaning of an indicator. The connotation is

the secondary level of meaning. Barthes argues that connotation is the main way of communicating the ideological meaning of mass media. The denotation means more sub-order systems and more or less the true meanings of the signs. On the other hand, the semantic meaning is associated with some sort of upper language. Connotation describes the interaction that occurs when the indicator meets the emotions and cultural values of the users.

Image 1. Torture Photographs of Junta Soldiers on the Bosphorus Bridge which is frequently used in the Social Media.

Image 2. Photo circulated in the social media with the claim of the soldier's head cut off. ("Isn't there anyone who feels more pain in this photo than me?")

When the images are examined in the context of the relationship between the plain meaning (visible) and the side meaning (the true meaning behind the appearance) developed by Roland Barthes as a semiotic method of analysis, the visual meaning of the Image 1 is that the soldiers in the plain meaning bridge are beaten by the civilians, barbarian, enemy of the soldier, head-cutter ISIS terrorist image. When the tweet and photo are carefully examined, it is understood that this photograph is a manipulation material. Because the camouflage on the soldier is not the camouflage used by the Turkish Army. Also, when the photograph is scanned with Google's reverse image scanning application, it can be easily understood that the photo was taken elsewhere and at a time. However, the aim is to provoke the Turkish nation's sympathy with the military and to undermine the resistance against the military coup. Some of the soldiers involved in the coup attempt, especially the soldiers who closed the Bosphorus Bridge, did not hesitate to kill civilians who reacted to them. However, it can be described as a counter propaganda to publish photographs of manipulative photographs, or to distribute photographs of civilian citizens in social media who are beating soldiers after they have surrendered (Image 2). Specifically, the day after the coup attempt, these kinds of tweets became widespread and the resistance of the people who opposed the junta to death was tried to be humiliated by such shares. When we look at the denotation in Figure 2, it is seen that the soldiers were beaten with a belt and this action took place under the control of the cops. But in connotation it is seen that there is a meaning that the police neutralize the soldiers with a hit. This reinforces the rhetoric of a "coup under the control of the government", which is frequently expressed by the opposition for July 15. In particular, a photograph in which the soldiers were beaten in a passive protection position to avoid being beaten has an agitation effect for a society that sympathizes with the army and soldiers.

Indeed, the government opposes some politicians, journalists and others. He has often used this discourse. There are no images of these soldiers, who are beaten up in this photo, lining the civilian population before photographing. In this photo, there is no photograph of a woman who was killed by a junta soldier with the command given by the commander in front of them, who came to convince them of the body of a motorcyclist who had been torn by a tank shot or unarmed. But this photograph which was viral in the social media, especially twitter, was sufficient enough to portrait the people who were resisting to the occupation of the country, as a barbarians The second image in the visual has the same plain / semantic relationship with the previous one. This photo was also published on Twitter under the headline *NeDarbeNeDiktatörlük* (Neither the coup nor the dictatorship), but unlike the title in the sense of the line between the coup plotted against the victim, people who resist the coup was used to show a cruel purpose.

In fact, it is a fact known that most of the military conflicts in the world are carried out by the CIA and are supported by NATO, with the aim of destroying the independence of nation states for strengthening the power of global hegemonic powers (Abrahamian, 2013). On 15 July, planes refueled in the military base of NATO based in İncirlik, bombed the National Assembly and took hundreds of civilian lives. If the coup attempt had been successful, a civil war could take place and the country would easily be invaded by outside forces.

On the other hand, the mass, aware of the fact that it is an attempt against the will of the people, has exhibited a complete example of irritability and has been organized through social media before the

President and other officials have spoken on television. Until the TRT bulletin was read on Twitter, the headlines #DarbeyeHayır, #AtaturkHavalimanı, #VatanCaddesi were opened and the city squares were prevented from being captured by the junta. The cops clashing with juniors demanded that citizens should not leave the streets, stating that they took their power from their citizens. The president has shown to the television that he is alive and safe, and his citizens are calling for resistance and people from all occupations have come out of the squares and prevented the coup attempt from succeeding at the expense of their lives. The following images have been passed down as symbolic photographs of this resistance.

Image 3. National Assembly Right After The Military Coup Attempt

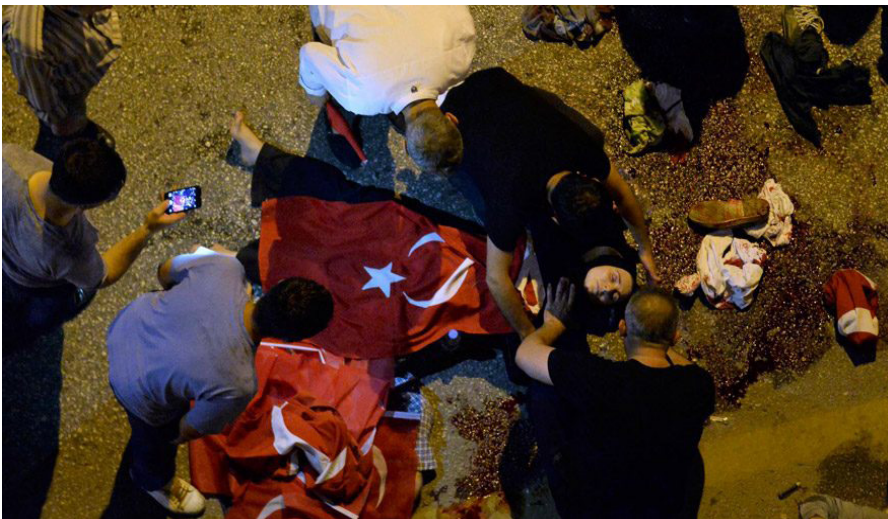

Image 4. The Woman Opened Fire By The Junta Soldiers On The Bosphorus Bridge

Image 3 is one of the symbolic photographs of the July 15th resistance. Turkey's National Assembly which 'ghazi' title given because of its management in Turkish Independence War bombed for the first time in the history and junta soldiers did it without question. While denotation of the photograph shows, debris after the bombing, connotation shows us this attack was to the top of the government as it can be seen with the damage of cabinets and prime minister's chambers. As a matter of fact, Special Forces, Security General Directorate etc. public buildings were attacked as well. 62 police officers and 5 soldiers lost their lives as a result of these attacks. The meaning of photography is that the Office of the Prime Minister becomes unusable. In fact, it clearly shows the target of the military coup attempt. The Image 4 photographs belong to a citizen who is seriously injured, the result of the mass shootings made by the soldiers in Image 1. The photograph, taken by the people at his head desperately waiting, is the cover of the Turkish flag on the wound and on one hand, these people are recorded on the mobile phone and announced to other parts of the society. When the connotation analyzed in the photo; these two elements are the two distinct dimensions of the *asabiyyah*/group feeling that bet at the beginning of the work. In the first place, the tradition of covering the martyrs with the symbol of Turkish flag that the purpose of the resistance made to prevent the ending of the country to the indefinite period by striking the democratic structure of the country has been transformed into a ritual of national and religious belief which is covered with a woman who is seriously injured and waiting for the martyr. On the other dimension, the effort to make a social media announcement by registering on a mobile phone can also be given as an example of the dimension of solidarity. As is known, social resistance has been rapidly organized in social media, citizens have mostly taken news from social media and were organized accordingly to their directions. The announcement of the live event in Image 4 also caused the resistance to become stronger.

Conclusion

Ibn Khaldun states that the essence that affects the lifestyles of the societies by revealing solidarity cannot be explained only by the soul, but that soul is meaningful with action. The situation on July 15 is no different. People have come to the streets in the name of this common soul and have provided common action for their sense of partnership. Soul; a citation, an ideality, an action, the action ensures that its defense is acted on its behalf. So the spirit and the action complement each other. Hassan (2010) expresses that this is a form of behavior that is *asabiyyah* and that this behavior is collective (p. 194). Here, on July 15, the solidarity that unleashed the resistance that changed the destiny of the country is exactly the *asabiyyah* that draws the frame of Ibn Khaldun.

Ibn Khaldun's *asabiyyah* expresses much more than a restrictive, narrowing framework. It is not only a brotherhood relationship established with blood but a bond that is established and sustained in the sense that it is more meaningful and qualified than blood. As Sümer (2012) suggests, irritability can be a strong point of resistance between Turkey and the rest of the world, between states and publics in social demarcation (pp. 262-264). *Asabiyyah* does not constitute a biological structure in the sense of Ibn Khaldun; the opposite it is functional.

The history of the world is full of struggles for taking powers. Communities that are strong in this struggle are superior to others. According to Ibn Khaldun, this struggle is continuous and unavoidable. Societies are also affected by epidemic diseases, disasters and so on. They exhibit a struggle for existence with events such as war, occupation, genocide, various intimidation and assimilation that develop in a sudden situation or in a certain process. During this struggle, the groups that are strong in *asabiyyah* successfully pass these exams, while the weakest groups live in irreparable destruction. When we look at the history of the states established and demolished throughout history until the time of Turkey, the societies and states of such exams can understand the transforming power. When the Ottoman Empire, which ruled the three continents with the shake of the people's nervous affliction, has been destroyed, it gives us many messages about the kind and cause of *asabiyyah* and consequences as well as an *asabiyyah* that breaks the occupation with the understanding that "my son grows motherless but cannot grow stateless".

In countries like Turkey which can be easily affect by external interventions, social chaos are frequently experienced like ethnic, religious, ideological etc. Turkey is in the top position in the rankings of countries where fake news and information pollution is very common (Reuters Institute, 2018). Therefore, social media is very suitable for the spread of social turmoil and provocation. In such a case, to protect the soul of *asabiyyah* and to prevent information pollution, main stream media corporations, particularly public broadcasters like AA and TRT, should prevent information pollution very quickly. However, as experienced on 15th July, TRT and Turksat was the first target of the junta. In such a state, commercial media corporations and their social media accounts published information from the field and has called for resistance.

Turkey has given a very important test on July 15. People have already prevented the process that will actually lead to occupation of the country. In this, the commitment to the state, that is, the reason, reveals the power of *asabiyyah*. As in Turkey, both the natural disasters and the geography in which they live are a fundamental condition for the survival of the nobility of the group feeling in a country that is in a constant fire circle and that the state can survive forever. The necessary amelioration of the issues that weaken the bonds of *asabiyyah* in the society should be made and solved in a short time, by taking into consideration the changes, developments and relations in every layer of society, giving importance to the *asabiyyah* theory given to us by Ibn Khaldun seven centuries ago.

References

- Abrahamian, E. (2013). *The Coup*. New York: New Press.
- Amri, L. (2008). The concept of ‘umran: The heuristic knot in Ibn Khaldun. *The Journal of North African Studies*, 13(3), 345-355.
- Canatan, K. (2016). Sosyal bilimler metni olarak mukaddime: Bir meta-anlatı. *Mukaddime*, 7(2), 201-216.
- Garrison, D. H. (2012). *Ibn Khaldun and the modern social sciences: A comparative theoretical inquiry into society, the state, and revolution*. Yüksek Lisans Tezi, The Faculty of Josef Korbel School of International Studies, Denver Üniversitesi, ABD. https://www.researchgate.net/publication/259864574_Ibn_Khaldun_and_the_Modern_Social_Sciences_A_Comparative_Theoretical_Inquiry_into_Society_the_State_and_Revolution?ev=prf_high (Access Date: 25.08.2017).
- Gierer, A. (2001). Ibn Khaldun on solidarity (“asabiyah”) – Modern science on cooperativeness and empathy: a comparison. *Philosophia Naturalis*, 38, 91-104. (Access Date: 14.07.2017).
- Günay, V. D. (2002). *Göstergebilim yazıları*, İstanbul: Multilingual.
- Hassan, Ü. (2010). *İbn Haldun; metodu ve siyaset teorisi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İbn Haldun. (2012). *Mukaddime I*. Uludağ S. (Haz.), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kayapınar, A. (2006). İbn Haldun’un asabiyet kavramı: Siyaset teorisinde yeni bir açılım. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 15, 83-114.
- Lacoste, Y. (1993). *İbni Haldun; üçüncü dünyanın geçmişi, tarih biliminin doğuşu*, M. Sert (Çev.). İstanbul: Sosyalist Yayınlar.
- Malesevic, S. (2015). Where does group solidarity come from? Gellner And Ibn Khaldun revisited. *Thesis Eleven*, 128(1), 85-99
- Mohammad, F. (1998). Ibn Khaldun’s theory of social change: A comparison with Hegel, Marx and Durkheim. *The American Journal of Islamic Social Sciences*, 15(2), 25-45.
- Reuters Institute (2018). Digital News Report 2018. <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/digital-news-report-2018.pdf> (Access Date: 01.03.2019)
- Sümer, B. (2012). Ibn Khaldun’s asabiyya for social cohesion. *Electronic Journal of Social Sciences*, 11 (41), 253-267.
- Toku, N. (2002). *İlm-i Umran; İbni Haldun’da toplum bilimsel düşünce*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Uygun, O. (2008). *İbni Haldun’un toplum ve devlet kuramı*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Ülger, İ. (2004). *İbni Haldun*. İstanbul: Berfin Yayınları.
- Ülken, H. Z. and Fındıklıoğlu, Z. F. (1940). *Türk İslam feylesofları: VI, İbni Haldun*. İstanbul: Kanaat.

Kitle İletişim Araçlarının Çocukların Algısına Etkisi: 15 Temmuz Örneği

The Effect of the Mass Media on the Perception of Children: 15 July Case

Rengim SİNE NAZLI*
Gülşah SARI**

Öz

Çocuklar gerek kitle iletişim araçları gerekse sosyal çevrelerinden çeşitli mesajlara maruz kalmaktadır. Çocukların dünyayı algılayış şekilleri de aldıkları bu mesajlarla belirlenmektedir. Bu çalışmada, çocukların 15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişiminden gerek kitle iletişim araçları gerekse sosyal çevreleri aracılığıyla zihinlerinde nasıl bir algı oluştuğunu tespit etmek adına İstanbul ve Trabzon illerinde yaşayan, 3. ve 4. sınıfta okuyan 351 öğrenciye 15 Temmuz konulu resimler çizdirilmiştir. Yapılan resimler incelenerek “çatışmaya karşı koyan halk”, “saldırıya uğrayan halk”, “milli birlik ve beraberlik”, “simge noktaları”, “kutlama, zafer” ve “dini öğeler” şeklinde altı başlık altında kategorilendirilmiştir. Elde edilen resimler sonucunda çocukların kitle iletişim araçları ve sosyal çevrelerinden algıladıklarını çizdikleri resimlerle açığa çıkardıkları tespit edilirken, çocukların 15 Temmuz’u milli birlik ve beraberlik, bayrak, tank, kahramanlık gibi temalarla resmettiği tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kitle İletişim Araçları, Çocuk, Resim, Mesaj, 15 Temmuz Darbe Girişimi, Alımlama

Abstract

Children are exposed to a variety of messages from both the mass media and their social environments. The way they perceive the world is determined by the messages they receive. In this study, in order to find out what kind of perception has occurred in the minds of the children both by the effect of mass media and their social circles after the coup attempt, 351 students studying in the third and forth grade of the primary school and living in the provinces of İstanbul and Trabzon were asked to draw with the theme of the July 15th. The drawings have been categorized under six headings: “People fighting against armed conflict”,

* Dr. Öğr. Üye., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Bolu, Türkiye, rengimsine@ibu.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-8776-8922

** Dr. Öğr. Üye., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Bolu, Türkiye, gulsah.sari@ibu.edu.tr, Orcid ID: 0000-0001-6590-6530

people who are attacked”, “National unity and togetherness”, “Symbol points”, “Celebration, victory” and “Religious items”. As a result of the paintings, it was determined that children were exposed to the images they perceived from the mass media and their social circles, and that the children depicted July 15th with themes such as national unity and solidarity, flag, tank, heroism.

Keywords: Mass Media, Child, Picture, Message, 15th July Coup Attempt, Reception

Giriş

Yaşadığımız yüzyılda küçük yaşta kitle iletişim araçlarıyla tanışan çocuk, bu durumdan olumlu veya olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Çocuklar yaşadığı dünyaya dair düşüncelerinin önemli bir kısmını kitle iletişim araçlarından öğrenmektedir. Nitekim öğrenme; aile, okul, kültürel yapı ve coğrafyayı içeren geniş bir konudur (Tombul, 2018, s. 119). Bununla birlikte Neil Postman, 1995 yılında yayınlanan *Çocukluğun Yokoluşu* isimli kitabında iletişim araçlarından özellikle televizyonla yetişkinler ve çocuklar arasındaki çizginin aşındığını belirtmektedir (Postman, 1995, s. 104). Böyle bir ortamda ise çocukların yetişkinlere yönelik haber içeriklerine maruz kalma ihtimali ön plana çıkmaktadır.

Yetişkinlere yönelik televizyon içeriklerine maruz kalan çocukların çoğu, algılama düzeyleri gereği televizyonda gördüklerini gerçek sanmaktadırlar. Belli bir algılama düzeyine erişilmeden izlenen içerikler, çocuğa yanlış kavramlar ve çağrışımlarla olumsuz etki yapabilmektedir (Öcel, 2002, s. 282). Sadece Türk halkı değil, bütün dünya için tarihi bir olay olan 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi de, toplumun her kesimini derinden etkilemiştir. Dolayısıyla bu olay, beraberinde çeşitli sosyo-psikolojik etkiler de getirmiştir. Bu çalışmada, 15 Temmuz Darbe Girişimi'nin çocukların zihninde nasıl bir etki bıraktığı tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bahsi geçen etkinin tespiti için çalışmada resimleme yöntemi tercih edilmiştir. Nitekim Türkiye'de yapılan çeşitli çalışmalarda çocukların şiddet, medya, reklam gibi kavramları nasıl algıladıkları da çizdikleri resimler aracılığıyla ortaya konmuştur. Aşına Gülerarslan'ın (2014) da belirttiği gibi çocuklar, günümüzde toplumsal yaşamdan ayrı düşünülmesi mümkün olmayan medya aracılığıyla, gönderilen her türlü görsel ve işitsel bilginin bombardımanı altındadır. Çocuklar, karşılaştıkları görsel uyarıcıları deşifre etmekte ve sosyal yaşamla ilişkilendirilmektedir. Resimleme de iç ve dış dünyadaki tüm uyarıcıların deşifre edilme biçimi olarak görülebilmektedir (s. 137).

Öte yandan 15 Temmuz Darbe Girişimi, kitle iletişim araçlarından izleyicilere ya da okuyuculara aktarılırken çeşitli görseller ön plana çıkarılmıştır. Olayların çerçevesinde temel belirleyicilerin etrafında şekillenen bu görüntüler, 15 Temmuz Darbe Girişimi'ni temsil etmelerinin yanı sıra kitle iletişim araçlarının da etkisiyle zihinlere kazanmıştır. 15 Temmuz Darbe Girişimi'ni tanımlayan görüntülerden en belirginleri bayrak, asker, sivil halkın tankların önüne geçmesi ile Şehit Astsubay Kıdemli Başçavuş Ömer Halisdemir'in de içinde bulunduğu karelerden oluşmaktadır. Hangi coğrafyada olduğu farketmeksizin, yaşadığı toplumda gerek toplumun gerekse kitle iletişim araçlarının oluşturduğu çevreler içinde bulunmaya mahkûm olan çocukların, maruz kaldığı uyarıcıların zihinlerinde yer ettiği ve çevrelerinde gelişen olayları bu çerçeveden algıladıkları varsayımı bu çalışmaya temel oluşturmaktadır. Çalışmada tercih edilen resimleme yöntemi aracılığıyla İstanbul ve

Trabzon illerinde 3. ve 4. sınıflarda okuyan 351 öğrencinin zihninde 15 Temmuz Darbe Girişimi'nin nasıl bir yer edindiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Kitle İletişim Araçları ve Toplumsal Etkileri

Tarihin başlangıcından bu yana insanların hayatlarını idame ettirebilmeleri için gerekli en temel unsurlardan biri şüphesiz iletişimdir. İletişimin tüm topluma veya çoğunluğunun alıcı konumunda olduğu gruba yönelik şekli ise kitle iletişimi olarak tanımlanmaktadır (Bektaş, 2000, s. 15). Yüz yüze iletişimde olduğu gibi karşılıklı olmaya gerek kalmadan anında iletişim kurulmasını sağlayan ve bunu kitlesel düzeyde gerçekleştiren araçlara da kitle iletişim araçları denmektedir (Türkoğlu, 2010, s. 69). Geleneksel iletişim şekli olan yüz yüze ve sınırlı iletişimin kimi zaman yetersiz kalması insanlığı daha yaygın, daha hızlı, daha kolay ve daha etkin iletişim kurmanın yollarını aramaya itmiştir. İşte bu gereksinime yanıt vermek üzere, özel araçların geliştirilmesi sonucunda kitle iletişim araçları ortaya çıkmıştır (Balcı ve Gergin, 2008, s. 146-147).

Kitle toplumunda bireyler bilgilenmek için kitle iletişim araçlarına başvurmaktadır. Bu bağlamda kitle iletişim araçları, tüm toplum hayatına gözcülük yapmakta, bilgilerin bir merkezde toplanması ve bu merkezden bireylere dağıtılmasına yardımcı olmaktadır (Yıldız, 2017, s. 9). Kitle iletişim araçları bireylerin toplumsallaşmasında da önemli rol oynamaktadır. Bilindiği gibi toplumsallaşma ilk olarak ailede başlar. Bireyin sosyalleşmesi eğitim-öğretim kurumlarında devam eder. Birey, toplumsallaşmasında birçok farklı faktörün etkisi altındadır. Aile ve okul kadar kitle iletişim araçları da bireyin toplumsallaşmasında oldukça belirgin bir yer tutmaktadır. Sinema, televizyon, tiyatro, gazete ve kitap gibi kitle iletişim aygıtlarının da günümüzde bireylerin toplumsallaşmasında oldukça etkili araçlar olduğu bilinmektedir (Taylan, 2011, s. 14).

Dolayısıyla kitle iletişim araçlarının temel özelliği, insanların düşüncelerini etkileyerek toplumda ortak bir bilinç yaratmak ve bu bilinci yeni nesillere aktarmaktır. Kitle iletişim araçları toplumun yaşam tarzını gençlere ileterek onların toplumsallaşmasında önemli rol oynamaktadır. Kitle iletişim araçları toplumsal uzlaşmayı sağlamada hayati bir rol oynamasının yanında sosyal hayatta cereyan eden tüm olayları kendi merceğinden değerlendirerek kitlelere aktarmaktadır (Taylan, 2011, s. 14-15). Yani kar amaçlı ticari kurum olan medya organları, haber değeri olan olayları kendi ekonomik veya ideolojik çıkarları ekseninde kitlelere aktarmaktadır. Bir başka deyişle, sosyal hayatta cereyan eden tüm olaylar, medyanın kendi bakışıyla değerlendirildikten sonra kitlelere ulaşmaktadır. "Kitle iletişim araçlarının insanlara ne yaptığı sorusu" iletişim araştırmalarının en çok üzerinde durduğu konuların başında gelmektedir. Bu alanda yapılan çalışmaların temel sorusu medya aracılığıyla sunulan içeriklerin, bu içeriklerin alıcılarının düşüncelerini nasıl biçimlendirdiği, insanların dikkatlerini hangi konulara ve olaylara çektiği ve medya içeriklerinin insanların tutum ve alışkanlıklarını etkileyerek insanları ne tür tutum ve davranışlar geliştirmeye ittiğidir (Yaylagül, 2008, s. 39).

Kitle iletişim araçları şüphesiz, akademik araştırmaların hedefi haline gelebilecek birçok sosyal fonksiyona hizmet etmektedir. Bunlardan üç tanesinden söz etmek gerekirse; ilkin kitle iletişim araçları kamusal meseleler, kişiler, örgütler ve sosyal hareketler hakkında görüş bildirmektedir. Örneğin, *The Times*'in politik bir adaya verdiği destek, politik aday için bir ayrıcalık olarak kabul edilmektedir.

Çünkü kimilerine göre *The Times*'ın görüşleri bir grup uzmanın değerlendirilmiş yargısını temsil eder ve bu nedenle saygı gerektirmektedir. İkincisi, sosyal normların uygulanması hakkındadır. Kitle iletişim araçları, kamusal ahlakla çelişen koşulları “açığa çıkararak” örgütlenmiş toplumsal eylemi başlatabilmektedir. Kitle iletişim araçlarının üçüncü fonksiyonu ise büyük oranda fark edilmemiştir. En azından, çok az açık bir yorum almış ve görünüşe göre, planlı hedefleri geliştirmek için sistematik olarak kullanılmamıştır. Bu fonksiyon, kitle iletişim araçlarının uyuşturucu işlevi olarak adlandırılabilir. Siyasi olarak ilgisiz olan geniş kitleler halindeki nüfus, modern toplumun çıkarına dayanmadığı varsayımı üzerine işlevsizdir (Lazarsfeld ve Merton, 2007, s. 235-238).

Bu denli sosyal fonksiyonlara sahip ve insanın toplumsallaşmasında önem taşıyan kitle iletişim araçlarının etkileriyle ilgili araştırmalar genel olarak üç dönemde toplanmıştır. Bunlar güçlü etkiler, sınırlı etkiler ve güçlü etkilere geri dönüş dönemi olarak ele alınmaktadır. 1910'dan 1940'lı yıllara kadarki süreci kapsayan güçlü etkiler döneminde yapılan araştırmalar sonucunda geliştirilen *sihirli mermi kuramı* kitle iletişiminin etkileriyle ilgili ilk kavramlardan biridir (Işık, 2017, s. 86-87). Ayrıca *hipodermik iğne kuramı*, *iletim kuramı* ya da *şırınga modeli* olarak da bilinmektedir. Sihirli mermi kuramı, iletişim araçlarının güçlü, anında ve doğrudan etkileri olduğunu varsayar. Sihirli mermi kuramına temel olan iletişim araçlarının güçlü etkileri görüşü, I. Dünya Savaşı'nda propagandanın güçlü görünümünden etkilenmiştir (Tekinalp ve Uzun, 2013, s. 115). Sihirli mermi metaforu, siyasal iletişim, propaganda ve psikolojik savaş anlamına oldukça uymaktadır. Siyasal kampanyada ileti nüfus içine yayılır ve birçok kişide görülebilir bir etki yapmadan geçer; fakat etki, siyasal yönelim arayan belli azınlığın mevcut gereksinimleriyle iletinin içeriği uyduğu zaman ortaya çıkmaktadır. Yani sihir, merminin bütün insanlara etki yapmaksızın geçmesinde gizlenmiştir (Erdoğan ve Alemdar, 2005, s. 59-60).

İkinci dönem olan sınırlı etkiler dönemi, 1930'lu yılların sonları ile 1960'lı yıllara kadar olan dönemi kapsamaktadır. Kitle iletişim araçlarının ABD'de yaygınlaştığı 1930'lu yılların sonlarına doğru kitle iletişim araştırmaları “etki” konusuna yoğunlaşmıştır (Işık, 2017, s. 88). 1940-1960 yılları arasında, kişilerin seçimlerinden kişilerin etkilerine, Paul Lazarsfeld ve arkadaşları, seçimlerde oy verme, satın alma, sinemaya gitme ya da bir fikrin değiştirilmesi gibi kararların verilmesinde kitle iletişiminin rolüne ilişkin bir dizi panel çalışması yürütmüşlerdir. Karar verme hakkındaki çalışmalarda varılan sonuçlar, medyanın etkilerinin dikkat, algı ve hatırlamadaki seçicilik süreçleriyle azaltıldığı ve bunların yaş, aile tarihi, politik bağlantı, vb. belirleyici ve durumsal değişkenlerin bir fonksiyonu olduğu ortaya çıkmıştır (Aktaran Katz, 1987, s. 26). 1940 başkanlık seçim kampanyasında Ohio'da radyo ve yazılı basın oy verme kararları üzerindeki etkisi, incelenmiştir. Bu çalışmanın bulguları, kitle iletişim araçlarının etkisinin kişisel etkilerin rolüyle karşılaştırıldığında küçük olduğunu göstermiştir. Seçmenler, kararlarını sosyal çevrelerinin politik iklimine uyum sağlayacak şekilde oluşturmuşlardır (Katz ve Lazarsfeld, 2007, s. 273). Yaylagül'ün (2008) de belirttiği gibi

Columbia Üniversitesi araştırmaları, benzer şekilde medyanın, insanların mevcut inançlarını güçlendirdiğini ortaya koymuştur. Medyanın oy verme davranışı üzerindeki etkisini onlar “iki aşamalı akış”a bağlamışlardır. Bu modele göre kamuoyu önderleri enformasyonu medyadan alarak kendi düşünce süzgeçlerinden geçirdikten sonra oy verecek gruba aktarmaktadırlar. (s. 43)

Genel olarak iletişimin sınırlı etkilerinin olduğuna inanılan dönemde iletişimin kamuoyu üzerinde bir etki olarak etkinliği, iletişimin doğasına göre değiştiği savunulmuştur. Yani medya ne kadar kişisel olursa, fikirleri dönüştürmede o kadar etkili olmaktadır. Bu durum kişisel konuşmanın bir radyo konuşmasından daha etkili olduğu ve bir radyo konuşmasının da bir gazeteden daha etkili olduğu anlamına gelmektedir (Berelson, 2007, s. 204). Üçüncü dönem olan güçlü etkilere geri dönüş dönemi ise 1960'lı yıllardan itibaren görülmektedir. Kitle iletişim araçlarının birey ve toplum üzerindeki etkileri konusunda 1960'lı yıllardan itibaren yapılan araştırmalarda, özellikle "tutum" kavramı üzerinde odaklanıldığı görülmektedir. Söz konusu araştırmalar sonucunda kitle iletişim araçlarının bireyleri etkilemede bir takım sınırlılıkları olduğu ortaya konmuştur (Işık, 2017, s. 89).

Kültürel Çalışmalar Bağlamında Çocuk ve Alımlama

Kitle iletişim araçları vasıtasıyla topluma yayılan kitle kültürünün birincil hedefi kitle insanıdır. Kitlelerin bütünden ayrılarak yalnızlaştırıldığı kitle toplumunda üretilen değer ve düşüncelerin hepsi kitle kültürünü oluşturur. Kitle kültürü içinde yaşayan insanın kitle haline getirilmesinde etkili olan kitle iletişim araçlarının, bireyleri anonimleştirerek kolaylıkla yönlendirilebilecek bir toplum yaratılmasına katkıda bulunduğu savunulmaktadır (Korkmaz ve Yaylagül, 2008, s. 129). Adorno ve Horkheimer, popüler kültür ya da kitle kültürü kavramsallaştırmalarından çok *kültür endüstrisi* terimi üzerinde durmuşlardır (Aktaran Yaylagül, 2008, s. 143).

Kültür endüstrisi ürünlerinin birbirlerine benzeyip özgünlükten yoksun olduğunu ileri süren bu görüşte kültür tüketicisi olan kitle insanının, kitle kültürünün aracı olarak yorum yapma yeteneğini kaybettiği kabul edilmektedir (Atiker, 1998, s. 52). Ancak Birmingham Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin kurucu üyesi olan Stuart Hall, kitle iletişim araçlarının insan davranışı üzerindeki ölçülebilir etkisi üzerine yapmış olduğu çalışmalarında "medyanın görece zararsız olduğu, çoğulcu bir toplumun norm ve değerlerini pekiştirdiği" sonucuna varmıştır (Aktaran Stevenson, 2008, s. 69).

1960'ın başından 1980'lere kadar uzanan klasik dönem İngiliz Kültürel Çalışmaları, kültürel çalışmalarda Marksist yaklaşımı benimsemiş, özellikle Stuart Hall, Louis Althusser ve Antonio Gramsci'den etkilenmiştir (Kellner, 2016, s. 141). Hall'un "Kodlama/Kod Açımı (Encoding/Decoding)" makalesi kültürel çalışmalar geleneğine bağlı araştırmacılar için temel teşkil etmiştir (Stevenson, 2008, s. 34). Stuart Hall bu makalesinde, "üretim-dağıtım" ve "tüketim-üretim"i kapsayan döngünün eklemlerini izlemek için Marx'ın Ekonomi Modeli'ni (Grundrisse) kullanmıştır. Hall, bu modeli medya kurumlarının ürettiği anlamlara, bu anlamları nasıl yaydığına ve kitlelerin üretilen bu anlamları nasıl kullandığına-çözümlediğine odaklanarak somutlaştırmıştır (Hall'dan akt. Kellner, 2016, s. 144).

Hall, bahsi geçen makalesinde medya mesajlarının üretim, dolaşım, tüketim çemberinde yerini değerlendirerek yeni bir iletişim teorisi oluşturmayı hedeflemiştir. Zira o zamana dek izleyiciler iletişim kuramlarında pasif kuramlarında değerlendirilen izleyicinin verilen mesajları farklı şekillerde alabileceğini gözler önüne sermeyi amaçlamıştır (Halifeoğlu, 2015, s. 249). Bu bağlamda medyanın etkilerinden söz edilirken kültürel çalışmalar geleneği öncülüğünde tüketicilerin medya

mesajlarını nasıl alımladığı sorgulanmaya başlanmıştır. Böylelikle Birmingham'daki araştırmacılar kitle iletişim çalışmalarına yapısalılığı tanıştırmışlardır (Pasquier'den akt. Şakı Aydın, 2007, s. 120).

Hall'ün savunduğu iletişim sürecinde kodlama ve kodaçımı mevcuttur. Alımlamanın temelini oluşturan bu süreçte medya metinleri üç temel okuma üzerinden alınırlar. Bunlar “*hakim okuma*”, *muhalif okuma* ve *müzakereci okuma*'dır. (Hall, 2003, s. 321-325). Egemen, müzakereli ve karşıt okuma biçimleri Hall'un Parking'den alıp geliştirdiği kavramlardır (İnal, 1996, s. 156-157).

Hall, egemen, müzakereli ve karşıt okuma konumlandırmasıyla bu anlam üretimini farklı okuma türlerine göre açıklamıştır. Egemen okumada mesajın üreticisi, herhangi bir söylemsel örnekte, bir kişinin çevresinin ayırında olmasını sağlayan parçaları sürekli düzenler, sınırları yeniden çizer. Egemen bakış açısı ilk olarak, terimleriyle bir toplum ya da kültürdeki bütün ilişkiler kesitinin olası anlamlarının zihni ufku, evrenini tanımlar. İkincisi ise meşruluk mührünü taşıy-toplumsal düzenle ilgili “doğal”, “kaçınılmaz”, “kabul edilmiş” ne varsa onunla sınırdadır. Müzakereli okumada ise uyumlu ve karşıt elementlerin bir karışımını içermektedir. Son olarak, izleyicinin söylemi harfi ve yan anlamsal olarak mükemmel bir şekilde anlaması ama mesajı aksi yönde kod açıklaması mümkündür. Kişinin mesajın bütüncüllüğünü bozarak tercih ettiği kodla, alternatif bir referans çerçevesi içinde yeniden kurmasına “karşıt okuma” denmektedir (Hall, 2005, s. 95-97).

Hall (1999) “Kodlama /Kod Açımı” adlı çalışmasında mesajların izleyiciler tarafından alınması ve mesajların yapılmasının aynı olmadığı ancak birbirleriyle ilişki içinde olduğunu; iletişim sürecinin de bir bütün olarak sosyal ilişkilerinin oluşturduğunu ifade etmektedir (s. 93). Öte yandan bir insanın herhangi bir eyleme geçebilmesi için öncelikle o yönde bir seçeneğin var olduğunu bilmesi ve bu bilgiyi algılaması gerekmektedir. Bu sebeple algılama yüzyıllardır felsefeci ve bilim insanlarının başlıca ilgi alanlarından biri olmuştur. İnsanın dış dünyadaki soyut ve somut nesnelere kurduğu ilişki, bu nesnelere hakkında bir takım yargılarda bulunması, nesnelere ilişkin bir davranış benimsemesi duyu organlarının bu nesnelere ilgili ilettiği mesajlar aracılığıyla şekillenmektedir (Tekinalp ve Uzun, 2013, s. 74).

Kitle İletişim Araçlarının Çocuklar Üzerine Etkileri

Kitle iletişim araçlarının ürettiği mesajların en küçük ve savunmasız tüketicisi olan çocuk, hayata dair bir takım bilgiler edinerek edindiği bu bilgileri zihinsel temsillere dönüştürüp aktif bir özne olarak sosyal yaşamda yer almaktadır. Çocuğun bilgi edinme, benlik temsili ve öğrenme sürecinde medya aktif rol oynamaktadır. Kitle iletişim araçlarının eğitim işlevi de göz önünde bulundurulduğunda, çocuğun medya ile etkileşiminin algılarına, dünya görüşlerine, tutum ve davranışlarına yön verdiği aşıkardır. Çocuk, özne olarak medyayla olan etkileşiminde kendi temsillerini üretip, yaşadığı dünyaya dair bilgileri özümserken bu bilgileri dönüştürüp sahiplenir (Yetim ve Yetim, 2008, s. 108).

Katherine E. Buckley ve Craig A. Anderson'a göre “Genel Öğrenme Modeli” medya temelli deneyimlerin, insanların veya grupların tipik karakterleri ve davranışsal senaryoları dahil olmak üzere, kullanıcıların bilgi yapılarına katkıda bulunduğunu ileri sürmektedir (Akt. Mares ve Kretz, 2015) yaşadığı dünyayı tanıma, anlama, yorumlama ve ayırt etme becerisini çocuk yaşlarda geliştirmeye başlayan insan, duyu organlarını harekete geçiren ses, görüntü, renk, tat, vb. gibi her türlü uyarıcıyı

bilgiye dönüştürerek “dışarıya” ait zihinsel bir tasarım meydana getirmektedir (Gülerarslan, 2014, s. 133). Yani seyir esnasında, bir programın ya da programdaki diziler ve sahnelerin zihinsel temsilleri, izleyicinin bilişsel yapısı içinde yaratılmaktadır (Şeker ve Balcı, 2013, s. 253).

Yaşama ilişkin her türden bilginin çerçvelendiği mental bir üretim ve yorumlama eylemi olan anlamlandırma, dış gerçeğe yönelik içsel bir yanıtı ve esasen alıcının zihninde gerçekleşmektedir (Shimp'ten akt. Gülerarslan, 2014, s. 133). Çocukların anlamlandırdıkları medyayı tespit edebilmek için son zamanlarda resim çizimi yöntemi tercih edilmektedir. Örneğin, Tülay Şeker ve Rengim Sine'nin (2012) “Çocuk Zihninde Haber Resmi” adlı çalışmalarında, Konya ilindeki 7-13 yaş grubu öğrencilere “Haber nedir?” sorusunu resim olarak çizdirmiş ve çocukların haberlerin verdikleri mesajlardan ne şekilde etkilendikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda çocukların yaptıkları resimler doğrultusunda televizyon haberlerinin diğer haberlere oranla çocukları daha çok etkilediğini ortaya koymuştur (s. 135). Benzer şekilde Fadime Şimşek İşliyen ve Mustafa İşliyen (2015), çocukların medyayı nasıl algıladıklarını tespit etmek için “Medya nedir?” sorusunu Nevşehir ilindeki 8-9 yaş aralığındaki çocuklara resim yoluyla çizdirip belirlemeye çalışmıştır. Çalışmada, çocukların medya içeriklerini kendine göre anlamlandırıp bilgi toplamak ve haber almak için bilinçli bir şekilde medya araçlarını kullandıklarını tespit etmişlerdir (s. 286). Çocuklara resim çizdirme yöntemiyle çocukların medya algısını ölçmeye çalışan bir diğer araştırma da Filiz Yurtal ve Kazım Artut'a (2008) aittir. Yurtal ve Artut'un “Çocukların Şiddeti Algılaması ve Resim” adlı çalışmalarında, 11-12 yaş grubundaki 77 çocuğa tanık oldukları ve duydukları bir şiddet olayını çizmeleri istenmiştir. Çizilen resimler sonucunda çocukların en fazla aile içi şiddeti konu alan çizimler yaptıklarını ortaya koymuştur (s. 151-154). Gül Tuncel ve Gülhan Gürsoylar (2017) da, “Sosyal Bilgiler Dersinde Öğrencilerin Gözüyle Medya: Sanat Temelli Bir Araştırma” adlı makalelerinde İstanbul ilinde yaşayan 13 yaşındaki 66 öğrenciden medya algılarını çizmeleri istemişlerdir. Öğrencilerin çizimleri sonucunda yetişkin medyasının öğrenci algısını kuşattığını ve en çok da haber programlarını izledikleri sonucuna ulaşmışlardır (s. 672).

Kitle iletişim araçlarının çocuklara etkisi konusunda yapılan çalışmalar resimleme yöntemiyle sınırlı değildir. Özellikle televizyonun, gerek çocukların gerekse yetişkinlerin hayatında önemli bir yer edinmesinin ardından kitle iletişim araçlarının etkilerine yönelik çeşitli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1970'lerde yapılan çalışmalara göre çocukların ve ergenlerin televizyon izlemelerinin nedenleri altı başlıkta özetlenmiştir. Araştırmaya göre çocuklar ve ergenlerin televizyonu öğrenme için, alışkanlık/zaman geçirmek, arkadaşlık, kaçış, uyarılma ve rahatlama için izlediği sonucuna varılmıştır (Rubin'den akt. Rubin, 2009, s. 531).

Yine William H. Dietz Jr. ve Steven L. Gortmaker'ın 1985 yılında yaptıkları bir araştırmaya göre televizyon ile çocukların davranışları arasındaki ilişkinin, çocukların televizyon karşısında çok zaman geçirmesiyle ilgili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. (Amerikada 1982'de yapılan araştırmaya göre 6-11 yaş aralığındaki çocuklar haftada 24 saati televizyon başında geçirmektedir.) Yapılan araştırmada, haftalık televizyon izleme süresi ile çocukların okul performansı arasında ters orantı olduğunu tespit edilmiştir. Aynı araştırmada çocukların televizyon izlemesinin aynı zamanda televizyonda reklamı yapılan yiyeceklerin tüketimi ve çocukların annelerinin yemek alımlarını etkileme çabaları arasında ilişki olduğu da tespit edilmiştir (s. 807).

Anne-Claude, Bernard-Bonin, Elizabeth Rouseau, Pierre Masson, Sophie Gilbert ve Brigitte Maheux'un (1991) televizyonun 3-10 yaş grubuna yönelik ilişkisi üzerine yaptığı araştırmaya göre, eğitim seviyesi düşük ailelerin okul öncesi çocuklarının televizyon karşısında daha fazla vakit geçirdiği ve bu ailelerin çocuklarıyla televizyondaki içeriklerle ilgili tartışmalara eğitim seviyesi yüksek ailelere göre daha az eğilim gösterdiği tespit edilmiştir (s. 53). Aynı araştırmada, pek çok çocuğun ebeveynlerinin müdahalesi olmadan televizyon izlediği ve 3-10 yaş aralığı gibi hassas bir yaş aralığında televizyondaki şiddete maruz kaldıkları elde edilen bulgular arasındadır (s. 53). Böylesi bir ortamda kitle iletişim araçlarının çocuklar üzerindeki etkisi üzerinde önemle durulan konular arasında yer almıştır.

1990'lı yıllarda medya içerikleri ve şiddet-saldırganlık arasındaki ilişki çeşitli çalışmalarda incelenmiştir. Örneğin, Brad J. Bushman ve Russel G. Geen şiddet içerikli filmleri izlemenin şiddet içermeyen filmleri izlemekten daha agresif düşüncelere yol açtığını göstermiştir. Yine Berkowitz, Parker ve West de benzer bir şekilde; savaş çizgi romanı okuyan çocukların, tarafsız bir çizgi roman okuyan çocuktan daha agresif anlamları olan sözcükleri seçme olasılıklarının daha yüksek olduğunu ortaya koyduklarını bir çalışma yapmıştır (Akt. Shrum, 1999, s. 77).

RTÜK'ün 2013 yılında "Türkiye'de çocukların medya kullanma alışkanlıkları" konulu araştırmasına göre Türkiye'de 26 ilde 6-18 yaş aralığındaki çocuklarla yapılan görüşmelerde çocuklara, "hayal güçlerinin gelişimi konusunda televizyondan etkilenip etkilenmedikleri" sorulmuş ve görüşme yapılan çocukların %54,9'u televizyondan olumlu etkilendiğini, %13,2'si olumsuz etkilendiğini ve %31,9'u da etkilenmediğini belirtmiştir (s. 24).

Tüm bunların yanı sıra medya, çocukları ve gençleri yalnızca ev ödevi veya uykuda geçirdikleri zamanlarını almayıp aynı zamanda inanç ve davranışlarını da etkilemektedir. Sosyal öğrenme kuramına göre dikkatini dağıtmak için karartılmış bir odada bir televizyon ekranında modellenmiş eylemleri dikkatle izleyen çocuklar, sonrasında doğru taklitlerin ödüllendirildiğini görerek modellenen davranışlar için aynı miktarda taklit etme eylemi göstermektedir (Bandura, 1971, s. 9). Gülşah Sarı'nın (2018) İstanbul'da yaşayan 7-11 yaş aralığındaki çocukların televizyon reklamlarıyla ilişkisini incelediği çalışmasında da televizyonda yer alan reklamların çocukların tüketimlerinde etkili olduğu tespit edilmiştir (s. 65).

Medyanın çocuğun hayatındaki rolünü inceleyen çok sayıda çalışma yapıldığını ve bu çalışmaların sonuçlarına göre kitle iletişim araçlarının en güçlü iletişim araçlarından biri olduğunu belirten Bahadır Köksalan, Ümit Ferit Aldım ve Şahin Göğebakan (2018), çocukların medya araçları sayesinde davranışlarını, tutumlarını ve dünya görüşlerini edindiklerini belirtmiştir (s. 52).

Bu çalışmada, İstanbul ve Trabzon illerinde 3. ve 4. sınıfta okuyan 351 öğrencinin 15 Temmuz Darbe Girişimi'ni nasıl algıladıklarını çizdikleri resimler aracılığıyla belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu yaş aralığı çocukların çevresindeki olayları anlamlandırmaya başladığı yıllardır. Ayça Çamlıbel İrkin (2012), 7-11 yaş aralığındaki çocukların okuma, yazma ve sayısal işlem yetenekleriyle, dünyayı anlama ve mantıksal düşünme biçimlerinde önemli ilerlemeler gözlemlendiğini ve çocukların olayları diğer insanların gözünden görmeye başladığını ifade etmektedir (s. 45).

Çocukların Yaptığı Resimlerdeki 15 Temmuz Darbe Girişimi Algısı

Çalışmada verileri elde etmek adına İstanbul ve Trabzon illerindeki okulların belirlenmesi adına söz konusu illerin Milli Eğitim Müdürlüğü ve Kaymakamlıklarından gerekli izinler alınmıştır. Alınan izinler doğrultusunda izin verilen okullara ulaşıp bu okullarda okuyan 3. ve 4. sınıf öğrencilerin sınıf öğretmenleriyle görüşülmüş ve çocuklardan resim dersinde, 1 ders saati süresince “15 Temmuz’u algıladıkları şekilde resmetmeleri” istenmiştir.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın evrenini İstanbul ve Trabzon’da ilkokul üç ve dördüncü sınıfta öğrenim gören 9-10 yaş grubu çocuklar oluşturmaktadır. Örneklem ise İstanbul Zeytinburnu’na bağlı Celalettin Gözüsulu İlköğretim Okulu ve Trabzon Arsin’e bağlı ilköğretim okullarının üç ve dördüncü sınıflarında okuyan 351 öğrencidir.

Çocukların 15 Temmuz Darbe Girişimi denildiğinde zihinlerinde oluşan algıyı tespit etmek amacıyla yapılan bu alan araştırması 10-30 Mart 2018 tarihleri arasında yapılmıştır. Çocuk resimlerinin başlıca önemi, çocuğun düşünce şeklini ve içeriğini yansıtmasıdır. Çocuk bize resmiyle kendisinin bir parçasını yansıtmakta, olaylar hakkındaki duygu, düşünce ve görüş biçimlerini dile getirmektedir (Yavuzer, 1993). Bu nedenle her birinin farklı hayal ve algı dünyası olan çocukların 15 Temmuz’u nasıl yorumladıklarının tespit edilmesi için yaptıkları resimlerin incelenmesi oldukça önemlidir.

Çizim çalışmaları araştırmacıların zihinsel zeka, bilişsel yetenekleri ve çocukların sahip oldukları görsel hafızanın doğasını ve kapsamını incelemelerini sağlar (akt. Chan, 2006, s. 355). Çocukların çizdikleri şeyler; kişilikleri, tecrübeleri ve hisleriyle yakından ilişkilidir. Çocuğun yaptığı resimlerin; iç dünyasını yansıttığı, duyguların dışa vurumu olduğu, kişiliği ve psikolojik durumu hakkında fikir verdiği bilinmekte, çocuğun resimle fikir ve gözlemlerini görselleştirdiği düşünülmektedir (Malchiodi’den akt. Gülerarslan, 2014, s. 137-138). Golomb’a göre ise çocuk resimlerinde kendisi için ne önemliyse onu ifade etmektedir (akt. McNeal ve Mindy, 2003, s. 404).

Bu anlamda ülkenin tümünü etkileyen 15 Temmuz Darbe Girişimi’ne ilişkin görüntülerden çoğunlukla çocukların da haberdar olduğu kabulünden hareketle yapılan bu çalışmada çocukların binlerce görüntü ve haber arasından kendince önemli olan görüntüleri resim olarak çizeceği varsayılmıştır. Toplam 351 çocukla yapılan bu çalışmada, çalışmaya dahil edilecek çocukların yaş aralığının belirlenebilmesi için toplam 70 öğrencisi bulunan Samsun Terme Ambertepe Eroğlu İlkokulu’nda pilot bir uygulama yapılmıştır. Birinci ve ikinci sınıftan toplam 29 çocuğun dahil edildiği alan araştırmasında 29 çocuktan 19’unun 15 Temmuz’u resmedemediği tespit edilmiştir. Bunun üzerine çalışmaya üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencileriyle devam edilmiştir.

15 Temmuz Darbe Girişimi Simgeleri

15 Temmuz denildiğinde hemen herkesin aklına savaş uçakları, tank, darbe, şehit gibi oldukça önemli ve ağır kavramlar gelmektedir. Ancak çocukların ruh dünyası için bu kavramlar oldukça

ağırdır. Gördükleri çoğu olumsuz görüntü çocukların bilinçaltında karanlık izler bırakırken, kaygı bozukluğu yaşamalarına da neden olabilmektedir. Dahası, Gürsoy Atar (2018) yaş arttıkça, çocukların veya gençlerin medya hakkında daha fazla bilgiye sahip olmaları ve medyaya yaklaşımlarının daha bilinçli olmasının muhtemel olduğunu söylemektedir (s. 146). Bu bağlamda 15 Temmuz Darbe Girişimi'nin çocuklar tarafından nasıl yorumlandığını, söz konusu haberleri kendi zihinsel süzgeçlerinden geçirip geçirmediklerini anlamak önem taşımaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Sınıf ve Cinsiyeti

	Kız	Erkek	
3. Sınıf	89	73	
4. Sınıf	99	90	
Toplam	188	163	351

Tablo 1'de yer alan 188 kız ve 163 erkek çocuğunun çizdiği resimlerden elde edilen veriler incelenirken çatışma ve direnişi simgeleyen; tank, uçak, mermi, roket, silah öğelerini içeren halkın teröristlerle karşı karşıya geldiği resimler “Çatışmaya karşı koyan halk” kategorisinde değerlendirilmiştir. Bunun dışında saldırıya karşılık vermeyen halk “Saldırıya uğrayan halk” kategorisinde değerlendirilmiştir. Türk bayrağı ve 15 Temmuz kahramanlarının çizildiği resimler ise “Milli birlik ve beraberlik” kategorisinde incelenmiştir. “Simge noktaları” kategorisinde ise 15 Temmuz simgesi haline gelen yerler değerlendirilmiştir. “Kutlama, zafer” kategorisindeyse içinde Atatürk sözlerinin yer aldığı, halkın bayraklarla kutladığı resimler yer almıştır. Son olarak “Dini öğeler” kategorisinde ise camii ve minare resimleri yer almıştır.

15 Temmuz Darbe Girişimi Denince Akla Gelen Konular

351 çocuğun yaptığı resimler üzerinden 15 Temmuz Darbe Girişimi'ni nasıl anlamlandırdıklarının tespit edilmeye çalışıldığı çalışmada incelenen resimler 6 konu başlığı altında toplanmıştır. Resimlerin konulara göre dağılımı Tablo 2'de verilmiştir:

Tablo 2. Resimlerin Konulara Göre Dağılımı

	Kız	Erkek	Toplam
Çatışmaya karşı koyan halk	85	62	152
Saldırıya uğrayan halk	9	11	20
Milli birlik ve beraberlik	40	32	72
Simge noktaları	26	41	67
Kutlama, zafer	21	6	27
Dini öğeler	7	6	13
Toplam	188	163	351

Çatışmaya Karşı Koyan ve Saldırıya Uğrayan Halk

Sosyal öğrenme teorisine göre, çocuk doğduğu günden itibaren çevreyi gözlemler ve davranışlarını şekillendirir. Bir model olarak gözlemlendiği davranışları benimser ve bu davranışları sosyal yaşamında kullanmaya başlar (Kalafat Çat, 2018, s. 258). Çalışmanın yukarısında yer alan Tablo 2 incelendiğinde toplam 152 çocuğun çatışmaya karşı koyan halkı resmettikleri görülmektedir. 20 resimde ise saldırıya maruz kalan, herhangi bir mücadelede bulunmayan halk tespit edilmiştir. Esasen incelenen diğer konu başlıklarında ele alınan resimlerin neredeyse hepsinde çatışmaya karşı koyan, direnen bir halktan söz etmek mümkündür. Ancak 15 Temmuz başlığı altında belirginleşen birtakım öğelere resimlerde rastlandığı için bu resimlerin ayrı başlıklarda incelenmesi uygun görülmüştür. Çocuklar resimlerde saldıran tarafın asker olduğunu göstermek için eli silahlı çizdikleri erkek figürlerini yeşil renkle boyamışlardır. Bazıları ise insanları karşılıklı iki tarafa yerleştirip “iyi”, “kötü” şeklinde yazıyla ayırmıştır. Söz konusu resimlerin ortak özelliği, halkın hep birlikte darbe girişimini etkisiz hale getirmesi temasıdır.

Milli Birlik ve Beraberlik

15 Temmuz Darbe Girişimi'nin en temel belirleyenlerinden biri “milli birlik ve beraberlik duygusu” olmuştur. Darbe girişimini takip eden süreç analiz edildiğinde de bu hissiyatın vurgulandığı hatta sloganlar haline getirildiği görülmektedir. Bu durum geleneksel ve yeni medyada da gözlenmektedir. Nisan ve Şeker (2017), 15 Temmuz darbe girişiminin ardından Türk ulusal basın gazete sayfalarında darbe haberlerini nasıl çerçvelendiğini inceledikleri çalışmalarında, 16-22 Temmuz 2016 tarihleri arasındaki tüm ulusal gazetelerin birinci sayfalarını analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda toplam 170 haberde bu temanın işlendiği, darbe girişiminden sonra milletin darbeyi durdurmak için verdiği mücadele; kahramanlaştırma ve destanlaştırma, milli birlik ve beraberlik, milli duygular söylemleri üzerinden haberlerin inşa edildiği tespit edilmiştir. İncelenen resimlerde de 31 çocuğun tek başına çeşitli şekillerde Türk bayrağı resmi yaptığı dikkat çekmektedir. Bayrak resmi, “milli duygular” olarak yorumlanmaktadır. Türkiye'nin yaşadığı bu elzem olayı henüz anlamlandıramayacak yaşta olan çocukların, yaptığı resimlere bakıldığında çocukların medyada yer alan şeklini direk alarak egemen okuma yaptıkları gözlenmiştir.

Tablo 3'e bakıldığında 15 Temmuz simgeleri haline gelen “tankları durdurmaya çalışan halk”ın 40 çocuk tarafından resminin yapıldığı görülmektedir. Halkın yaşlı, kadın, genç dinlemeksizin omuz omuza darbe girişimine engel olduğunu resmeden çocukların yaptığı çalışmalara örnek seçilen 4 resme yer verilmiştir. Örnekte yer alan resimlere bakıldığında medyaya belirginleşen öğelerin çocukların zihninde de yer ettiği görülmektedir.

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Benzer bir şekilde 9 çocuk, 15 Temmuz darbe girişiminin seyrini değiştiren ve darbeye karşı direnişin temsili haline gelen Astsubay Kıdemli Başçavuş Şehit Ömer Halisdemir'in resmini yapmıştır. Resimlere yapıldığında Ömer Halisdemir'in Türk bayrağı ile bütünleştirilerek destanlaştırıldığı görülmektedir. Özellikle Resim 6'da 15 Temmuz'a dair çatışmanın temsili olan tankların önüne Ömer Halisdemir'in parmağını koyarak, halkı koruması kahramanlığa vurgu yapmaktadır.

Resim 5

Resim 6

Destanlaştırma ve kahramanlaştırma mitleri içinde yer alan bu görüntüler çocukların zihinlerinde büyük yer edinmiştir. Zira bazı resimlere yazılan yazılar da bu tespiti desteklemektedir: “Bir ölür bin diriliriz”, “15 Temmuz bir milletin dirilişi” ve “Hakimiyet milletindir”.

Yapılan resimlerde destanlaştırma ve kahramanlaştırma öğeleri içinde ilgi çekici bir bulguya ulaşılmıştır. Çalışmada iki çocuğun resmini yaptığı gözünden yaralanan bayrak tutan kahraman, 15 Temmuz gecesi Trabzon'un Yomra ilçesinde sivil bir FETÖ mensubunun silahından çıkan kurşunun gözüne isabet etmesi nedeniyle tek gözünü kaybeden Özdil Mahalle Muhtarı Barış Hatipoğlu'dur. Yomra, çalışmanın yapıldığı bölgelerden biri olan Arsin ilçesine 6 km. uzaklıktadır. Ulusal medyada çok bahsi geçmeyen bu olayı resmeden iki çocuğun, yakınlarında olanlardan etkilendiği tespit edilmiştir. Çocukların aile ve etraflarından duyup, gördükleri olayların da zihinlerinde yer edindiği görülmektedir. Çocuklar, Ömer Halisdemir ve tankların önüne geçen halkın varlığından şüphesiz medya kanalıyla haberdar olmuşlardır. Gördüklerini anlayıp yorumlarken gerçeklik süzgecinden yeni yeni geçirmeye başlayan 9-10 yaş grubu çocuklar artık toplumun bir üyesi olduğundan haberdardır ve bu haberdar oluşu çizgilerine yansıtmaya başlamıştır (Yavuzer, 1993, s. 65).

Tablo 3. Milli birlik ve beraberlik duygusunun konulara göre dağılımı

	Kız	Erkek	Toplam
Bayrak	19	12	31
Tankları durdurmaya çalışan halk	16	14	40
Ömer Halis Demir	4	5	9
Bir gözünü kaybeden muhtar	1	1	2
Toplam	40	32	72

15 Temmuz'un Simge Noktaları

Darbe girişimi sırasında vatandaşların direniş gösterdiği mekânlar, çalışmada ayrı bir kategori olarak ele alınmıştır. Vatandaşların en çok direniş gösterdiği Boğaziçi Köprüsü'nün adı, “15 Temmuz

Şehitler Köprüsü” olarak değiştirilmiştir. Köprü temalı 67 resim yapılmıştır. Çocukların yaptığı resimlerin arasından aşağıdaki iki resim örnek olarak seçilmiştir:

Resim 7

Resim 8

Şematik dönemden henüz çıkarak gerçeklik dönemine giren çocuğun resimlerinde görülen mekan ile ilgili değişiklikler de önemli göstergelerdir. Artık çocuk, mekansal ilişkilerde belirli bir düzen ortaya koyabilmektedir (Yavuzer, 1993, s. 57). Örnek resimlerde de görüldüğü gibi köprüünün üzerinde tankı ve eli silahlı askeri durdurmaya çalışan Türk bayrağını giymiş, elinde bayrak tutan halk bulunmaktadır. Bir diğer ayrıntı tank ve askerin yeşil renkleriyle boyanmasıdır. Çocukların ekranlarda yer alan kamuflaj giymiş askerlerden etkilenerek bu resimleri yaptıklarını söylemek mümkündür. Zira yukarıdaki resimlerde içinde tank yer alan resimlerin hepsinde tank yeşil renktedir. Asker postasının milleti ezmeye çalıştığı birinci resimde yine postanın askere ait olduğunun belli olması için yeşil renkte boyanmıştır.

Kutlama ve Zafer

15 Temmuz Darbe Girişimi, Demokrasi ve Millî Birlik Günü ilan edilerek her yıl 15 Temmuz'da kutlanan resmi bir tatil olarak düzenlenmiştir. Çalışmada 21 kız, 6 erkek çocuk 15 Temmuz konulu resimlerini şiddet ve çatışma öğelerinden uzak kutlama ve zaferi vurgulayarak yapmışlardır. Bu resimlerin çoğunluğunun kız çocukları tarafından yapılması dikkat çekmektedir. Kutlama konulu resimlerin temasını Türk bayrağı oluşturmaktadır. Bunlara örnek olarak seçilen resimler aşağıda yer almaktadır:

Resim 9

Resim 10

Resim 11

Resim 12

9, 10 ve 11 numaralı resimlere bakıldığında çocukların güneşin doğuşunun belirginleştiği gözlenmektedir. Gökyüzü mavi ve güneşli, mutluluk havası resmedilmiştir. 11 numaralı resimde çocuğun güneşe insan yüzü yaptığı dikkat çekmektedir. Esprili çizgilerle resme oyun karakteri

vermek, çocuk resminin özellikleri arasındadır. Bu yüzden çocuk çiçeğe, güneşe insan yüzü yapar. Sezgici estetik yaklaşıma göre, çocuğun kendisini bir çeşit duygu sezgisiyle nesnenin yerine koyarak, kendi ile yaşantısı arasındaki uzaklık engelini kaldırıp biçimlendirdiği imgelerle ilgili düşüncelerini mecazlarla yansıtmaktadır (Yavuzer, 1993, s. 77). Bu anlamda kutlama yapan çocukların mutlu olduğunu söylemek mümkündür.

Dini Öğeler

15 Temmuz gecesinde darbe girişiminin ilk saatlerinde dönemin Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez'in Ülke TV'de canlı yayına katılarak ekrandan Türkiye'deki bütün din görevlilerini "sela ve ezan okumaya" davet etmesi üzerine (Öztürk, 2016) "cami ve minare" teması 15 Temmuz simgeleri arasında büyük bir yer edinmiştir. Böylelikle 15 Temmuz direnişini simgeleyen görüntülerde ülkenin ortak değeri bayrak ve ezan bir bütün olarak ele alınmıştır. Çalışmada incelenen 13 resmin dini öğeler içerdiği tespit edilmiştir. Örnek olarak seçilen resimler aşağıda verilmiştir. 13 numaralı resimde Arapça "Allahu Ekber" yazılı tekbir işareti ve minareye bağlanan Türk bayrağı görülmektedir. Bu resmin orijinali Hatay'ın Reyhanlı ilçesindeki Şehit Bilal Kurtoğlu İmam Hatip Ortaokulu'nun iç duvarlarına çizilmişti ("15 Temmuz okul", 2017). Medyaya yansıyan bu yağlı boya resimlerinden çocukların etkilendiği gözlenmiştir. Zira 13 numaralı resmin aynısı bir başka çocuk tarafından da yapılmıştır. Örnek iki resimde de minarelerdeki Türk bayrağı dikkat çekmektedir. Resim 14'te havadan ve karadan terörist askerlerin saldırdığı halk, bayrak ve ezanla bütünleşerek direnmiştir.

Resim 13

Resim 14

Sonuç ve Değerlendirme

Kitle iletişim araçlarının etkilerine yönelik yapılan çalışmalarda bahsedilen belki de en önemli nokta bu araçların toplumu şekillendirme ve eğitime işlevidir. Bilindiği gibi bu işlev kitle iletişim araçlarına büyük bir önem atfetmektedir. Ancak kitle iletişim araçlarında üretilen mesajların bir takım hâkim kültürel, ideolojik, ekonomik kodlar dolayısıyla üretildiği düşünüldüğünde söz konusu işlevin etkileri üzerinde durulmasındaki haklılık belirginleşmektedir. Bu anlamda kitle iletişim araçlarından özellikle televizyonun etkilerine yönelik yerli ve yabancı olmak üzere literatürde çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Yapılan çalışmalarda televizyonun çocukların tutum, davranış ve söylemlerini etkilediği vurgulanmıştır.

Cesur ve Paker (2007) çocukların televizyonda en çok hangi programları izlediklerini tespit etmek için yurdun çeşitli illerinde yaşayan 454 ilkököl öğrencisine bir anket formu uygulamışlardır. Araştırmanın sonucunda, “çocukların çoğunlukla büyüklerin izledikleri programları izlediği” tespit edilerek, televizyonun çocuk dünyası ile yetişkin dünyası arasında olduğu varsayılan mesafeyi fiilen kaldırdığı belirtilmiştir (s. 122). Bu çalışmada da rastgele seçilen İstanbul Zeytinburnu’na bağlı Celalettin Gözüsulu İlköğretim Okulu ve Trabzon Arsin’e bağlı ilköğretim okullarının üç ve dördüncü sınıflarında okuyan 351 öğrencinin 15 Temmuz darbe girişimi konulu resimleri incelendiğinde, resimlerin kitle iletişim araçlarında sunulduğu şekliyle aktarıldığı gözlenmiştir. Bu sonuç Cesur ve Paker’in (2007) araştırmasında elde ettiği sonucu desteklemektedir.

Yine ülkemizde Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından hazırlanan 2018 Nisan ayında *İzleyici Bildirimleri ve Sektörel İstatistikler* raporunda 13-16 yaş arası çocukların günlük televizyon izleme süresinin hafta içi ortalama 3 saat 34 dakika, hafta sonu ise 3 saat 59 dakika olduğunu belirtmiştir (s. 20). Bu oranlar göz önünde bulundurulduğunda kitle iletişim araçlarının çocuklar üzerindeki etkilerinin araştırılmasındaki önem belirginleşmektedir. Olayın yaşandığı süreç boyunca televizyon başta olmak üzere tüm kitle iletişim araçlarında neredeyse yayınlanan tek konu olan “15 Temmuz Darbe Girişimi”ne ait görseller şüphesiz çocuklara da ulaşmıştır. Zira çalışmada çizdirilen resimlerin incelenmesi sonucunda çocukların medyada gördükleri haber gibi çeşitli programlarda üretilen mesajları aynı şekilde resimledikleri tespit edilmiştir.

Çalışmanın literatür kısmında da belirtildiği gibi Tuncel ve Gürsoylar 2017 yılında İstanbul’da öğretim gören 13 yaşında, 66 öğrencinin resimleme yöntemiyle medya algılarını ölçmek istemiştir. Çalışmanın sonucunda yetişkin medyasının öğrenci algısını kuşattığı gözlenmiştir. Bu çalışmada da görüşülen öğrencilerin yaptıkları resimlerden kitle iletişim araçlarında yer alan 15 Temmuz konulu yayınları hakim okumayla alımladıkları tespit edilmiştir.

Köksalan, Aldım ve Göğebakan’ın (2018), çalışmalarında ele aldığı gibi medyanın çocuğun hayatındaki rolünü inceleyen araştırmaların neredeyse genelinde çocukların medya araçları sayesinde davranış ve tutumlarını edindikleri tespit edilmektedir (s. 52). Ancak çalışmada elde edilen bir diğer önemli bulgu medyanın yanı sıra çocukların yakın çevrelerinde gelişen olaylardan da benzer şekilde etkilendikleri yönündedir. Buna örnek olarak Trabzon’daki iki öğrencinin yakın çevrelerinde gördüğü “Özdil Mahalle Muhtarı Barış Hatipoğlu’nun sivil bir FETÖ mensubunun silahından çıkan kurşunun gözüne isabet etmesi nedeniyle tek gözünü kaybetmesini resmetmeleri” gösterilebilmektedir. Bu olay çocukların yakın çevrelerinde tanık oldukları olayları içselleştirip 15 Temmuz Darbe Girişimi’ni bu olay çerçevesinde yorumlamalarına işaret etmektedir.

Çalışmada elde edilen önemli bulgulardan bir diğeri, askerlerin çoğunlukla “kötü” tarafta resmedilmesi ve halkın birliktelik sergileyerek bunun önüne geçtiğidir. Zira örnek resimlerde de görüleceği gibi halkın birlikte mücadele ettiği grubun “karşısında” resmedilen kişiler askeri temsil eden yeşil renkle boyanmıştır. Aynı zamanda halkı ve birlikteliğin zaferine işaret eden resimlerin neredeyse hepsinde “bayrak” çizildiği tespit edilmiştir. Bir diğer ön plana çıkan sonuç, olayları artık mekânsal düzlem içerisinde tanımlayıp yorumlayan 9 ve 10 yaş grubundaki çocukların yaptığı

resimlerin büyük kısmında “15 Temmuz Darbe Girişimi’nin Simge Noktaları” olarak kategorileştirilen ve olayların ağırlıklı olarak yaşandığı mekânların (15 Temmuz Köprüsü gibi) çizilmiş olmasıdır.

Çalışmanın sonucunda genel olarak çocukların 15 Temmuz Darbe Girişimi’ne ilişkin olayları yorumlarken sosyal çevrelerinden ve kitle iletişim araçlarından etkilendiği tespit edilmiştir. Bu anlamda çalışmadan elde edilen veriler geçmişten günümüze, kitle iletişim araçlarının etkileri konusunda yapılmış diğer çalışmaları destekler niteliktedir. İnsanlığın devamını sağlayabilmek için sağlıklı bir psikolojiyle yetişen çocukların önemi tartışılmaz bir gerçekliğe sahiptir. Bunun için çocukların bilincinde büyük bir yer edinen 15 Temmuz Darbe Girişimi gibi önemli olaylara dair etkilerin tespit edilmesi elzemdir. Bu çalışmanın alana katkı sağlamakla birlikte gelecek çalışmalara ışık tutması beklenmektedir.

Kaynakça

- 15 Temmuz okul duvarında. (2017, 3 Haziran). *Artı Gerçek*. 17.08.2018 tarihinde <https://www.artigercek.com/haberler/15-temmuz-okul-duvarinda> adresinden erişilmiştir.
- Atiker, E. (1998). *Modernizm ve kitle toplumu*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Balcı, F. ve Gergin, N. (2008). Medya ve çocuk: medyadaki şiddetin çocuklara etkisi. Y. Giritli İnceoğlu, N. Akıner (Ed.). *Medya ve çocuk rehberi* içinde (ss. 145-170). Konya: Eğitim Kitabevi.
- Bandura, A. (1971). *Social learning theory*. New York: General Learning Press.
- Bektaş, A. (2000). *Kamuoyu, iletişim ve demokrasi*. İstanbul: Bağlam yayınevi.
- Berelson, B. (2007). Communications and public opinion. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (24), 201-214.
- Bernard-Bonnin, A., C., Gilbert, S., Rousseau, E., Masson, P., Maheux, B. (1991). Television and the 3 - to 10-year old child. *Pediatrics*, 88(1), 48-54.
- Chan, K. (2006). Exploring children's perceptions of material possessions: a drawing study. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 9(4), 352-366.
- Cesur, S. ve Paker, O. (2007). Televizyon ve çocuk: Çocukların TV programlarına ilişkin tercihleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(19), 106-125.
- Çamlıbel İrkin, A. (2012). *Çocukların gelişim süreci ve televizyonun etkileri* (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi). RTÜK, Ankara.
- Dietz, W. H. Jr. ve Gortmaker, S. L. (1985). Do we fatten our children at the television set? Obesity and television viewing in children and adolescents. *Pediatrics*, 75(5), 807-812.
- Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (2005). *Öteki kuram: kitle iletişim kuram ve araştırmalarının tarihsel ve eleştirel bir değerlendirilmesi*. Ankara: Erk Yayınevi.
- Gülerarslan, A. (2014). Reklamın çocukça anlamlandırılması. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 8(2), 132-148.
- Gürsoy Atar, Ö. (2018). Digital media literacy: In-depth interview with parents of the students who use digital media. Gülşah Sarı (Ed.). *Handbook of research on children's consumption of digital media* içinde (ss. 139-155). ABD: Igi Global Yayınevi.
- Halifeoğlu, M. (2015). Stuart Hall: Yapı, ideoloji, kültür. Hilal Onur-İnce (Ed.). *Günümüzde yeni siyasal yaklaşımlar III. eleştiriler-farklılıklar-çözüm arayışları* içinde (ss. 231-257). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Hall, S. (1999). Encoding/decoding. Simon During (Ed.). *The cultural studies reader* içinde (ss. 90-103). Psychology Press.
- Hall, S. (2003), "Kodlama ve kodaçım", Söylem ve İdeoloji İçinde, B. Çoban ve Z. Özarslan (Der.). (ss. 309-325). İstanbul: Su Yayınları.
- Hall, S. (2005). Kodlama, kodaçım. Ş.Yavuz (Ed.), *Medya ve izleyici bitmeyen tartışma* içinde (ss. 85-98), (Çev.Y. Yavuz). Ankara: Vadi Yayınevi.
- Işık, M. (2017). *İletişim bilimine giriş*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- İnal, M. A. (1996). *Haberi okumak*. İstanbul: Temuçin Yayınevi.
- Kalafat Çat, A. (2018). Digital games and violence. Gülşah Sarı (Ed.). *Handbook of research on children's consumption of digital media* içinde (ss. 258-275). ABD: Igi Global.
- Katz, E. ve Lazarsfeld, P. (2007). Personal influence. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (24), 271-280.
- Katz, E. (1987). Communications research since Lazarsfeld. *Public Opinion Quarterly*, 51(4 Part 2), 25-45.
- Kellner, D. (2016). Kültürel Marksizm ve kültürel çalışmalar, Fatih Tezcan (Çev.), *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 9(2), 132-151.

- Korkmaz, N. ve Yaylagül, L. (2008). Kitle Kültürü/ Popüler Kültür Tartışmaları, L. Yaylagül ve N. Korkmaz (Der). *Medya, popüler kültür ve ideoloji* içinde (ss. 125 – 139). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Köksalan, B., Aldım, U. F. ve Gögebakan, Ş. (2018). Media consuming in children: child development, babyhood (0-2), early childhood, interests. Gülşah Sarı (Ed.) *Handbook of Research on Children's Consumption of Digital Media* içinde (ss. 41-49). ABD: IGI Global yayınevi.
- Lazarsfeld, P. ve Merton, R.K. (2007). Mass communication, popular taste, and organized social action. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 24, 229-250.
- Mares, M. L. ve Kretz, V. (2015, 20 Ekim). 09.08.2018 tarihinde <http://scitechconnect.elsevier.com/media-childrens-social-moral-development/> adresinden erişilmiştir.
- McNeal, J. U. ve Mindy, F. J. (2003). Children's visual memory of packaging. *Journal of Consumer Marketing* 20(5), 400-427.
- Nisan, F. ve Şeker, T. (2017). Demokrasiye sekteye uğratan darbe haberlerinin çerçevelenmesi: 15 Temmuz 2016 darbe girişimi örneği. *TRT Akademi*, 2(3), 68-96.
- Öcel, N. (2002). İletişim ve çocuk, “ İletişim ortamlarında çocuk reklam ve etkileşimi”. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Öztürk, H. (2016, 13 Kasım). 15 Temmuz gecesi sela ve ezan fikri kimindi? *Yeni Şafak*. 17.08.2018 tarihinde <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hasanozturk/15-temmuz-gecesi-sela-ve-ezan-fikri-kimindi-2034098> adresinden erişilmiştir.
- Postman, N. (1995). *Çocukluğun yokoluşu*. K. İnal (Çev). Ankara: İmge Yayınevi.
- RTÜK (2013). Türkiye’de çocukların medya kullanma alışkanlıkları araştırması. İstanbul: Bizim Matbaa.
- RTÜK (2018). *İzleyici bildirimleri ve sektörel istatistikler*, Kamuoyu Yayın Araştırmaları ve Ölçme Dairesi Başkanlığı, <https://www.rtuk.gov.tr/assets/Icerik/AltSitelere/2018yilinisaniyivatandasbildirimleriraporu.pdf> adresinden 09.08.2018 tarihinde elde edilmiştir.
- Rubin, A. M. (2009). “The uses and gratifications perspective of media effects”, Bryant, J. & Oliver, M. B. (Ed.), *Media effects: advances in theory and research* içinde (ss. 525-548). London: Routledge.
- Sarı, G. (2018). Effects of ads on children's consumption behavior. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 9(20), 53-67.
- Shrum, L. J. (2009). Media consumption and perceptions of social reality: effects and underlying processes, J. Bryant ve M. B. Oliver (Ed.), *Media effects: Advances in theory and research* içinde (ss. 39-95). Routledge Yayınevi.
- Stevenson, N. (2008). *Medya kültürleri: sosyal teori ve kitle iletişimi*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Şakı Aydın, O. (2007). Alımlama araştırmaları ve kültürel çalışmalar geleneğinin katkısı. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 119-131.
- Şeker, T. ve Sine, R. (2012). Çocuk zihnindeki haber resmi. *Global Media Journal*, Spring, 4(2), 118-137.
- Şeker, N. T. ve Balcı, V. E. (2013). Yeni Türk dizi fenomeni “Pepee” çizgi dizinin alımlama analizi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (33), 243-263.
- Şimşek İşliyen, F. ve İşliyen, M. (2015). Çocukların medya algısının resimler üzerinden analizi. *Global Media Journal: Turkish Edition*, 5(10), 271-287.
- Taylan, H. H. (2011). *Televizyonla yetişmek: televizyon şiddetinin etkileri üzerine bir araştırma*. Konya: Çizgi yayınevi.
- Tekinalp, Ş. ve Uzun, R. (2013). *İletişim araştırmaları ve kuramları*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Tombul, I. (2018). Rethinking e-learning and digital natives. Gülşah Sarı (Ed.). *Handbook of research on children's consumption of digital media* içinde (ss. 114-124). ABD: Igi Global.

- Tuncel, G. ve Gürsoylar, G. (2017). Sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin gözüyle medya: Sanat temelli bir araştırma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(44), 655-674.
- Türkoğlu, N. (2010). *İletişim bilimlerinden kültürel çalışmalara toplumsal iletişim: tanımlar, kavramlar, tartışmalar*. İstanbul: Urban Yayınevi.
- Yaylagül, L. (2008). *Kitle iletişim kuramları*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yaylagül, L. (2008). Frankfurt Okulu'nda "kültür endüstrileri" ve "kitle kültürü" yaklaşımı, L. Yaylagül ve N. Korkmaz (Der). *Medya, popüler kültür ve ideoloji* içinde (ss. 139-155). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yavuzer H. (1993). *Resimleriyle çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yetim, N. ve Yetim, Ü. (2008). Medya temsillerinde özne ve nesne olarak çocuk. Y. Giritli İnceoğlu, N. Akıner (Ed). *Medya ve Çocuk Rehberi* içinde (ss. 89-114). Konya: Eğitim Kitabevi.
- Yıldız, S. (2017). *Medya ve hukuk*. İstanbul: Nobel Yayınevi.
- Yurtal, F. ve Artut, K. (2008). Çocukların şiddeti algılama biçimlerinin çizdikleri resimlerine yansımaları. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 15(3), 149-155.

The Role of Facebook and Twitter in Social Movements: A Study on the July 15 Coup Attempt in Turkey

Toplumsal Hareketlerde Facebook ve Twitter'ın Rolü: Türkiye'de 15 Temmuz Darbe
Girişimi Üzerine Bir Çalışma

Semra DEMİRDİŞ*

Abstract

There is currently a considerable degree of discussion focusing on the relationship between social movements and digital platforms. This paper investigates the role played by several social media platforms (Twitter and Facebook) in the coup attempt in Turkey on July 15th, 2016. It includes an analysis of web content to establish ways to understand the usage of social and digital media by Turkish citizens on the July 15 coup. The research uses qualitative content analysis, including: (1) an examination of tweets and trending hashtags on Twitter; and (2) an examination of Facebook pages and groups, including photographs, videos and comments. This study indicates that Twitter and Facebook played a vital role in the resistance of citizens against the coup attempt, which was organised by the Gulenist terrorist organisation, through the provision of effective communication between activists, along with their effective mobilisation and the process of establishing a common identity. The study also demonstrates how photographs and videos shared on social websites became positive motivators both during and following the 15th of July coup attempt.

Keywords: Social Movements, Social Media, Coup Attempt, Turkey, Resistance and Mobilisation

Öz

Günümüzde sosyal hareketler ve dijital platformlar arasındaki ilişkiye odaklanan önemli bir tartışma vardır. Bu çalışmada, 15 Temmuz 2016'da Türkiye'de gerçekleşen darbe girişimindeki bazı sosyal medya platformlarının (Twitter ve Facebook) oynamış oldukları roller analiz edilmiştir. Bununla birlikte, 15 Temmuz darbe girişimi sırasında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının sosyal ve dijital medyayı nasıl kullandıklarını anlatan web analizi yer almaktadır. Bu araştırmada nitel içerik analizi kullanılmaktadır ve bu analizde: (1) Twitter'da yer alan tweetlerin ve trend hashtaglerin incelenmesi; (2) Facebook sayfalarının ve gruplarının fotoğraflar, videolar ve yorumlar dahil edilerek incelenmesi yer almaktadır. Bu çalışma,

* PhD Candidate, University of Sheffield, Department of Sociological Studies, Sheffield, United Kingdom, semirdis1@sheffield.ac.uk, Orcid ID : 0000-0003-1929-614X

Facebook ve Twitter'ın eylem yapan darbe karşıtları arasında; etkin bir iletişimin sağlanması, etkili seferberlik ve ortak bir kimlik oluşturma süreci ile vatandaşların Fethullahçı Terör Örgütü tarafından organize edilen darbe girişimine direnişinde hayati bir rol oynadığını göstermektedir. Çalışma ayrıca, sosyal web sitelerinde paylaşılan fotoğrafların ve videoların, 15 Temmuz darbe girişimi sırasında ve sonrasında nasıl motive edici role sahip olduklarını gösteriyor.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Hareketler, Sosyal Medya, Darbe Girişimi, Türkiye, Direniş ve Harekete Geçirme.

Introduction

Following the Arab Spring Revolution in Tunisia and Egypt during the early 2010s, many newspapers identified the rise of a new phenomenon, i.e. the 'Twitter Revolution' or 'Facebook Revolution'. On February 25th, 2011, an article in the UK newspaper, The Guardian, Beaumont focused on the social media revolution in Tunisia and Egypt, highlighting how social media platforms (e.g. Twitter and Facebook) increased the speed of the Arab Spring by mobilising the revolutionaries, and delivering their message to the wider world. As Manuel Castells (2015) notes, "social movements throughout history, are the producers of new values and goals, around which the institutions of society are transformed to represent these values by creating new norms to organise social life" (p. 9). He also added that social movements are spread in a networked world by means of the Internet, including the phenomenon of information 'going viral', i.e. a rapid and widespread diffusion of ideas and images (Castells, 2015, p. 2).

The use of social media in Turkey increased rapidly during the Gezi Park Protests in 2013, including the use of social media, whose platforms were used to mobilise protestors and acquire information (Bozkurt, 2013). On the 15th of July 2016, Turkish citizens learned from President Recep Tayyip Erdogan of an attempted coup when he contacted a television station by means of the video chat application known as FaceTime, as well as tweeting to his ten million followers on Twitter. He used social media to call upon citizens to resist the attempted coup by taking to the streets and protecting the airports. For example, "I urge the Turkish people to take to the streets of our cities, and to convene at our public squares and our airports," he tweeted (see Figure 1). This was significant, in that such mass action required the use of the instant messaging service WhatsApp, along with some other internet platforms such as Facebook and Twitter. Thus, social media platforms played a significant role in the failure of the Gulenist coup attempt.

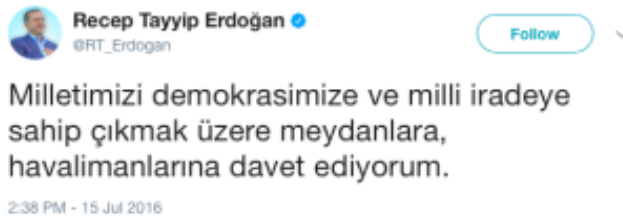

Figure 1. President Recep Tayyip Erdogan's tweet on the Gulenist Coup attempt.

Background

By 10 pm on the evening of July 15, rumours of unusual events taking place in army bases in Ankara and Istanbul were spreading rapidly, primarily through social media websites like Twitter, Facebook, Periscope and WhatsApp (Akin, 2017, p. 519). The circulation of videos and photographs of Gulenist soldiers blocking the Bosphorus Bridge in Istanbul (which connects Asia to Europe) led to many Turks turning to television channels to learn whether these were authentic. These channels confirmed this information, followed by the declaration by Prime Minister Binali Yıldırım of an ongoing revolt among the military, leading to concerns that a coup might have been in progress (Esen & Gumuscu, 2017).

By that midnight, TRT channels, the national public broadcaster was off air and broadcasting only a video officially announcing the military takeover of the government, along with a curfew (Akin, 2017, p. 519). Moreover, a number of television channels were attacked by the Gulenist coup plotters, including an invasion of the CNNTurk building in an attempt to stop television broadcasts, and an attack on Turksat (Turkish communication satellites) with a helicopter, leading to the death of two Turksat employees (Daily Sabah Centre for Policy Studies, 2016).

However, a number of other television channels, along with social networks, revealed that the coup was not complete, and the government party, the Justice and Development Party (AKP), appealed for citizens to ignore the TRT broadcast and defy the plotters (Akin, 2017, p. 519). As Karagöz and Kandemir (2016) states, following the TRT broadcast, Turkish President Recep Tayyip Erdogan addressed the Turkish public by means of the video chat application FaceTime, calling for citizens to go out into the streets and protest against the coup, stating: “there is no power higher than the power of people. Let them do what they will at public squares and airports. I will join the nation there” (“Erdoğan: Milletimi meydanlara”, 2016). Furthermore, Akin (2017) asserted that this message demonstrated that Erdogan was alive and able to resist rumours of a military coup (p. 520). Erdogan’s communication team managed the distribution of Erdogan’s messages by means of two official Twitter accounts.

The government exploited various types of media, both traditional and digital, an in particular a number of social networks during the first hours of the attempted coup (Akin, 2017, p. 520). Twitter was widely used by Turkish citizens during the coup attempt, with the most popular hashtags being #TurkeyCoup, #NoCoupInTurkey, #TurkeyCoupAttempt (Karagoz & Kandemir, 2016). The photographs and videos were the strongest motivators for the popular struggle against the coup attempt, while the most widely used applications consisted of social media websites, i.e. YouTube, Facebook and Periscope (Karagoz & Kandemir, 2016). It is also notable that the use of traditional media (i.e. newspapers, radio and television) lagged that of social media platforms. Unver and Alassad (2016) argues that due to the rise of digital media and new analytical tools, the attempted coup generated the most successful hybrid and religious-political mobilisations in Turkish history. Furthermore, they claimed that President Recep Tayyip Erdogan played a late role in motivating the Turkish population to defend him (p. 1). In addition, Cagaptay and Jeffrey (2016) asserts that the coup plan failed as a result of the forces supporting Erdogan being too powerful, and his ability to

communicate with, and mobilise, the public from different worldviews as a whole was vital. Thus, when TRT was taken over by the plotters, Erdogan was able to overcome this by using FaceTime to call on his supporters to take to the streets. Social media websites were alive with anti-coup information, while the mobilisation of many democracy supporters demonstrated the victory of the digital age over an analogue coup (Cagaptay & Jeffrey, 2016, p. 2).

Politics and the Internet

There has recently been an increased focus on the relationship between politics and the Internet. When it first appeared, the Internet was generally viewed as being of less importance than the press and television. When the use of Internet became widespread, several scholars have considered the Internet as a significant platform for political purposes.¹ Scholars tended to dismiss the impact of the Internet on politics, i.e. voter turnout, campaigning, and the formation of public opinion (Chadwick & Howard, 2009). The political role of the Internet was first recognised in 2002, as a result of an increase in blogging. Chadwick and Howard (2009) viewed this increase as leading to the invention of Web 2.0, leading to the use of the Internet for political purposes (p. 4). A number of scholars have analysed the reason the Internet proved a significant political platform. Moreover, a number of researchers have argued that new technologies have the potential to revolutionise society. In contemporary networked societies, a considerable amount of political, economic and cultural power has been transferred from the state to media technologies, with considerable implications for political, economic and cultural life (Howard, 2011, p. 73). The use of mobile phones and the Internet has now accelerated the dissemination of news and developed the availability of resources for investigative journalists and citizens (Howard, 2011, p. 86). This new space, free at the point of use, has implications for media politics. As Polat (2005) mentions, the Internet provides high volume of information for citizens thus potentially the use of Internet contributes to the increased political participation. There is a close link between the levels of information and such participation. Citizens who have information about the recent events on politics might potentially participate because they can notice the implications for their lives. The Internet can lead to more acts of political participation because the Internet makes communication easier, faster, cheaper and more convenient (Polat, 2005, p. 442).

On the other hand, the debate about the use of social media in social movements has shifted to some negative directions. A major negative side is the rise of fake news which is highlighting the erosion of long-standing institutional bulwarks caused by misinformation in the internet era. Lazer and his colleagues (2018) define fake news as fabricated information that is mimicking news media contents in form. The lack of editorial norms and processes to ensure the accuracy and reliability of news media is what results in fake news. Other information disorders such as disinformation and misinformation also overlap with “fake news” (p. 1194). Vosoughi, Roy and Aral (2018) find that false information on Twitter is often re-tweeted by more people compared to true information, and much faster, especially when it comes to political topics (p. 1150). Moreover, after the failed coup

1 See Bimber (1999), Hacker and van Dijk (2000) and Ellison, Lampe and Steinfield (1999).

attempt, the pictures of protesters that cut the throat of a soldier were spread via Twitter. After the coup attempt, it was understood that the picture did not reflect the reality because picture of the beheaded soldier taken 10 years ago in a car accident (Foca, 2016, p. 7). Besides, during the Gezi Park Protests in 2013, the Twitter users shared fake news on Twitter by adding some pictures. For instance, the picture of young boy crushed by a panzer was among the most reacted pictures on the social media platform. However, the essence of this incident is that this boy was injured by a boat engine in a foreign country and had nothing with the protests in the country (“Gezi parkı olaylarındaki”, 2013). It is understood that social media is not always used in a positive way, but there are also some negative aspects like fake news, misinformation and disinformation in social movements.

Networked Social Movements

The Internet has enabled networked social movements to spread rapidly. Castells (2015) argued that such movements have travelled from South to North, to both Iceland and Tunisia, prompted a number of issues, including poverty and a lack of democracy. These movements commenced in Arab countries, but also emerged in response to the economic depression in the United States and Europe (particularly in Greece, Spain, Italy, Portugal and the UK), whose governments have supported financial elites at the expense of citizens. He maintains that this was also the largest grassroots mobilisation in Israel history. Castells also claims that the availability of limitless networks in the information age empowers social change, empowering citizens with new ways of sharing fears, hopes, dreams and suffering (Castells, 2009, p. 431). A number of scholars have focussed on the importance of Facebook and Twitter for the creativity and coordination of social movements. Some scholars view ‘Web 2.0’ and social media sites as offering new and creative political democratic engagement, resulting in individual autonomy alongside mass collaboration (Castells, 2009; Erkul & Kes-Erkul, 2009; Ellison, Lampe & Steinfield, 2009). Bennett and Segerberg (2012) highlights that digital media have been used to exchange messages in sustained and large-scale protests (i.e. the Arab Spring, Occupy Movement and the Los Indignados movement in the Spain), and that while some of these movements are informal, others contain well-structured advocacy organisations, through hybrid connections with other organisations. Thus, the use of technologies can become a form of personalised public engagement (p. 739). Howard and Parks (2012), argues that digital media played a key role in protests in North Africa and the Middle East, commencing with political uprisings in Tunisia and Egypt, then spreading to other regions, including Yemen, Syria and Libya (p. 360). Gerbaudo (2018) focuses on the role of social media in popular movements in 2011, establishing its importance in the Egyptian Uprising and the Occupy movement. For him, social media platforms now assist with the mobilisation of contemporary movements (p. 4). Gerbaudo and Trere (2015) asserts that the slogan of the Occupy Movement of ‘We are the 99%’ has been adopted by a considerable number of Internet users, while the image of the woman in a red dress in Gezi Park became a riot icon in Istanbul (p. 2). These examples demonstrate that social movements can define citizens’ collective sense of who they are through social media activism, i.e. social networks such as Twitter and Facebook.

Networked Social Movements in Turkey

In Turkey, the first popular movement coordinated by means of social network sites was the ‘Do not touch my Internet’ movement in 2011, which opposed the censorship of, and ban on, the Internet by the Information and Communication Technologies Authority (BTK) (Ozyasar & Aydin, 2014, p. 93). This movement objected to a proposed Internet filter, with thousands of Internet users organising online groups on Twitter and Facebook, alongside street protests. Simultaneous demonstrations were organised in twenty-eight provinces in Turkey, followed by Austria, Germany and the Netherlands. The most successful hashtag was ‘#22agustos’, which referred to the date the new filter was due to be implemented (Ozyasar & Aydin, 2014, p. 95). Individuals of all age groups joined in the movement, which was particularly popular amongst those aged fifteen to thirty-five, i.e. those who made the most frequent use of the Internet. Information was shared on social media websites, including the participants’ feelings, experiences and images. The “Do not Touch my Internet” movement was significant in that it gained global attention as a result of the Internet itself. Moreover, this protest was resumed on January 18, 2014, again organised by means of social media platforms. The movement was coordinated in a number of different cities, in order to oppose Internet censorship in Turkey, using the hashtag ‘#18Ocak18DeSokaklara’ (Baban & Guzel, 2015, pp.17-18).

Gezi Park Protests

The series of protest known as “the Gezi Park Protests”, “the June Uprising”, “Gezi Events” or shortly “Gezi”, originated on 31st May 2013, when a small group of environmentalists led a local protest to fight against the demolition of the public park and the felling of numerous trees in Taksim, central Istanbul. This movement spread rapidly, with hundreds of citizens taking to the streets in protest (Banko & Babaoglan, 2013). Furthermore, the following two weeks led to a rapid increase in the number of individuals attending demonstrations. Such spontaneous collective and persistent protests were unprecedented in the history of modern Turkey. During the Gezi Park movement, Twitter became a broadly accepted source of news by the Turkish public. As Tunc (2014) maintains, the protesters actively used social media platforms to gather and disseminate information, with the Gezi park volunteers being alerted through their laptops, smartphones and 3G modems. A popular slogan supporting civic journalism stated: “There is no media, we are all journalists” (p. 14). Citizen-generated information through these social media platforms played a significant role in mobilising and raising awareness in the Gezi Park Protests, as well as in wider protests. Gerbaudo (2017) further points out that social media platforms placed a considerable amount of emphasis on digital activities through the use of visual materials, i.e. Internet memes, livestreams of protest events, and propaganda videos on YouTube. The “Lady in Red” meme (an image of a woman in a red dress being assaulted by police) became a symbol of the Gezi Park movement. Based on the literature regarding mobilization, coordination, the effects of Internet specifically social media on social movements, and network social movements, this study seek answer to the question, “What is the role of social media in 15th of July coup attempt in Turkey?”

Methodology

In order to answer the research question of this current study, a web content analysis was undertaken. Zhang and Wildemuth (2016) claims that a content analysis is the most widely used analytical tool and has been effectively employed in a diversity of research applications. The research analysis commenced with the researcher examining, and then selecting, the most relevant hashtags, keywords and key social media users through the information provided by the SETA report (Miş, Gülen, Coşkun, Duran & Ayyaz, 2016). These hashtags and keywords generally referred to significant events during the attempted coup. Hashtags play a significant role for Twitter users, allowing them to more easily detect and track important topics.

The research process consisted of studying tweets (including the pictures and videos attached to tweets) by Twitter users, tweeted during each event that occurred throughout the July 15 Coup attempt. The event's timelines were analysed and then start, and end times noted. The first fifty tweets from the starting events time, and the last fifty tweets before the end of the events hours were selected using keywords and hashtags and analysed to attain a better understanding of the context and purpose of using Twitter. In order to achieve this, Twitter advanced search function was used, and keywords typed in relating to specific selected times. For example, the bridges were closed by the Gulenist coup plotters at 10 p.m. and re-opened 8 a.m., and so tweets related to closure of bridges event were analysed in order; there were 50 tweets between 10 p.m. and 8 p.m. While conducting the research, valid tweets related to answering the research question were noted. Facebook was also selected for analysis, due to their popularity and the potential for easy access to posts, groups and pages on Facebook. Qualitative content analysis was undertaken on Facebook groups by a manual search of keywords.

The study examined a purposive sample of two Facebook pages in particular which was created in support of the coup attempt. In order to identify the pages, a Facebook search was conducted, by first typing in keywords and then verifying the page. The Facebook page selection phase chose pages created after the attempted coup, and the most followed Facebook page with the highest number of likes focused on the events of the July 15. The research stage involved studying number of shares (including pictures, videos, and comments) by Facebook users, of posts on the selected page after the 15 July Coup attempt. The first fifty shares after the coup attempt and the most recent fifty shares in between January and August 2017 were identified as a basis with which to analyse the groups to better understand the context and purpose of the page.

Findings

In this section, the findings from the study will be reported by social media platforms.

Twitter Findings

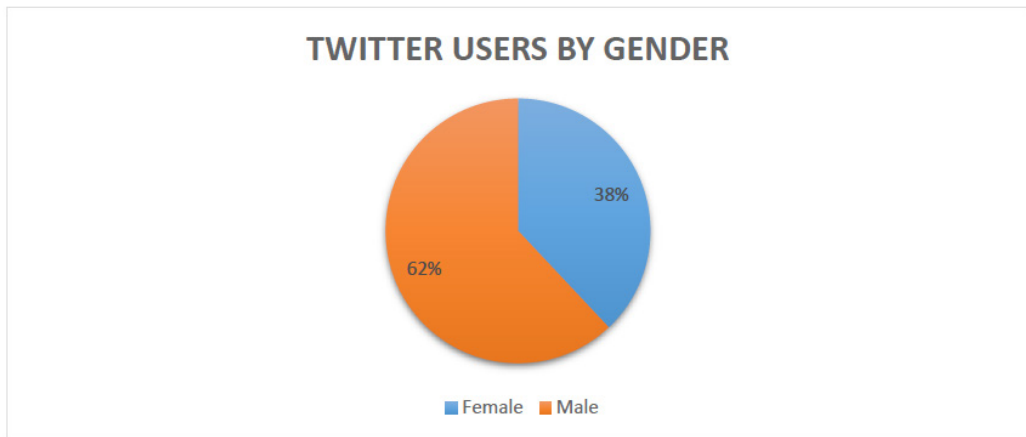

Figure 2. The proportion of twitter users by gender.

From July 15 to July 17, approximately thirty-five million tweets were sent, which were accessed by approximately fifteen billion individuals. According to Figure 2, the gender of twitter users represented 62% female participation and 38% male.

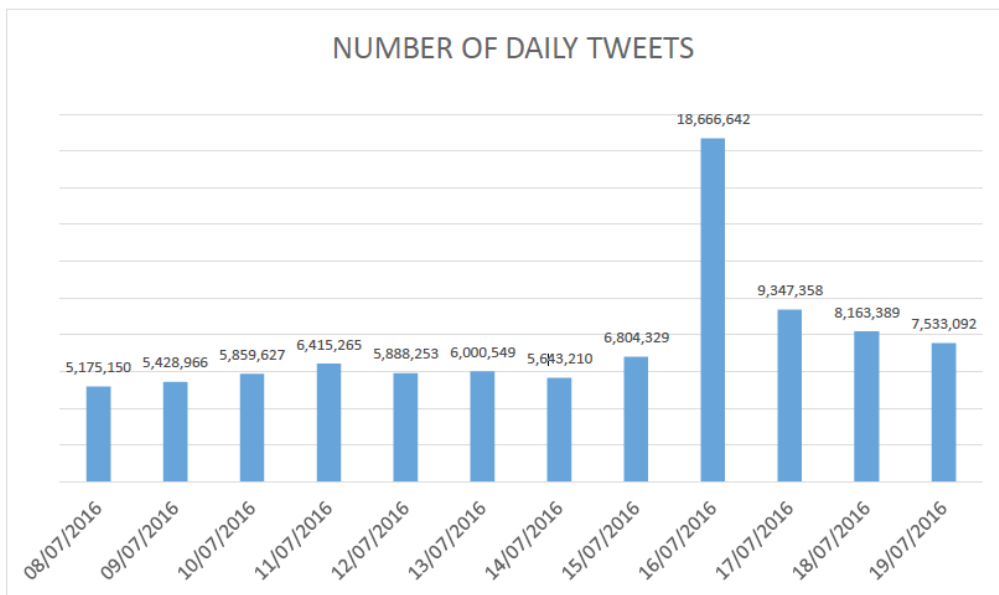

Figure 3. The number of daily tweets between July 8 and July 16, 2016 (Miş, Gülener, Coşkun, Duran & Ayvaz, 2016).

Social media platforms increased in importance when they were subsequently used by both citizens and several statesmen in order to resist the attempted coup. Figure 3 shows that prior to the attempted coup, the daily average number of daily tweets was approximately 5,643,210, which increased to 6,804,329 on the 15th of July. This was then followed by a rapid increase in the number of tweets, which rose to approximately 18,666,642 on the 16th of July. In addition, there were approximately 9,347,358 tweets on the 17th of July, with the number then returning to the previous average of daily tweets during the following few days. After 10:00 pm on the night of the 15th of July, the number of tweeted rapidly increased reaching a height of approximately about 223% on the 16th July.

Figure 4. The official Twitter account of the presidency’s tweets on the 15th of July.

The highest level of tweets appeared following President Recep Tayyip Erdogan’s appearance on CNN Turk TV via FaceTime. The president’s FaceTime meeting was also the subject of the most tweets relating to the attempted coup. In addition, the most interactive tweet on the 15th of July, was made from the official Twitter account of the presidency (2016), stating: “No matter what stage this uprising is, we must continue to take care of the streets this evening. Because there can be a new activity at any moment.” (Figure 4). Following President Erdogan’s call to action, many non-governmental organisations used social media platforms to urge citizens to resist the coup, i.e., the largest mobile networks provider, Turkcell (2016), shared a message on Twitter to support the government and urge resistance to the attempted coup (see Figure 5).

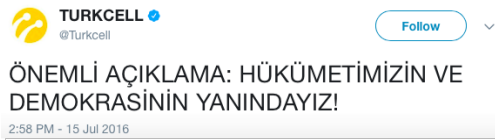

Figure 5. A sample tweet from Turkcell (2016).

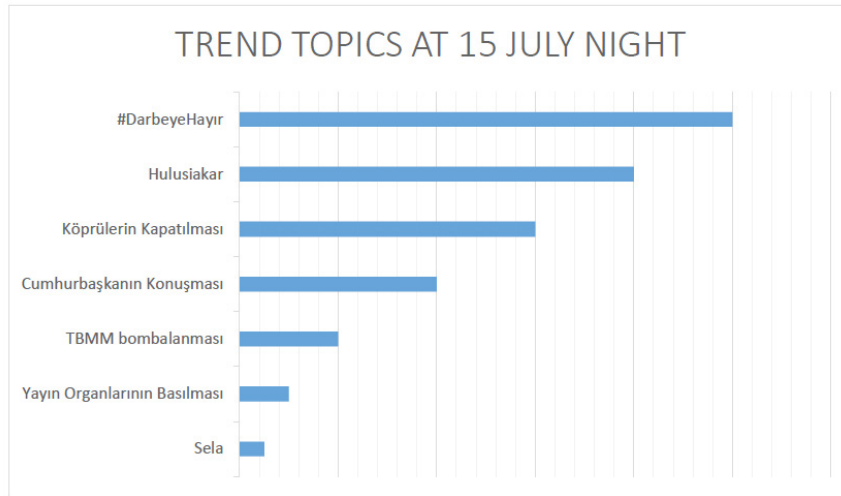

Figure 6. Trend topics at 15 July night.

The events marking the night of the coup attempt were the subjects most frequently discussed on Twitter (Figure 6). Turks were mobilised to protest using the following hashtags, as well as tweeting about them.

- #DarbeyeHayır (NoCoup): This was the first hashtag used following the closure of the bridges. At the same time, the Gulenist coup plotters closed Ataturk Airport, with individuals learning of this and becoming mobilised through the hashtag #AtaturkHavalimani (Ataturk Airport).
- Koprulerin kapatilmasi' (closure of bridges): this referred to the circulation of tweets, videos and photographs of Gulenist soldiers blocking the Bosphorus Bridge in Istanbul, which forms the connection between Asia and Europe.
- 'Cumhurbaskan'in konusmasi' (President's speech): this referred to the address to the Turkish public by President Erdogan by means of FaceTime, including a call to citizens to go onto the streets and protest against the coup plotters.
- 'TBMM'nin bombalanmasi' (The bombing of Grand National Assembly of Turkey): this referred to the bombing of the Turkish parliament by the military during the attempted coup.
- 'Yayin organlarinin basilmasi' (raid on the media): this referred to the raids on CNN Turk and TRT, with Gulenist soldiers entering the studios.
- 'Selalarin verilmesi' (Salah prayers): these were broadcast in mosques across Turkey to call for resistance, mobilisation and protest against the attempted coup.
- 'Hulusi Akar': this referred to the Turkish Chief of the General Staff. Individuals tweeted and shared information after he was taken hostage.

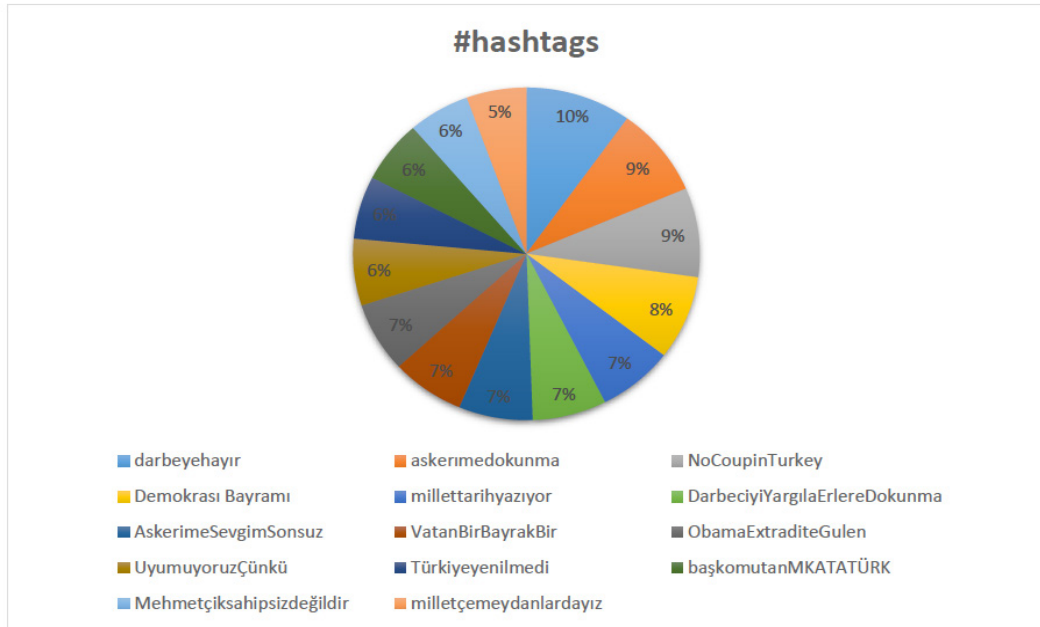

Figure 7. Examples of trending hashtags used by the Turkish population (Miş, Güleler, Coşkun, Duran & Ayvaz, 2016).

Examples of trending hashtags used by the Turkish population to resist the attempted coup were #MilletceMeydanlardayız (We are on the streets as a nation) and #DarbeyeHayir (No to coup). At the same time, the most retweeted issues and labels between the 15th to the 19th of July included: #nedarbenediktatorluk (neither coup nor dictatorship); #darbeyehayir (no coup); #askerimedokunma (do not touch our soldier); #NoCoupinTurkey; #DemokrasiBayrami (festival of democracy); #millettarihyaziyor (the people are writing history); #DarbeciyiYargiErlereDokunma (judge putschist do not touch soldiers); #AskerimeSevgimSonsuz (I love our soldiers infinitely); #UyumayizCunku (we do not sleep because); #VatanBirBayrakBir (one nation one flag); #KahramanMilletinSerefliNobeti (Heroic nation's honourable watch); and #Turkiyeyenilmedi (Turkey is not defeated).

On the other hand, some users on Twitter tried to spread fake news. Such news was understood to be a lie only after the end of events by mass audiences. For example, a picture of a soldier was tagged with “beheaded soldier” by a twitter user during the 15th July case. This tweet was shared about 140,762 times on Twitter. After a while, this soldier gave an explanation and shared this on Instagram that “This is a lie. I have had my military service for years” (Foca, 2016, p. 5). Another example of Fake news on Twitter is a photo which showed a group of bearded, turbaned citizens, vests and glasses under the leadership of a citizen in the morning carrying a soldier after he was lynched. This photo was tagged with “arrest these killers along with the coup plotters” by a twitter

user on the platform. The reality was that these people tried to save this soldier and raise him to the hospital (“Askeri linç ettiği”, 2016).

Facebook Findings

After Twitter, Facebook proved to be the most highly significant social platform, both during, and in the days following, the attempted coup. During the attempted coup, Facebook was used by those who wished to manipulate information about the coup, spreading rumours and information to create virtual turmoil.

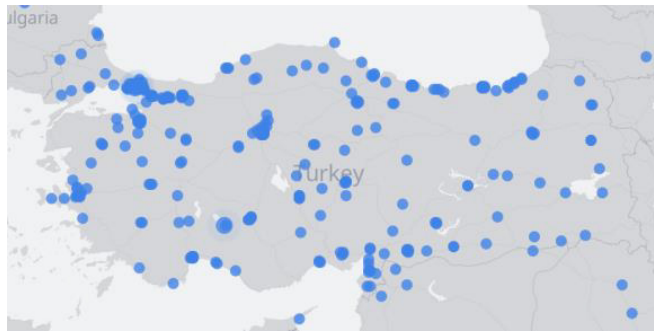

Figure 8. Facebook Live map during coup attempt in Turkey (Statt, 2016).

A number of Turkish citizens went onto the streets in the early hours of Saturday morning to continue with their resistance, and to protest against the coup, all of which was played out in real time on Facebook Live (Figure 8). Hundreds of Turkish citizens launched Facebook Live videos showing the widespread demonstrations and including the views of those who considered the country on the edge of chaos. Facebook therefore played significant role in the attempted coup. A number of Facebook pages and groups were created by Turkish citizens to share images, videos and experiences. The majority of these events were covered by Facebook groups, which also shared videos and images. These groups subsequently published several photographs and videos on Facebook and invited their friends to attend the meetings.

An examination of data related to Facebook revealed approximately nineteen Facebook pages, generally called ‘darbeye hayir’ (no coup), and thirty-two Facebook pages and ninety-seven Facebook groups called ‘15 temmuz’ (July 15). Later pages and groups have names such as “15 Temmuz Şehitleri” (15th of July Martyrs), “15 Temmuz 2016” (15th of July 2016) and ‘15 Temmuz Destanı’ (July 15 Legend). In addition, there are also a number of single Facebook pages established under different names, including: ‘Milletce Meydanlardayız’ (We are on the streets as a nation); ‘Darbe karsitlari’ (Anti-coup); ‘Darbe notlari’ (Coup notes); ‘Darbe girisimi haberleri’ (Coup attempt news); and ‘Darbe 15.07.2016’ (the coup 15.07.2016).

Table 1. The ‘15 Temmuz’ (July 15) Facebook page information.

Facebook page name	@15temmuzresmi (15julyofficial)
Page information	Community, Non-Governmental Organisation (NGO) and Nonprofit Organisation
Page details	41,035 people like and 42,240 people follow
Website connection	http://15temmuzetkinlikleri.com/

This section examines the ‘15 Temmuz’ (15th of July) Facebook page, including general information about the page and an examination of photographs, videos and news. This page was created following the attempted coup, and is one of the most-liked Facebook page focused on the events of the 15th of July, as well as having the highest number of ‘likes.’ The page has attracted approximately 41,021 ‘likes’ and has approximately 42,228 followers. This page terms itself a community, and a non-governmental and non-profit organisation. Furthermore, approximately eighty-three individuals have evaluated this page and left comments related to the attempted coup.

Figure 9. “The opening of the July 15 martyrs monument will be in the presidential complex.”

An examination of the videos reveals that there are approximately seventy-four videos featuring celebrities, including Turkish singers, footballers and actors, and which focus on explanations, emotional reactions and ideas concerning the attempted coup. Moreover, there are several photographs of events, including the 15th of July opening of the memorial to the martyrs (Figure 9), including the playing of the national anthem and the ceremony demonstrating respect for the coup martyrs and reading 250 of their names, while also burning memorial lights.

Table 2. The ‘15 Temmuz (July 15) Facebook page information.

Facebook page name	@15TemmuzCuma (15JulyFriday)
Page information	Community
Page details	198.447 people liked and 225.138 people follow
Website connection	https://www.facebook.com/15TemmuzCuma/

This section analyses the ‘July15’ (@15TemmuzCuma) Facebook page which was created after the 15th of July coup case. The page is one of the most followed and liked Facebook pages created for the July 15 coup case. In the society section, there are 198,447 people who liked the page and 225,138 people are following it. The page terms itself as a community that was established against the July 15 coup attempt which planned by Gulenist Terrorist organization. In the photographs section, there are approximately 4,000 photographs and increasing after the July 15 coup case. After the coup attempt, the members of page shared different types of photographs including Turkish flags, the 15th of July martyrs, people who protest in the streets, Turkish President Tayyip Erdogan and some religious images. Furthermore, there are about 1653 videos in the videos section and these videos are mostly taken for sharing updates and information related to 15th of July coup and following events. The videos also contain recordings of people protesting in the streets in Turkey as well as different countries such as Germany.

In general, most Facebook pages under the label of “15 Temmuz” (July 15) and “Darbeye hayır” (No coup) were created following the case of 15th of July coup. Most pages were initially created to share news, photographs and videos related to the coup attempt. Then, the members of the pages started sharing photographs, news and updates for political purposes like photographs of Justice and Development Party (AKP) and Republican People’s Party (CHP). On the one hand, some Facebook pages that were established created a group among the families and friends of the 15th of July martyrs such as “15 Temmuz” (15th of July) page. Similarly, most Facebook pages shared photos of Turkish flag, people protesting in the streets, 15th of July martyrs and of the Turkish president Erdogan to provide solidarity among Turkish citizens, contribute to an increase on the number of people attending protests in the streets and demonstrate that the integrity of Turkish country is not destroyed.

Discussion and Conclusion

The above examples of the use of social media have established the important role played in protecting democracy during the attempted coup of 15th of July by Turkish social media. In addition, it is significant that the number of those in Turkey making use of social media has since continued to increase.

Current political movements are significant examples of the mobility of the new system in the cycle ideas and technologies. Howard and Parks (2012) argued that digital media has proved an important factor in recent protests (p. 360). The findings of this study accord with the views of Howard and Parks, demonstrating that digital platforms, and in particular Twitter and Facebook,

played a significant role in protests against the attempted coup in Turkey, as well as disseminating information.

Social media websites tend to contribute to the process of mobilisation in contemporary movements (Gerbaudo, 2018, p. 19). The analysis of the results of this study have revealed the important role of Twitter both during, and immediately following, the attempted coup of 15th of July, in mobilising the resistance of the population. This is demonstrated by the fact that approximately thirty-five million tweets were sent by Turkish citizens between 15th of July to the 17th of July 2016, in particular in response to the tweet of President Erdogan calling for citizens to take to the streets and protect democracy, when the number of tweets increased rapidly, with many reacting to this tweet by sending a tweet of their own or by retweeting. Moreover, between the 15th of July and the 19th of July, there were a considerable number of trending hashtags related to the attempted coup, such as #darbeyehayir (no coup), #NocoupinTurkey and #Vatanbirbayrakbir (one nation one flag). These hashtags demonstrate that both on the day of, and the days immediately following the attempted coup, Twitter became a platform that enabled Turkish citizens to take action to protect their nation and democracy.

Furthermore, digital communication serves to pass messages between many individuals, while also connecting them to a limitless number of networks carrying digitised information, both within the immediate neighbourhood and to the wider world (Castells, 2015). This ensured that, when the plotters of the coup attempted to block all communication networks, channels and social media platforms, such networks offered an alternative method of communication, i.e. enabling President Erdogan to use FaceTime to phone into a Turkish television network that evening, in order to urge the population to take to the streets to protest against the coup.

Moreover, the strongest and positive motivators to resisting the coup were photographs and video sharing on social media platforms during the coup attempt (Karagoz & Kandemir, 2016). The findings demonstrate that following the coup attempt, many Turkish citizens took to the streets to continue protesting and resisting the coup, and these events were shared by Facebook Live. In addition, many posted videos showing widespread demonstrations via Facebook Live. Furthermore, Facebook became an important platform during the coup attempt, with citizens sharing several thousand photographs and videos expressing their emotions about the attempted coup. Following the failure of the coup, a large number of Facebook pages were created to publish different photographs and videos to show the world their experiences, both on the night of coup attempt and during the following day. In addition, the role of social movements is mentioned in defining the collective sense of individuals (i.e. who they are and why they stand), including through social media activism using social networks such as Twitter and Facebook (Gerbaudo & Treere, 2015, p. 2). Thus, such social media platforms play a significant role in the process of identity, i.e. activists' use of social media platforms including tweets of protest, along with sharing collective names, hashtags, slogans, Facebook pages and groups, and exchanging messages by means of instant messaging channels. This current study found that both during, and in the days following, the attempted coup, Turkish citizens used social media platforms to come together under: (1) common hashtags on Twitter; and (2) pages and groups on Facebook. A number of the trending hashtags on Twitter, including #vatanbirbayrakbir

(one nation one flag) and #Turkiyeyenilmedi (Turkey is not defeated) refer to Turkish identity, with many Turkish citizens experiencing themselves as part of this collective sense through their tweets. Moreover, in the days following the attempted coup, many Facebook pages were created to share photographs and videos, including photographs of the martyrs of the coup and Turkish soldiers, along with videos of the Turkish national anthem. These pages enabled Turkish citizens to express their ideas and emotions concerning the attempted coup, as well as sharing information concerning related events. In addition, a number of celebrities also shared videos and photographs, primarily of the Turkish flag and soldiers, with labels such as 'Biz birlikte Turkiyeyiz' (We are together Turkish) and 'Bu vatani bölemeyeceksiniz' (You cannot break up this nation).

On the other hand, social and political events such as the 15th July case have been marked by a growing number of fake news examples shared on the social media platforms, especially on Twitter. In the case of 15th July, citizens shared false images to manipulate some issues by using social media like image of lynched soldier on Twitter that we previously discussed. Sources suggested by a friend are likely to be taken as a real reference compared to journalistic sources. The fake news are rapidly liked or re-tweeted as seen in the example of the fake "lynched soldier" news that was shared by thousands on Twitter.

This study concludes that the new media gave rise to different opportunities for resistance and the social media played an important role in the resistance against the attempted coup that took place in Turkey on 15th of July 2016. Furthermore, following the failure of the coup, several million Turkish citizens continued to gather on the streets every night for approximately a month in order to guard democracy. In addition, they published many photographs on Twitter and Facebook and urged their friends to join them in their protest, while cyber activists launched several blogs to explain what had taken place and share photographs and videos online, along with news articles. This demonstrates that the social media played a crucial role on both the night of attempt coup and during its aftermath.

This study suggests that social media platforms, which are Twitter and Facebook, now have the ability to mobilise activists in movements, riots and protests. This research has also demonstrated that the use of social media can provide a limitless network for communication between activists. During the coup of July 15, successful communication was able to continue between the Turkish government and citizens. Moreover, social media websites played an important role in defining the collective sense and a sense of identity of Turkish citizens. Activists created several tweets of protest, along with developing hashtags and slogans and the creation of many Facebook groups and pages (Gerbaudo & Trere, 2015) that may not have taken place without the active use of the tools of digital media. On one side, this study highlights the reality of fake news spread on social media platforms with a specific focus on Twitter during the 15th July case. The study has investigated the phenomena of fake news, disinformation and misinformation over the online platforms, especially on Twitter. This investigation suggests that social influence and confirmation bias in social media causes the rapid spread of unsubstantiated claims. In addition, the diffusion of false news on Twitter is characterized by a rapid and broader spread than true news because of the attraction of fake news.

References

- Akin, A. (2017). Conditions of sense making and news making in Turkey after the failed coup attempt: Sisyphus labor on two fronts. *Journalism*, 18(4), 518-532.
- Askeri linç ettiği iddia edilen Ali Nuri Türkoğlu: Can kurtarıırken IŞİD'ci olduk. (2006, July 18). *Cumhuriyet*. Retrieved from http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/yasam/569530/Askeri_linc_ettigi_iddia_edilen_Ali_Nuri_Turkoglu__Can_kurtarirken_ISiD_ci_ olduk.html.
- Baban, E., & Güzel, E. (2015). Digital Activism and Social Movements: How the World perceives the Gezi Movement. *Amity Journal of Media & Communications Studies (AJMCS)*, 5.
- Banko, M., & Babaoğlu, A. R. (2013). *Gezi Parkı sürecine dijital vatandaşın etkisi*. M. Banko & AR Babaoğlu.
- Beaumont, P. (2011). The truth about Twitter, Facebook and the uprisings in the Arab world. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2011/feb/25/twitter-facebook-uprisings-arab-libya>.
- Bennett, W. L., & Segerberg, A. (2012). The logic of connective action: Digital media and the personalization of contentious politics. *Information, Communication & Society*, 15(5), 739-768.
- Bimber, B. (1999). The Internet and citizen communication with government: Does the medium matter?. *Political communication*, 16(4), 409-428.
- Bozkurt, A. (2013). Sosyal medyanın “Gezi” deki rolü. *Bilişim Dergisi*, 41(156), 50-98.
- Cagaptay, S., & Jeffrey, J.F. (2016). Inside Turkey’s Failed Coup: What Happened? Why?, What Next?. Retrieved from <http://www.washingtoninstitute.org/policyanalysis/view/inside-turkeys-failed-coup-what-happened-why-what-next>.
- Castells, M. (2015). *Networks of outrage and hope: Social movements in the Internet age*. John Wiley & Sons.
- Castells, M. (2009). *Communication power*. Oxford: Oxford University Press.
- Chadwick, A., & Howard, P. N. (Eds.). (2009). *Routledge handbook of Internet politics*. Taylor & Francis.
- Daily Sabah Centre for Policy Studies. (2016). *JULY 15: Gülenist coup attempt REPORT*. ISSUE 3, JULY 2016. Retrieved from <http://i.tmgrup.com.tr/dailysabah/2016/08/04/f4594dbe-dfce-4fa8-a47c-d2a3a83b67ba/147.029.0089676.pdf>.
- Ellison, N. B., Lampe, C., & Steinfield, C. (2009). Feature social network sites and society: current trends and future possibilities. *Interactions*, 16(1), 6-9.
- Erdoğan: Milletimi meydanlara davet ediyorum. (2016, July 15). *BBC News Türkçe*. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=7LEfGo0uN-o&t=206s>.
- Erdoğan, R. T. (2016). Milletimize demokrasimize ve milli iradeye sahip çıkmak üzere meydanlara, havalimanlarına davet ediyorum [Tweet]. Retrieved from https://twitter.com/RT_Erdogan?lang=en.
- Erkul-Kes, A., & Erkul, R. E. (2009). Web 2.0 in the process of e-participation: The case of organizing for America and the Obama administration. *NCDG*, 32.
- Esen, B., & Gumuscu, S. (2017). Turkey: How the coup failed. *Journal of Democracy*, 28(1), 59-73.
- Foca, M. A. (2016). *15 Temmuz Darbe Girişimi sırasında internette yayılan 9 yanlış haber “9 false news spreading on the Internet during the July 15 Coup Attempt”*. Retrieved from <https://teyit.org/15-temmuz-sonrasi-yayilan-yanlis-haberler/>.
- Gerbaudo, P. (2017). *The mask and the flag: Populism, citizenism, and global protest*. Oxford University Press.
- Gerbaudo, P. (2018). *Tweets and the streets: Social media and contemporary activism*. Pluto Press.
- Gerbaudo, P., & Treré, E. (2015). In search of the ‘we’ of social media activism: Introduction to the special issue on social media and protest identities. *Information, Communication & Society*, 18(8), pp.1-7.

- Gezi parkı olaylarındaki 17 büyük yalan. (2013, June 2). *Sabah*. Retrieved from <https://www.sabah.com.tr/galeri/yasam/gezi-parki-olaylarindaki-17-buyuk-yalan/4>.
- Hacker, K. L., & van Dijk, J. (2000). *Digital democracy: Issues of theory and practice*. Sage.
- Howard, P. N. (2011). *Castells and the media: Theory and media*. (Vol. 2). Polity.
- Howard, P. N., & Parks, M. R. (2012). Social media and political change: Capacity, constraint, and consequence. *Journal of Communication*, 62(2), 359-362.
- Karagöz, S., & Kandemir, P. (2016). The Role that the media played in the failure of the July 15 coup attempt. *Insight Turkey*, 18(3).
- Lazer, D. M., Baum, M. A., Benkler, Y., Berinsky, A. J., Greenhill, K. M., Menczer, F., Metzger, M. J., Nyhan, B., Pennycook, G., Rothschild, D., & Schudson, M. (2018). The science of fake news. *Science*, 359(6380), 1094-1096.
- Miş, N., Güleler, S., Coşkun, İ., Duran, H., & Ayvaz, M. E. (2016). 15 Temmuz Darbe Girişimi Toplumsal Algı Araştırması. *Ankara: SETA*.
- Ozyasar, F., & Aydın, D. H. (2014). Saving the Internet via the Internet. In Pavličková, T., & Reifová, I. (Eds.). *Media, Power and Empowerment: Central and Eastern European Communication and Media Conference CEECOM Prague 2012*. Cambridge Scholars Publishing.
- Polat, R. K. (2005). The Internet and political participation: Exploring the explanatory links. *European Journal of Communication*, 20(4), 435-459.
- Statt, N. (2016). Turkey's president uses FaceTime to address ongoing military coup. Retrieved from <https://www.theverge.com/2016/7/15/12203708/turkey-president-recep-tayyip-erdogan-apple-facetime-military-coup>.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2016). Bu kalkışma hangi aşamaya gelirse gelsin, bu akşam sokaklara sahip çıkmaya devam etmeliyiz. Zira her an yeni bir hareketlenme olabilir [Tweet]. Retrieved from <https://twitter.com/tcbestepe?lang=en>.
- Tunç, A. (2014). Can pomegranates replace penguins? Social media and the rise of citizen journalism in Turkey. *Freedom House*.
- Turkcell. (2016). Onemli aciklama: Hukümetimizin ve demokrasinin yanındayız! [Tweet]. Retrieved from <https://twitter.com/Turkcell?lang=en> [Accessed: 18 June 2017].
- Unver, H.A., & Alassaad, H. (2016). How Turks Mobilized Against the Coup: The Power of the Mosque and the Hashtag. *Foreign Affairs*.
- Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359(6380), 1146-1151.
- Zhang, Y., & Wildemuth, B. M. (2016). Qualitative analysis of content. *Applications of Social Research Methods to Questions in Information and Library Science*, 318.

Darbeler Giden Süreçte Kamusal Rıza Üretiminde Basının Rolü: 27 Mayıs 1960 ve 15 Temmuz 2016'nın Karşılaştırmalı Analizi*

Role of Press in the Production of Public Consent for Military Coups in Turkey:
Comparative Analysis of 27 May 1960 and 15 July 2016

Serpil Seda ŞİMŞEK**

Öz

Türk siyasi hayatındaki darbelerin hazırlanış safhasında, gerçekleştirilmesinde ve sonrasında meşrulaştırılmasında asker, yargı, akademinin yanı sıra en önemli aktörlerden birisini de medya oluşturmaktadır. 27 Mayıs 1960 Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihindeki ilk darbe, 15 Temmuz 2016 ise günümüze kadar gerçekleşmiş son Darbe Girişimi özelliği taşımaktadır. Bu çalışmada, 27 Mayıs Darbesi ve 15 Temmuz Darbe Girişimi öncesinde, basında, özellikle “diktatörlük”, “otoriterlik”, “yolsuzluk”, “fikir ve ifade hürriyetine baskı” kavramları etrafında oluşan darbeye kamusal rıza üretimi süreci ele alınmıştır. İlk olarak Antonio Gramsci'nin “hegemonya” ve Louis Althusser'in “devletin ideolojik aygıtları”na ilişkin teorileri kapsamında, medyanın darbe süreçlerindeki tutumu ile Türkiye'deki hegemonya arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. Ardından da bu iki örnek olayda kamusal rızanın nasıl üretildiği, “Kamusal Senaryo Modeli”, Herbert Schiller ve Noam Chomsky'nin medya manipülasyonu analizleri çerçevesinde incelenmiştir. Merkez medya ve uluslararası medyanın bilerek veya bilmeyerek 15 Temmuz'a giden süreçte, 27 Mayıs darbesi öncesine benzer şekilde sivil ve demokratik yönetime karşı bir askeri darbeye rıza üretimi sürecinin parçası olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 15 Temmuz, 27 Mayıs, medya, Recep Tayyip Erdoğan, Adnan Menderes.

Abstract

The media is one of the most important actors of the preparation, execution and justification of military coups in Turkey along with the judiciary and the academy. 27 May 1960 military coup is the first military

* Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı bünyesinde hazırlanan ve savunma tarihi Haziran 2018 olan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Kocaeli, Türkiye, ssesdasimsek@gmail.com, Orcid ID: 0000-0001-8016-5566

coup in the history of the Turkish Republic, while the July 15th, 2016 failed coup attempt is the last. In this study, the process of generating public consent for both coups in the media are examined especially through the “dictatorship”, “authoritarianism”, “corruption”, “suppression of freedom of thought and speech” concepts. Utilizing the theoretical frameworks of Antonio Gramsci’s “hegemony” and Louis Althusser’s “ideological state apparatuses”, the article first discusses the relationship between the media’s attitude in the process leading to military coups and hegemony in Turkey. Then, it analyzes how public consent is generated by utilizing “public scenario model” and Herbert Schiller’s and Noam Chomsky’s insights on media manipulation. The study argues that the mainstream media, knowingly or unknowingly, has been part of the process of manufacturing public consent for the military coup against the civilian and democratic government before the July 15, 2016 failed coup, similar to the process leading up to the May 27, 1960 coup d’état.

Keywords: The July 15th, the May 27th, media, Recep Tayyip Erdogan, Adnan Menderes.

Giriş

27 Mayıs’ı, darbeyi gerçekleştirenler veya darbeyi destekleyenler genellikle “devrim”, “ihtilâl”, “müdahale” gibi kelimelerle kavramsallaştırmaya çalışırken, darbeye maruz kalanlar ve özellikle Demokrat Parti (DP) mensupları “darbe”, “hükümet darbesi” olarak ifade etmektedir. 15 Temmuz ise, bu çalışma yapıldığı dönemde “Darbe Girişimi” ifadesiyle nitelendirilmektedir. 27 Mayıs 1960 Darbesi, Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinin ilk askeri darbesi olması sebebiyle Türkiye’de daha sonra yaşanan askeri müdahalelerin ve askeri darbelerin ilham kaynağı olmuştur. Türk siyasi hayatındaki darbelerin hazırlanış safhasında, gerçekleştirilmesinde ve sonrasında meşrulaştırılmasında asker, yargı, akademinin yanı sıra en önemli aktörlerden birisini de medya oluşturmaktadır. Toplumun darbeye hazırlanması ve darbenin gerçekleşmesinin ardından da meşruiyetinin sağlanmasında kitle iletişim araçlarının etkisi olduğu açıktır. Kitle iletişim araçlarından iletilen mesajlarla toplum yönlendirilebilmekte, hatta manipüle edilebilmektedir.

Bu araştırmada, 27 Mayıs Darbesi’ne ve 15 Temmuz Darbe Girişimi’ne giden süreçte gazete yayınlarının, darbeye rıza üretiminde nasıl bir rol oynadığı irdelenmiştir. Noam Chomsky ve Edward S. Herman’ın (2012) rıza üretiminde egemen ideolojinin korunması ve yeniden kurulması görevini üstlenen bir güç olarak tanımladığı, Antonio Gramsci’nin (1967) hegemonyanın kurulmasında en önemli vasıtalarından biri olarak ifade ettiği, Louis Althusser’in (2017) devletin ideolojik aygıtları arasında saydığı basın, kamuoyunu etkileme kapasitesi ile daima tartışmaların ana gündeminde yer almıştır. Gerek Gramsci’ye gerek Althusser’e göre egemen sınıflar, manevi, maddi, etnik, dini, kültürel, ideolojik, siyasi, ekonomik alandaki güçleri ile daima toplumu manipüle edebilmekte veya belli baskı unsurlarını kullanarak kendi söylem ve anlayışlarını tüm toplum üzerinde aşamalı olarak kabul ettirebilmektedir (Miller, Coleman, Connolly ve Ryan, 1994, s. 304). Bu bağlamda, Gramsci ve Althusser’in teorik analizlerine, Türkiye’deki hegemonyanın ve darbe süreçlerinde medyanın tutumunun tahlilinde başvurulmuştur.

Bu çalışmada, darbe süreçlerinde gazetelerden seçilen haber ve olay örnekleriyle, toplumsal rızanın üretilmesine ve korunmasına ilişkin kullanılan söylem yapıları açıklanmaya çalışılmıştır. Gazete haberlerinin taranması sebebiyle “tarama” yöntemine, ayrıca “çerçeveleme” ve “ideolojik

kare” yöntemlerine başvurulmuştur. Araştırma, 27 Mayıs Darbesi için 1958-1960 arasında Türkiye’de yayın yapan dönemin gazetelerinden DP’ye muhalif *Vatan* (Kuruluşunda DP yanlısı olmakla birlikte özellikle 1957’den sonra DP’ye muhaliftir), Cumhuriyet Halk Partisi’ne (CHP) yakın yayın çizgisi izleyen *Ulus* ve *Cumhuriyet*, ikisine nazaran daha merkezde yer alan *Milliyet* ve *Akşam* gazeteleriyle Yüksek Haysiyet Divanı’nın Gerekçeli Kararı’nda idam kararlarına delil gösterilen haberlerin yer aldığı uluslararası basınla sınırlandırılmıştır. 15 Temmuz Darbe Girişimi’ne giden süreçte ise, 2013–2016 arasında Adalet ve Kalkınma Partisi’ne (AK Parti) muhalif bir yayın çizgisi izleyen *Cumhuriyet* ile merkez medya olarak adlandırılan *Hürriyet* ve *Milliyet* gazeteleriyle sınırlandırılmış, uluslararası medyadan *The Washington Post*, *The New York Times*, *The Times*, *Time*, *The Independent* gazeteleri taranmıştır. Haber sayfalarında konuya ilişkin yayınlanan haberler tarama metodu yoluyla taranarak 27 Mayıs Darbesi ve 15 Temmuz Darbe Girişimi öncesinde yapılan haberlerde “diktatör”, “yolsuzluk”, “otoriterleşme”, “fikir ve ifade hürriyetine baskı” konulu haberler ve köşe yazıları derlenmiştir. Araştırma, “Kemalist hegemonya”nın ideolojisini benimsediği genel kabul gören yayın organlarıyla sınırlandırılmıştır.

Hem 27 Mayıs 1960 darbesi hem de 15 Temmuz 2016 Darbe Girişiminde basının rolü veya işlevi, Gramsci’nin “hegemonya”, Althusser’in “devletin ideolojik aygıtları” teorileri ve onların kuramlarını esas alan eleştirel medya yaklaşımıyla Mehmet Sezai Türk ve Zülfikar Damlapınar’ın “Kamusal Senaryo Modeli” ve Herbert Schiller ve Noam Chomsky’nin medya manipülasyonu analizleri çerçevesinde incelenerek literatüre katkı sunulmaya çalışılmıştır. Çalışmada, 27 Mayıs 1960 darbesi ve 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi öncesinde, “diktatörlük”, “otoriterleşme”, “fikir ve ifade hürriyetine baskı” ve “muhalafete baskı” söylemlerinin birbiriyle benzer cümlelerle, ifadelerle, fotoğraflarla içeriklendirilerek sistemli olarak tekrar edilmesiyle medyanın darbe süreçlerinde rıza üretimindeki işlevi ortaya konulmaktadır. Böylelikle, hegemonyanın ideolojisini benimseyen ve devletin ideolojik aygıtı olan kitle iletişim araçlarının söylemleriyle darbeye rıza üretimi çabası içinde oldukları bulgusuna ulaşılmaktadır.

Hegemonya ve Devlet Aygıtı Perspektifinden Türkiye’de Medyanın İşlevi

Antonio Gramsci’ye (2014) göre, bir sosyal grup, sınıf veya devlet, egemenliği kısmen baskıyla ve daha çok da çoğunluğun rızasına dayanarak sağlar. Gramsci, bir grubun iktidarı ele geçirmeden yönetici olabileceğini de ileri sürmektedir (s. 33). Başka bir ifadeyle hegemonya, bir sınıfın egemen olmasından ziyade yönetmesiyle işlemektedir. Hegemonya kavramsallaştırmasında, doğrudan silaha ve zora başvurulması yerine, ideolojinin ve buna bağlı olarak manipülasyonun vasıtaları tercih edilmektedir. Hegemonya aracılığıyla yöneten konumundaki sınıf, yönetilen konumundaki sınıfı, yöneten sınıfın isteği doğrultusunda yönlendirip manipüle edebilmektedir (Thomas, 2013, s. 11). Hegemonya, rıza üretiminde ideolojik araçlara başvurmaktadır (Fairclough, 2015, s. 127). Bundan dolayı da rızanın üretiminde, aydınlara ihtiyaç duyulur. Aydınlar aracılığıyla toplumsal rıza üretilmekte ve yönlendirilmektedir (Demirovic, 2012, s. 98). Aydınların rıza üretiminde kullandıkları önemli aygıtlardan birisi de kitle iletişim araçlarıdır. Hegemonya, üstyapı kurumları (aile, öğretim sistemi, kilise, kitle iletişim araçları ve kültürel örgütler) aracılığıyla ve devletin baskıcı yanıyla (silahlı kuvvetler, polis, yasalar) çalışmaktadır; dondurulmuş bir yapı değil, dinamik, kazanılması ve

korunması gereken bir yapıyı (Erdoğan ve Alemdar, 2010, s. 268-269) ifade etmektedir. Rıza sonucu üretilen hegemonya toplumsal bilince içkin konumdadır, bundan dolayı her seferinde kendini tekrar tekrar kabul ettirmesi ve yenilemesi gerekmemektedir (Russell, 1990, s. 38).

Egemen sınıflar toplumu doğrudan, güç ve tehdit kullanarak yönetmemekte, bunun yerine kendi görüşlerini alt sınıflara kabul ettiren bir strateji izlemektedir (Burke, 2008, s. 35). Gramsci'ye (2014) göre, ideolojiyi temel alan egemen sınıfın hegemonyası, zamanla nihayete ermemektedir. Egemen sınıf, hegemonyasını, politik, ahlaki, kültürel önderliği ile birlikte, biraz da zor kullanarak devam ettirmektedir. Gramsci, hegemonyayı, bir yönetici gücün kendi hâkimiyeti için hükmettiği insanların rızasını alma biçimi anlamında kullandığı gibi bazen de hem rıza hem de baskı anlamını birlikte karşılayacak şekilde kullanmaktadır (ss. 341-342). Ona göre, ideoloji ile hegemonya birbirinden farklıdır, hegemonya ideolojiden daha geniş bir kapsama sahiptir. Hegemonya ideolojiyi kapsar, ama ona indirgenemez (Gramsci, 2014, s. 87-89). Egemen sistemdeki baskın öge iktidar olarak kabul edilmektedir, ancak iktidar hegemonyayla kuşatılmış bir baskı aracıdır (Demirovic, 2007, s. 125). Hegemonya, bir sınıfın kendi isteklerini gerçekleştirmek amacıyla oluşturduğu bir rıza üretim mekanizmasıdır, bu mekanizma çeşitli alanlarda işlemektedir. Medya, kültür, bilim, sanat, moda, eğlence gibi alanlarda, hegemonyanın alametleri görülebilir.

Biçimsel örgütleniş açısından demokratik olan, ama aynı zamanda ekonomik sermayenin ve siyasal iktidarın farklılaşmasıyla, zenginlik ve otoritenin dengesiz dağılımının üstünü örtebilecek en önemli öge rıza üretimidir (Hall, 1994, s. 67). Yani, Gramsci'nin hegemonya anlayışının temelini "rıza" oluşturmaktadır. Gramsci'ye göre rıza üretilen bir şeydir ve hegemonya da rızanın üretilmesidir (Akt. Marshall, 1999, s. 300). Basın gibi destekleyici aparatlar kullanarak, hegemonya doğal ve alışılmış hâle getirilirken rıza da üretilir (Ceylan, 2013, s. 332). Medya bu işlevi görürken, zaman zaman milli egemenliğe ortak olabilmekte ve bir toplumda siyasi yapının bir gücü haline gelebilmektedir ve bu gücü kullanırken herhangi bir sorumluluk da üstlenmemektedir (Zorlu, 2016, s. 855; Keane, 1999, s. 136).

Medya hakkında kuramsal değerlendirmeler genellikle iki yaklaşım üzerinden yapılmaktadır. Bunlar, liberal dünya görüşünden kaynaklanan, çoğulcu toplum idealini kapsayan kuramlara atıfta bulunan "ana akım" ya da "liberal-çoğulcu yaklaşım" ve sınıflı toplumlarda çıkarların farklı olduğu, bunların çatıştığı ve hâkim konumdaki sınıfın hegemonyasının belirleyici olduğu ana akım yaklaşımın eleştirisine dayanan "eleştirel yaklaşımlar"dır (Kaya ve Çakmur, 2012, s. 518-519). Her iki yaklaşımda da medyanın konumu farklıdır. Liberal yaklaşım veya ana akım yaklaşımda, medya incelemeleri evrimci bir bakış açısı içermektedir. Buna göre, sistemin özüne dokunulmaz, sistemin parçalarındaki değişim zamana bırakılır. Eleştirel yaklaşımlarda ise medya incelemeleri, daha çok incelenen konunun ve toplumun, sistemin dönüştürülebileceği düşüncesini esas alır (Yaylagül, 2010, s. 22). Liberal yaklaşım, kitle iletişim araçlarının ifade özgürlüğünün korunmasında vazgeçilmez olduğu ön kabulünden hareket ederken, Marksist bakış açısında, kitle iletişim araçlarının, statükonun toplumsal yeniden üretiminde rol aldığı kabul edilir. Marksizm, kitle iletişim araçlarına, eşitsiz toplumsal ilişkilerin, ideolojik toplum imgelerinin şekillenmesinde destek rolü vermektedir (Stevenson, 2008, s. 25).

Liberal sistemde medya, kamu gözcüsü, halkın temsilcisi ve bilgi verici olarak sunulmakta ve basın özgürlüğü düşüncesi, kamusal iletişim alanının devlet denetim ve müdahalesinden kurtarılmasını kapsamaktadır (Uzun, 2011, s. 36). Kitle iletişim araçlarına verilen gözetleme rolü, demokratik bir işlev olarak görülmektedir (Curran, 2002, s. 186). Medyadan, toplumda birlikteliği güçlendirmesi, düzeni koruması, değişimin ve gelişimin istikrar içerisinde gerçekleşmesine hizmet etmesi beklenir (Kaya ve Çakmur, 2012, s. 520). Liberal yaklaşımda, medyayı, yasama, yürütme ve yargı erklerinin arkasında dördüncü güç yapanın bu özellikleri olduğu söylenebilir. Yaklaşımına göre, medya hakkında bütün bu varsayımların hayata geçmesinin ön koşulu ise, toplumun demokratik temsili bir rejimle yönetilmesi gerekliliğidir (Kaya ve Çakmur, 2012, s. 520).

Eleştirel yaklaşımlar ise tarihsel maddeci kuramın dayandığı, uzlaşmaz (antagonist) sınıflardan oluşan bir toplum tahlilinden hareket etmektedir. Düşünceyi üreten kitle iletişim araçlarının mülkiyeti ve denetimi egemen sınıfa aittir. Dolayısıyla medya, toplumun genel çıkarlarını içeren değil, egemen sınıfın çıkarlarını esas alacak üretim yapmaktadır. Marksist teoriye dayanan bu yaklaşım, kaynağını Gramsci'nin hegemonya ve Althusser'in ideoloji üzerine çalışmalarından almakta, ayrıca Frankfurt Okulu'nun eleştirel düşüncesinden yola çıkmaktadır. Marksist teoride, politik iktidarın, toplumu meşruiyetine ikna etmesinde basın önemli bir araç olarak kabul edilmektedir. Politik iktidarı elinde bulunduranlarla medya sahipleri arasında karşılıklı ilişki, etkileşim ve hatta bağımlılık bulunduğu görüşü savunulmaktadır. Bu anlayışa göre, medya içeriklerini üretenler, medya kuruluşunun sahibinden özerk ve siyasal iktidardan bağımsız olarak mesleki etkinliklerini sürdüremez (Kaya ve Çakmur, 2012, s. 521).

Portelli (1982), Gramsci'nin toplumun ideolojik yönetiminde, sivil toplumun, "gerçek anlamıyla ideoloji, 'ideolojik yapı', yani ideolojiyi yaratan ve yayan örgütler ve ideolojik 'gereç', yani, okul sistemi, medya, kitaplıklar gibi teknik ideoloji yayma araçları" ile hegemonyaya eklemeliğine işaret etmektedir (ss. 9-15). Marksist temelli yaklaşımlarda, Gramsci'nin hegemonya anlayışının yanı sıra Althusser'in medya-devlet ilişkisi hakkındaki görüşleri de esas alınmaktadır. Althusser devlet mekanizmasının, egemenliğini kurmak ve sürdürmek üzere baskı ve ideolojik aygıtları kullanmasını açıklamaktadır. Althusser'e (2017) göre, "devlet iktidarı (ve onun filancanın elinde olması...)" ile "devlet aygıtı" nı birbirinden ayırmak gerekmektedir. Devlet aygıtı, hem baskıcı devlet aygıtını (hükümet, idare, ordu, polis, mahkemeler, hapishaneler, vb.) temsil eden kurumlar bütünü hem de devletin ideolojik aygıtlarından (din, okul, aile, hukuk, partiler, sendikalar, basın ve radyo-televizyon, kültür) meydana gelen kurumlar bütünü kapsamaktadır. Devlet aygıtı, öncelikle fiziksel baskı dâhil baskıya ağırlık vererek, ikinci olarak da ideoloji kullanarak işlemektedir. Bütünüyle baskıya dayalı bir aygıt bulunmamaktadır. Devletin ideolojik aygıtları ise, öncelikle ideolojiye ağırlık vererek, ikincil anlamda ise baskı kullanarak işlemektedir. Bu baskı uç durumlarda, çok hafifletilmiş, gizlenmiş, hatta sembolik olsa bile salt ideolojik bir aygıtta bulunmamaktadır. Devletin ideolojik aygıtlarının hareketi ile (baskıcı) devlet aygıtının arasında durmaksızın açık ya da örtük ince ilişkiler örülmektedir (ss. 52-55).

Althusser (2017) medyaya (basın) devletin ideolojik aygıtları arasında yer vermektedir. Devletin ideolojik aygıtlarından siyasal aygıt, insanları "dolaylı (parlamentar) ya da dolaysız (plebisitçi ve faşist) demokratik ideoloji" olarak tanımlanabilecek devletin siyasal ideolojisine uydurmaktadır. Dinsel

aygıt, insana, “ölüm, nikâh, doğum gibi önemli törenler ya da vaazlarla, bir yanağını tokatlayana ötekini sunacak kadar kardeşlerini sevmiyorsa, külden başka bir şey olmadığını” hatırlatmaktadır. Haberleşme aygıtı ise, basın, radyo, televizyon yoluyla, “tüm yurttaşları günlük milliyetçilik, sovenizm, liberalizm, ahlakçılık, vb. dozlarıyla” beslemektedir (ss. 57-61).

Yani gerek Gramsci'ye gerek Althusser'e göre, toplumda egemen sınıflar, manevi, maddi, etnik, dini, kültürel, ideolojik, siyasi, ekonomik alandaki güçleri ile daima toplumu manipüle edebilmekte veya belli baskı unsurlarını kullanarak kendi söylem ve anlayışlarını tüm toplum üzerinde aşamalı olarak kabul ettirebilmektedir (Miller, Coleman, Connolly ve Ryan, 1994, s. 304). Bu bağlamda, Gramsci ve Althusser'in teorik analizleri, yine onların kuramlarını temel alan eleştirel medya yaklaşımı, Türkiye'deki hegemonyanın ve darbe süreçlerinde medyanın tutumunun açıklanmasında başvurulabilecek bir teorik çerçeveye oluşturmaktadır.

Cumhuriyet modernleş(tir)mesinin katı bir laisizm ve etnik temelli bir milliyetçilik anlayışını içeren ve cumhuriyetin kuruluş felsefesi olarak da tanımlanabilecek “devlet ideolojisi”ne dayanan hegemonya, gerek DP'nin iktidara geldiği 14 Mayıs 1950'den sonra, gerekse 2002 yılında AK Parti'nin iktidara gelmesinin ardından varlığını devam ettirmektedir. Bu noktada, siyasal iktidar ve hegemonya arasındaki farka Türkiye önemli bir örnek teşkil etmektedir. Althusser'e (2017) göre, “devlet iktidarı (ve onun filancaının elinde olması...)” ile “devlet aygıtı”nı birbirinden ayırmak gerekmektedir. Devlet aygıtı, hem baskıcı devlet aygıtını (hükümet, idare, ordu, polis, mahkemeler, hapishaneler, vb.) temsil eden kurumlar bütünü hem de devletin ideolojik aygıtlar (din, okul, aile, hukuk, partiler, sendikalar, basın ve radyo-televizyon, kültür) bütünü temsil eden kurumların tamamını kapsamaktadır (s. 55). Darbeye zemin hazırlayan ve onu destekleyen basın kuruluşlarının, devlet iktidarı aygıtını elinde tutan siyasal iktidarın karşısında yer alırken, güç sahibi olarak gördükleri devlet aygıtının, yani hegemonyanın aracı durumunda oldukları tespiti yapılabilir. Althusser'in yaklaşımı çerçevesinde ifade edersek, devlet aygıtının (baskıcı devlet aygıtı ve ideolojik devlet aygıtlarının bütün kurumları) bu hegemonyanın tesiri altında darbeye rıza üretiminde bir araç olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye'de hegemonyanın zora dayananı “seküler Kemalizm”, rızaya dayananı ise “dinci Kemalizm” olarak kavramsallaştırılabilmektedir (Çaylak, 2014, ss. 11-18; Çaylak ve Dinç, 2017, ss. 183-184). Çaylak (2018) Kemalist hegemonyanın ‘seküler’ boyutunun 27 Mayıs 1960 Darbesini gerçekleştirdiğini, ‘dinci’ boyutunun ise 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi'nde bulunduğunu ifade etmektedir (s. 767). Doğan'a (2018) göre de 27 Mayıs Darbesi, aydınlar, sivil-asker bürokratlar, büyük sermaye çevreleri ve CHP seçmeninden oluşan bir “tarihsel blok” tarafından desteklenmiştir (s. 159). Her iki süreçte haber içerikleri ile yapılan rıza üretimi Türk'ün (2017) ve Damlapınar'ın (2002) “Kamusal Senaryo Modeli”, izlenen manipülasyon stratejileri ise Herbert Schiller ve Noam Chomsky'nin medya manipülasyonu analizleri çerçevesinde incelenmiştir.

Kamusal Senaryo

Türk (2017) ve Damlapınar (2002), “Kamusal Senaryo Modeli”nde, medyanın rıza üretimini 8 başlıkta kategorize etmektedir:

Normalleştirme söylemi: Sholle'nin (1994), var olan durumun olağanlaştırılması diye tarif ettiği “şeyleşme (*reification*)” (s. 236), aynı zamanda medyanın ‘normalleştirme’ özelliği şeklinde değerlendirilebilir. Çünkü, normalleştirme bir propaganda vasıtası haline getirilerek (Megill, 1998, s. 63), toplumsal ve bireysel rıza üretiminde kullanılabilir. Güç sahibi her kimse, kişinin, vatandaşla devlet arasındaki ilişkileri ve var olan durumu kadermiş gibi kabullenmesini sağlayarak olağanlaştırmıştır (Bauman, 1998, ss. 17-19).

Gündemi yönlendirme söylemi: Gazeteler, dergiler, televizyonlar ve radyolar, hakkında konuşulacak konuların dünyasını biçimlendirir ve sadece bununla yetinmez, bu konuların, bireylerin bilinçlerinde önce seçilmesi ve belirlenmesi, ardından da değerlendirilmesi maksadıyla bir içerik kurgular (Sholle, 1994, s. 245). Gündemin genel görünümünü ve gündemde hangi konuların yer alacağını medya belirler (Noelle-Neumann, 1998, s. 177). Medya organları ile iletilen içerikler önceden kabul ettirilmiş mesaj özelliği taşır ve bu içeriklerle, kişilere bütün yapılanların kendileri için olduğu imajı verilir. Kişilerin söz konusu mesajlara inanıp inanmaması çok da mühim değildir (Marcuse, 1968, s. 135).

Kayıtsızlaştırma/siyasetsizleştirme söylemi: Gazete, televizyon ve radyoların geniş halk kesimlerinin politikaya katılımını ve ilgisini cezbetmesi umulurken (Tokgöz, 1979, ss. 32-33) daha yüksek oranda bir ‘siyasete duyarsızlık’ geliştirdiğine ilişkin (Tokgöz, 1979, s. 1) görüşler, siyasetsizleştirme kavramına dayanak oluşturmaktadır. Adorno’ya (1998) göre, insanlar artık kamusal süjelere refleks gösterme dürtüsünü kaybetmiştir (s. 68). Dolayısıyla, kamusal senaryonun kayıtsızlaştırma/siyasetsizleştirme yönteminin uygulanmasıyla, siyasi tutkular yerini siyasi tiksinnmeye terk etmiştir (Baudrillard, 1998, s. 79).

Bunalımı yaygınlaştırma söylemi: İletişimi sağlayan araçların, iktidarların menfaatlerine olumsuz yansımaları olabilecek bunalım ya da kriz içeren haberleri yayınlaması, sorunun önemsizleştirilmesi ve aynı zamanda yaygınlaştırılmasına hizmet eden bir biçimde gerçekleşir (Herman ve Chomsky, 1988, s. 33). Problemler, söylemler aracılığıyla yaygınlaştırıldıkça halkın razı olmasına elverişli bir vasat sağlamaktadır. Baudrillard, (1999) haberleşmenin kontrol altına alınmasından ziyade, haberleşmenin çoğalmasından deva umulması gerektiğini belirtmektedir (s. 97).

Bilgisizleştirme söylemi: Sholle’ye (1994) göre, bilginin denetimi rızayı ve statükoyu oluşturmak amacıyla kullanılır. Bundan dolayı Sholle, rıza üretiminin yanlış bilinç paradigmasıyla açıklanmasına karşıdır; bilginin, üretilerek değil, yok edilerek sisteme rızanın yaratıldığını ve meşruiyet kazandırıldığını savunur (ss. 238-240). Ancak çağın ileri teknolojisi düşünüldüğünde, insanı bilgisiz bırakmadan daha önemli olan, bilginin nasıl anlamlandırıldığı ve hangi söylem ya da içerikte sunulduğudur. Neticede, rıza üretiminde, bilgisiz bırakma izlenebilecek önemli stratejilerden birisidir. Gazeteler, televizyon ve radyolar, hatta sosyal medya üzerinden haber görüntüsü ile gerçekte bilgisizleştirici hikâyeler anlatılır (Chomsky, 1995, ss.13).

Umut kırma ya da geliştirme söylemi: Erich Fromm’a (1995) göre, umut, “Daha büyük bir canlılık, daha büyük bir duyarlılık ve akılcılık sağlamak yönünde gerçekleştirilmek istenen her toplumsal değişimin, belirleyici ögesi”dir (s. 20). Var olan problemlere ilişkin rıza üretiminde umut kadar,

bireylerin merak etmelerini engelleyeceği için umutsuzluk da (Zeldin, 1998, s. 201) bir yöntem olarak kullanılabilir. Böylece, kamusal senaryonun umut kırma veya geliştirme söylemiyle rıza üretilebilir.

Sivil itaatsizliği kırma söylemi: Çağımızın toplumlarında olaylar insanlara, ne kadar uğraş verilirse verilsin baş edilemeyecek paradokslar veya çözümlenebileceği düşünüldüğünde tekrar bir paradoks yaratan durumlar şeklinde takdim edilmektedir (Bauman, 1998, s. 17). Jean M. Domenach (1995) kitlelerin, sivil direniş, protesto, grev gibi fiillerinin, medya organlarının politik etkilerinden faydalanarak uyutulmasının, durdurulmasının veya gücün yanında olacak şekilde harekete geçirilmesinin sağlanabileceğini belirtir (s. 119). Yani, medya organlarının, olayları uğultudan mırıltıya dönüştürmesiyle, zaten esasen uyumlu davranışlar geliştirmeye eğilimli olan bireylerin sadece "sızlanan bireyler" haline evrilmesi mümkündür (Rigel, 2000, s. 61).

Alternatifsizleştirme söylemi: İtaat edilecek iktidar odağı çoğaldıkça insanın itaat etmesi de zorlaşır (Zeldin, 1998, s. 406). Dolayısıyla, çağımızda genellikle, alternatiflerinin ortaya çıkamaması veya alternatifinin olmadığı kanısının güçlendirilmesi hükümetlerin devamını sağlamaktadır (Mulgan, 1995, s. 19). Rıza gösterenler, alacakları pozisyonun kendileri için en yararlı ya da kaçınılması mümkün olmayan bir pozisyon olduğuna ikna edilmelidir (Canclini, 1999, s. 142). Bu strateji ile gücü elinde bulunduranlar kendi 'kaçınılmazlarını' yaratır (Schiller, 1993, s. 15).

Basın ile Manipülasyon Yöntemleri

Basın organları aracılığıyla geniş halk kesimlerinin hem manevi hem de maddi hedefler istikametinde yönlendirilmesini basın manipülasyonu şeklinde açıklayabiliriz. Medyanın manipülasyonu, herhangi bir olay ya da konu hakkında üretilecek habere yapılan müdahale anlamına da gelmektedir ve en fazla sahipliğini holdinglerin yaptığı basın kuruluşlarında görülmektedir (Bülbül, 2001, s. 75). Medyanın manipülasyonu genellikle, enformasyonu çarpıtılarak aktarma ve aktarılan enformasyonun etkilenmesi amaçlanan duruma ya da fikre meşruiyet kazandırarak devamlı tekrarlanması ve dayatılması yoluyla gerçekleşmektedir.

Bilginin (enformasyonun) çarpıtılarak aktarılması genellikle, enformasyon çarpıtılarak aktarıldığında enformasyonu alan kişinin ya bilgiyi kabul ederek, yani benimseyerek ya da enformasyonu reddederek, yani karşıtlık oluşturarak refleks göstereceği öngörülmektedir. Kişinin gönderilen enformasyonu alması durumu, o kişinin manipülasyona uğratılması anlamına gelmektedir. Kişinin bilgiyi kabul etmesi veya reddetmesi kişinin manipülasyona uğratıldığı sonucunu değiştirmeyecektir. Örneğin, kişi bilgiyi reddettiğinde manipülasyonla hedeflenen amaç doğru bilginin reddedilmesi olabilir. *Aktarılan enformasyonun etkilenmesi amaçlanan duruma ya da fikre meşruiyet kazandırarak devamlı tekrarlanması ve dayatılmasında* ise birinci aşamada, yani enformasyonun hedefe ulaşmaması halinde, enformasyonun yinelenerek hedeflenen kitleye ya da kişilere iletilmesi sağlanır. Böylece hedeflenen kitlede ya da bireylerde bir temel görüş, şuur oluşturulur ve manipüle edilmesi amaçlanan özne, kaygıya, korkuya ve şüpheye kapılarak manipülasyona açık bir durum alır. Bu ortamda, birinci aşamaya geri gidilerek, enformasyonun çarpıtılarak aktarılması arzulanan hedefe ulaşmayı mümkün kılacaktır.

Noam Chomsky'nin on temel stratejisi ve Herbert Schiller Modellemesi, basının manipülasyon süreçlerine ilişkin iki temel önermedir. Chomsky (2011), toplumların üzerine adeta boca edilen manipülasyon stratejilerini şöyle açıklar:

Dikkatin dağıtılması stratejisi: Toplumsal ve sosyal denetim ve kontrolün başlıca ögesidir. Halkın dikkatinin, gücün çıkarlarına aykırı düşecek yahut gücün zayıflaması sonucu doğurabilecek önemli sorunlardan uzaklaştırılması, güç sahiplerinin veya sermayedarların belirlediği gündemin değiştirilmesini sağlamak için, önemsiz ve dikkat dağıtan bilgilerin ve haberlerin akışıyla yönlendirilmesidir.

Yansımadan çok duygusal tarafı kullanma stratejisi: İnsanların duygusal perspektiflerinden faydalanarak, kişinin akla uygun çözümlemesinde ve eleştirel görüşünde çarpışmaya ve çelişkiye yol açan kökleşmiş bir yöntemdir. Bireye bir konu hakkında fikir enjekte etmek, kaygıları, korkuları, istekleri, mecburiyetleri yerleştirmek, istenilen istikamette tutum ve davranış geliştirmek ve o tutum ve davranışa özendirmek amacıyla kişinin şuurlarına erişime imkân sunar.

Ertelme stratejisi: İnsanların duydukları anda reddedecekleri ve kabul etmek istemeyecekleri bir kararın, aslında ne kadar gerekli ve sancılı olduğunun anlatılmasıdır. Farklı bir ifadeyle, toplumda tepki uyandıracak bir kararın uygulanmasından önce, toplumun bunu kabul etmeye ve tepki göstermemeye hazırlanmasıdır.

Kademe stratejisi: Hemen hemen bütün ülkelerde rastlanan bir örnek vermek gerekirse, zaman içinde halkın neredeyse tamamının işsizliğin bitmeyeceği fikrini benimsemiş olması bu stratejinin bir ürünüdür. Halkın reddetmeyeceği bir seviyeye kadar manipülasyon yapılmasını öngörmektedir. Peş peşe ve sistematik yayınlarla, halkın kabul etmesi mümkün olmayan fikirler ve kararlar zaman içerisinde bu strateji ile kabul ettirilir ve benimsetilir. Yavaş yavaş işlenir, aşamalı olarak uygulanır.

Sorun yarat, çözüm sun stratejisi: Bu yöntem, sorun çıkarılmasını, çıkarılan soruna tepki oluşturulmasını ve bu adımlardan sonra da çözümün sunulmasını içermektedir.

Kendini suçlamayı güçlendirme stratejisi: İnsanların, ortaya çıkan bir başarısızlıktan dolayı şanssızlıkları, zekâları, kabiliyetleri ve gayretleri bakımından kendilerini suçlamalarının sağlanmasına yönelik bir stratejidir.

Halkın sıradanlıktan memnuniyet duymasını sağlama stratejisi: Bu strateji insanların, zekâ yoksunu, ahmak, nezaketsiz, görgüsüz, özensiz, eğitimsiz ve vasıfsız olanın kabul gördüğü gerçeğine inandırılmasını içermektedir. Bununla düşünmeyen, kifayetsiz bireylerden oluşan bir toplum hedeflenmektedir, çünkü onların yönetiminin daha kolay olduğu düşünülmektedir.

Toplumunu cahil ve sıradan tutma stratejisi: İnsanları köleleştirmek ve kontrol etmek amacıyla faydalanılan yöntemleri ve teknolojileri anlamaya, bu insanların akıllarının ermeyeceği fikrinin aşılmasıdır. Örneğin, düşük sosyal statüdekilerin sıradan ve yüzeysel eğitim almaları, böylece üst sosyal statüye çıkamamaları ve planlanan cahillik düzeyinde kalmaları bu stratejinin hedefleri arasında yer alır.

Kişileri kendisinden daha çok bilme stratejisi: Özellikle 21. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, yaşanan büyük teknoloji dönüşümü ve bilimsel alandaki hızlı gelişmeler, halkın sahip olduğu enformasyon ile seçkinlerin elde ettiği ve işlettiği enformasyon arasında uçurum yarattı. Sistem, vasat düzeydeki bir kişiyi kendisinden daha iyi tanıma noktasına ulaştı. Bu durum, çoğunlukla, sistemin insanlar üzerinde, insanların kendileri üzerinde kurduklarından daha yüksek kontrol sağlamasını ve güç uygulaması imkânını beraberinde getirmektedir.

Topluma küçük çocuk gibi gitme stratejisi: Manipüle yöntemlerinden bir diğeri de, çocuk gibi topluma giderek ve akıllarda çocukmuş gibi yer edinerek, eleştiriden uzak kalmaktır. Eleştiriye kapanma stratejisidir.

Schiller (1993) ise, manipülasyon sürecini 5 ana başlıkta toplayarak şöyle açıklamaktadır (s. 18):

Tarafsızlık: Manipülasyon sürecinin ana unsuru tarafsızlıktır. Geniş halk kesimleri aktarılan enformasyon hakkında, eşitlikçi ve tarafsız bir tutum takınıldığı algısına sahip olmazsa, manipülasyon yapıldığı kuşkusu duyarak, bu da manipülasyonun etkisini azaltacaktır. Bundan dolayı, medya organları devamlı manipülasyonu reddeder, tarafsız, ilkeli ve eşit, çoğulcu yayın yaptıklarını iddia ederler (Schiller, 1993, s. 25).

Bireycilik ve kişisel tercih mitolojisi: Manipülasyon yapacak olanlar, bireyselliği öne alarak geniş halk kesimlerini manipüle ederler. Bunu da daha çok özgürlükler üzerinden gerçekleştirirler, özgürlükle birlikte bireysellik aşlanmaktadır. Bireyle ilgili olanın, bireye özgü olanın özgürlüğün ana unsuru olduğuna ilişkin düşünceler işlenerek, özgürlükle bireyselciliğin eşit olduğu bilincinin yerleştirilmesi hedeflenir. Özel mülkiyetin kutsanması sürecinin başlamasıyla da kişisel hakların ötesine geçilir, insanlar artık özel mülkiyet hakkı için savaşılabilecek ve her şeyi yapmayı göze alabilecek bir duruma gelmiştir (Schiller, 1993, s. 20).

Değişmeyen insan tabiatı mitolojisi: Manipülatörler, insanların değişimine inanmaz, bireyin taleplerinin ve isteklerinin değişmeyeceği düşüncesindedirler. Ekonomide ve teknolojide meydana gelen gelişmeler ne kadar büyük farklılıklar getirirse getirsin, tabiatından dolayı insanın sadece basit fonksiyonel değişimleri taşıyacağını, aynı kalacağını savunurlar. Bu sebeple de vatandaşlara devamlı aşlında neye ihtiyaçları olduğu ve onusuz olamayacakları düşüncesini kabullendirmeyi amaçlar. Düzen fikrinin ortaya çıkması ve dolaşıma sokulması da buradan kaynaklanır, insanın tabiatı gereği yıkıcı olduğuna vurgu yapılarak, bir düzen kurulması ve bu düzene uyulması düşüncesiyle manipüle eder (Schiller, 1993, s. 27).

Medya çeşitliliği mitolojisi: Bir yerde çeşitlilikten bahsediliyorsa, bu aynı zamanda tarafsızlığı da çağrıştırmaktadır. Medya çoğulculuğunun savunulması, kitle iletişim araçlarının manipülatif bir fiildir. Yani, medyada programların ve haberlerin birbirinden farklı fikirler alınarak aktarıldığı görüntüsü ile bilginin tarafsız ve çeşitlilik ilkesine dayanarak iletildiği algısı yaratılır. Böylece aşlında verilen, kişinin ne hakkında düşünmesi gerektiridir (Schiller, 1993, s. 34).

Sosyal çatışmanın var olmaması mitolojisi: Kötü ya da iyi insan kavramları ele alınarak aşlında bir sınıf çatışmasının bulunmadığı kanısı yayılır, toplumda sadece iyiler ve kötüler vardır. Egemen sınıfın ve oligarkların devamı için bu görüşün benimsenmesi olmazsa olmazdır. Toplumda bir sınıf

farklılığının ve sınıf çatışmasının olmadığı, herkesin eşit olduğu düşüncesi aşılınarak, gerçekte yaşanan eşitsizlik görünmez hale gelir (Schiller, 1993, s. 31).

Schiller'e (1993) göre bir diğer manipülasyon yöntemi de haberlerin güncel tutulmasıdır. Güncellikle, bir taraftan sürekli hizmet için gayret gösterildiği, bunun için de saygı duyulması gerektiği fikri oluşturulurken, diğer taraftan da devamlı yapılan bilgi bombardımanı ile insanların bu bilgileri alma ve kavrama yetenekleri zayıflatılmaktadır (s. 46).

27 Mayıs Darbesi'ne Giden Süreçte Basın

27 Mayıs 1960 Darbesi'ne giden süreçte basında yer alan haberlerle, kamusal senaryolar arasında sayılan bunalımı yaygınlaştırma, gündem belirleme, normleştirme gibi söylemler uygulanarak ve haberlerde manipülasyon yoluyla darbeye rızanın nasıl üretildiğine ilişkin dört örnek seçilmiştir.

Zile'de İnönü'ye İtfaiye Hortumuyla Su Sıkıldığı İddiası ve Basın

18 Ekim 1958 günü yayınlanan gazetelerde, 17 Ekim'de Zile'yi ziyaret eden CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'yü karşılamaya gelenlere, müdahale edilirken gaz bombası ve cop kullanıldığı, havaya ateş edildiği, İnönü ve bazı milletvekillerinin itfaiyenin hortumla sığıdığı sularla ıslandığı haberleri yer almıştır. *Ulus* gazetesinin 18 Ekim 1958 tarihli nüshası, "Zile'de İnönü'yü karşılayan yurttaşlar bomba ve silahlarla dağıtılmak istendi" manşetiyle çıkmıştır. *Cumhuriyet* gazetesi, 18 Ekim 1958'de "Zile'de dün müessif hadiseler oldu" manşetinin altında, "Polis ile jandarma, İnönü'yü karşılayan kalabalığı dağıtmak için göz yaşartıcı bombalar attı, cop ve dipçik kullandı, havaya ateş edildi, karışıklık 15 dakika sürdü" spotuyla Zile'de yaşananları aktarmıştır. 19 Ekim 1958'de *Ulus* gazetesinin birinci sayfasından büyük ve kalın puntolarla "İnönü: Biz, bir ihtilâl ve inkılâp rejiminden geldik" başlıklı haber yer almıştır.

Zile'de çıkan hadiselerle ilişkin bu haberlerin nasıl yazıldığını dönemin gazetecilerinden Güngör Yerdeş (2006) anılarında şu ifadelerle anlatmaktadır:

Tokat'tan vakitlice çıkılacak, Zile'ye gidilecek ve akşam da yine dönülecekti. İtibarlı ağabeyimiz dedi ki:

Siz oturun oturduğunuz yerde, ben takip eder, gelir yazar ve sizlere veririm... Bir o gidip geldi Zile'ye. Daktilosunun taktığı sayfaların arasına kopya kâğıtlarını yerleştirip, galiba iki A4'ü dolduracak tespitleri önümüze koyarak, buyurun, geçin gazetelerinize demişti... Gazetelerimize geçtiğimiz haberlerde Tokat ahalisinin tamamının bizlerden duyup önceden öğrendikleri Zile'de neler olmamıştı, neler. Paşanın üstüne arazözlerle sular mı sıkılmamıştı, arabaların lastikleri mi kesilmemişti, kafa ve gözler mi yarılmamıştı... Zile için kendisine güvenip bel bağladığımız yakın çevre gazeteci ağabeyimiz kolumuzu kanadımızı kırmıştı. Sonradan öğrendiğimize göre öyle hortum mortum da pek kesilmemişti. Demokrat Parti'yi böylesine karalayıp gözden düşürmek, yazık günah ve ayıp değil miydi? (ss. 38-40)

Bu olayda, gazetelerin habere yaklaşımı ve sunumu, kamusal senaryolarda yer alan gündemi yönlendirmenin tipik bir örneğini oluşturmaktadır. Ayrıca, bilginin çarpık olarak iletilmesi modeli

üzerinden medya manipülasyonu yapılırken, Kurtuluş Savaşı'nın komutanları arasında bulunan, yeni devletin kuruluşunda önemli bir rol oynayan İsmet İnönü üzerinden de, Chomsky'nin medya manipülasyonunun stratejileri arasında saydığı, yansımadan çok duygusal tarafı kullanma yöntemi uygulanmıştır.

Afyon Emirdağ'da Yeşil Bayrak Açıldığı İddiası ve Basın

Adnan Menderes'in 19 Ekim 1958'de Afyon'un Emirdağ ilçesi ziyareti sırasında "Nurcuların yeşil bayrak açtığı" iddiası dönemin gazetelerinde yer almıştır. *Vatan* gazetesi 20 Ekim 1958 tarihinde Menderes'in Emirdağ ziyaretine ilişkin haberi, "Menderes dün yeşil bayrakla karşılandı" başlığı ile manşetten verirken, haberin spotunda, "...Emirdağ'da bir minareden Başbakanı karşılamak için tuğralı bayrak çekildi" ifadesi kullanılmaktadır. *Akşam* gazetesinin 20 Ekim 1958 tarihli nüshasında "Menderes: 'Anarşist hareketlere paydos diyeceğiz' dedi" başlığıyla manşetten verilen haberin spotunda, "Emirdağ'da Başbakan Saidi Nursî'yi selâmladı. Hasan Hüseyin adında bir köylü oğlunu kurban etmek istedi" ifadesi yer almaktadır. "Bu haber hakkında ise Güngör Yerdeş (2006) şunları anlatmaktadır:

İçimizden yine bir ağabeyimiz 'Ben hepinizin adına takip eder, sizlere de yazarım' deyince sanki dünyalar genç meslektaşların oldu. Ankara - Afyon arasını bir toz yumağı halinde tamamlayan gazetecileri, tali köy ve kasaba yollarında kim bilir neler bekliyordu! *Cumhuriyet*'in kıdemli Ankara muhabirinin bu teklifi hepimizi memnun ve mesut kılmıştı... Evet, Emirdağ ve diğer yerlerdeki karşılaşmalarda neler olmuştu... Neler mi olmuştu? Kıdemli ağabeyimize göre neler olmamıştı ki... Laik bir memleketin gazetecilerine Başbakanın tekbirli, tespihli, Arapça yazılı bayraklar açılarak, develer, mandalar kurban edilip, sureler okunarak karşılama yapıldığını söylerseniz, üstelik o gazeteciler muhalefetin borazancılığını da yapıyorlarsa, o habere dört elle nasıl sarılmazlar... *Cumhuriyet* muhabiri ağabeyimizin elindeki çoğaltılmışları âdeta kapıştık ve sırası gelen geçti İstanbul'a... (ss. 52-54)

Bu örnek olayda, yine bilginin çarpık olarak iletilmesi ile yapılan medya manipülasyonu tespit edilmektedir. Schiller'in modellemesinde açıkladığı değişmeyen insan tabiatı stratejisine göre, insanın değişimine inanılmamaktadır, manipülasyonu üretenler, kişilerin isteklerinin, inançlarının ve taleplerinin değişmeyeceği, sosyo-ekonomik gelişmeler ne olursa olsun insanın doğası gereği aynı kalacağı izlenimi vermişlerdir. Burada düzen fikri devreye girmekte, "Emirdağ'da Menderes'i yeşil bayrakla" karşılayanların şeriat taleplerinin değişmediğine yapılan vurguyla, laik düzenin korunması fikri çağrıştırılarak manipülasyon yapılmaktadır. Kamusal senaryo modeli açısından ele alındığında ise, gündemi yönlendirme ve irtica tehdidi ile bunalımı yaygınlaştırma söyleminden yararlandığı görülmektedir.

Uşak'ta İnönü'ye Bardak Atıldığı İddiası ve Basın

İsmet İnönü 29 Nisan 1959'da partililer, 48 milletvekili ve büyük bir gazeteci topluluğu eşliğinde Menderes Hükümeti'ne karşı kendi ifadesiyle "Büyük Taaruz"u Uşak'tan başlatmıştır. *Cumhuriyet* gazetesinin 30 Nisan 1959'da "İnönü'nün Ege gezisi dün hadiseli başladı" manşeti ile verilen haberde,

İnönü'yü uğurlamak için Ankara garına gelen halka polisin müdahale ettiği, tren Eskişehir'den geçerken de polisin gar kapılarını tutarak halkın İnönü'yü karşılamasına mani olduğu aktarılmıştır. *Cumhuriyet*'in 1 Mayıs 1959 tarihli nüshasının manşetinde ise "Uşakta dün müessif hâdiseler oldu" ifadesi yer almakta, altında verilen spotta ise "CHP'liler şehre girerlerken bir Demokrat Partinin savurduğu bardak İnönü'nün hemen yanındaki bir gazeteciye isabet etti" denilmektedir. Bardak atılma olayının ardından da İnönü Uşak'tan ayrılırken atılan taşın İnönü'nün başına isabet ettiği ve başından yaralandığı iddia edilmiştir.

Bu haberler, DP'nin dikta rejimi hevesinde olduğunun, otoriterleştiğinin bir kanıtı olarak sunulmuştur. Güngör Yerdeş (2006), yıllar sonra bu olayın aslını anlatırken, olayın İnönü ile birlikte gezip bulunan bir gazetecinin tren garında bulunan karşıt görüşlülere eliyle yaptığı provoke edici işaret üzerine yaşandığını açıklamıştır:

Tren yavaş yavaş hızlanıyor. Paşanın bulunduğu koridordayız. Pencerelerin camını indirip âdeta üst üste yığılmış şekilde perondaki Demokrat Partilileri seyrediyoruz. İçimizden biri sağını solunu dirsekleyip bir pencereyi aniden kaplıyor ve sol elinin avcunu açıp uzatarak, sağ elinin başparmağını işaret parmağı ile yüzük parmağının arasından geçirip tokmak şeklinde uzattığı sağ bileğini o sol avcunun içine yerleştirip sıkarak seyretmekte olan Demokratlara 'Naaa!' diye bağırıp başlıyor sallamaya... Ve işte bundan sonra başlıyor taşlama... (ss. 24-27)

Bu olayda da gazetecinin bizzat kendisinin haberin oluşumunu sağlayarak kamusal senaryolar bakımından gündemi yönlendirme söyleminden ve yine tarihi bir şahsiyetin başına atılan taş ile yaralanması vakası ile bunalımı yaygınlaştırma söyleminden yararlanılmıştır. Ayrıca, bilginin çarpıtılması ile yine tarihi bir şahsiyetin taşlandığı fikri oluşturularak Chomsky'nin yansımadan çok duygusal tarafı kullanma yöntemi ile manipülasyon yapılmaktadır.

İstanbul Üniversitesi Öğrenci Olaylarında Basın

İstanbul Üniversitesi'nde 28-29 Nisan 1960'da yaşananlar hakkında iktidarın yayın yasağı koyması, kamusal senaryonun bunalımı yaygınlaştırma söyleminde, Baudrillard'ın (1999) haberleşmenin denetlenmesinden değil, fazlaşmasından çare umulması gerektiğine ilişkin tezini (s. 97) doğrular niteliktedir. Yayın yasağının da etkisiyle, sadece söylenti olarak olaylarda yüzlerce öğrencinin öldüğü, yaralıların bilinmeyen yerlerde hapsedilerek ölüme terkedildiği haberleri bütün yurda yayılabilmektedir.¹ Bu iddianın asılsız olduğu ancak darbenin ardından Milli Birlik Komitesi'nin kendisinden haber alınamayan öğrencilerin ailelerinin müracaat etmelerine ilişkin çağrısı üzerine hiçbir müracaat gelmemesiyle anlaşılabilmiştir. Yüzlerce öğrencinin öldürüldüğü iddiasıyla, gündem tamamen İstanbul Üniversitesi'ndeki olaylara yönlendirilmiş, belirsizlik yaratılarak, karmaşıklık artırılarak, üstü örtülü verilen veya yayın yasağından dolayı yapılamayan haberlerle bunalım yaygınlaştırılmıştır.

1 O gün üniversitede yaşanan olaylar için bkz. Başgil (2011).

27 Mayıs 1960'ta Ulusal Basın

27 Mayıs Darbesi'nin gerçekleşmesinin ardından basının, darbeyi meşrulaştırmak üzere bir yayın politikası izlediği, tutuklanan DP'lilerin gerçek dışı iddialarla henüz yargılanmamış olsalar da suçlu ilan edildikleri söylenebilir. *Akis* dergisinin 30 Mayıs 1960 tarihli Menderes'in üzerine çarpı işareti konulmuş fotoğrafı ile birlikte "Adnan Menderes Sabık Başbakan" kapağı dönemin simgesi olmuştur. *Milliyet* gazetesinde "Sabık Cumhurbaşkanı 1500 Harbiyelinin imhasında hiç mahzur olmadığını söylemiş" (1960a), "Menderes 10 yılda 480 bin lira maaş ve tazminat almış Sabık Başbakanın 1954 ve 1957 seçimlerinde yaptığı propaganda gezileri için de yolluk aldığı tespit edildi" (1960b), *Akşam* gazetesinde, "K. Aygün, belediye tahvillerini kırdırıp kendi hesabına toplamış. Bekçi aidatlarının da yenildiği anlaşılıyor" (1960a), "Bayar kahve ithali işinde de ortakmış" (1960b) başlıklı haberlere yer verilmiştir.

Bu haber örneklerinde, kamusal senaryolardan normalleştirme söylemi, gündemi yönlendirme söylemi, siyasal konuların kitle iletişim araçları tarafından sınırlandırılması ile siyasetin alt yapısını oluşturmasını içeren siyasetsizleştirme söylemi, bilginin kontrolü ile rızanın oluşturulmasını hedefleyen bilgisizleştirme söylemi, basın aracılığıyla insanların sızlanmadan öteye geçmeyen bireyler haline getirilmesini öngören sivil itaatsizliği kırma söyleminin kullanıldığı görülmektedir.

Ayrıca söz konusu haberler, bilginin çarpık olarak iletilmesi ile yapılan manipülasyonun da bir örneğini oluşturmaktadır. Chomsky'nin medya manipülasyonunun on stratejisi arasında yer alan, dikkat dağıtma (siyasal değişim, yani hükümet darbesinden dikkatin dağıtılması), sorun yarat, çözüm sun (bir sorun çıkarılması, tepki oluşturulması ve çözüm olarak darbenin sunulması), erteleme (kabul edilemeyecek bir kararı sancılı ve gerekli olarak sunma), toplumu cahil ve sıradan tutma, kendini suçlamayı güçlendirme (kişilerin talihsizliği, zekâsı, yetenek ve çabaları yönünden başarısızlığı için kendini suçlamasına yol açılması) stratejilerinin kullanıldığı görülmektedir.

Uluslararası Basın ve 27 Mayıs 1960

27 Mayıs'ın ardından yapılan Yassıada Duruşmaları'nın gerekçeli kararı yıllar sonra açıklanmış, açıklandığında ise uluslararası medyada yer alan haberlerin Adnan Menderes ve iki bakanın idamı kararında delil olarak sunulduğu ortaya çıkmıştır. Gerekçeli kararda delil olarak sunulan, uluslararası basın kaynaklı yazılar, haberler ve açıklamalardan bazı örnekler aşağıda verilecektir (Yüksek Adalet Divanı Gerekçeli Kararları, 1960-1961):

Delillerden ilki, Amerika Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı Senatör J. William Fulbright'ın (1905-1995) 1 Mayıs 1960'ta CBS Televizyonu'nda yaptığı, "Bugünkü Türk hükümetinin diktatöryal tutumunu ilk defadır fark etmiş değilim" diye başlayan şu cümleleridir:

İktidara gelişlerinden pek az sonra gazeteleri kapatmaya başladılar...Kemal Atatürk yeni bir azimle Türkiye'yi yeniden yarattı. Ondan sonra gelenler çok akıllıca bir hareketle serbest seçimler yaparak muhalefetin iktidarı almasına müsaade ettiler. Bu büyük bir devlet adamlığıdır. Halbuki şimdi iktidar partisi başlanan teamül üzerine gideceği yerde muhalefeti hapse atmaktadır. Zannedirim bu, gelişmenin zıddı bir tutumdur.

İtalya'da yayımlanan *II Corriere Della Sera* gazetesinin 30 Nisan 1960 tarihli sayısındaki "Türkiye'de dram" başlıklı yazıda şunlar ifade edilmiştir:

...ve işte diğer bir demokratik kötü dönüş, Batista'dan Syngman Rhee'den sonra şimdi Menderes'in sırasındır. Demokrasiden istibdada (despotizme) istihale (değişim) her zaman aynıdır. Hürriyet isteyerek ve vaat ederek iktidar fethedilir ve sonra iktidarı muhafaza etmek için hürriyet 'inkâr' edilir...

İngiltere'de yayımlanan *The Guardian* gazetesi Yazışleri Müdürlüğü'ne 18 Mayıs 1960'ta Rose Mary adlı bir Amerikalı'nın Teksas'tan gönderdiği mektupta şu ifadeler yer almaktadır:

Beyefendi, Türk Hükümeti'nin Türk vatandaşları aleyhindeki hareketlerini desteklememiz İngilizce konuşan bütün milletlerin hürriyet ananelerine ve Kuzey Atlantik Paketi Teşkilatı ile alakalı bütün milletlerin hürriyet ananelerine aykırıdır. İstanbul'da akdedilen NATO konferansına temsilcilerimizi göndermek suretiyle tamamen bu hareketi desteklemiş oluruz. Ve buna ilaveten Menderes Hükümeti tarafından Türk halkına yapılan zulmü NATO mefhumlarına uygun telakki ettiğimiz zannını vermekteyiz...

İngiltere'de yayımlanan 30 Nisan 1960 tarihli *Daily Telegraph* gazetesinin 26. sayfasında şu görüşler dile getirilmektedir:

Menderes Hükümeti'nin, parlamenter sistemin esasını teşkil eden muhalefet hürriyetini yok etmek yolunda çalıştığına aşağı yukarı şüphe kalmamıştır. Hakikatte Türkiye bir diktatörlüğü parlamenter bir sisteme çevirmenin delillerini dünyaya göstermiştir...

Bu haber, yorum ve yazılar incelendiğinde, Başbakan Adnan Menderes'e yönelik diktatörlük iddiasının sistematik olarak işlenmesiyle manipülasyonun, iletilen bilginin ulaşılması hedeflenen görüşe veya duruma meşruiyet kazandırılarak sürekli olarak tekrarlanması ve dayatılması yönteminin yanı sıra Schiller modellemesinde bulunan kişisel tercih ve bireysellik yöntemine (Schiller, 1993, s. 20) de rastlamaktayız. Buna göre, manipülasyonun uygulayıcıları, bireyselliği ön plana çıkararak kitleleri manipüle etmektedir, "özgürlük" kavramı ele alınarak da kitleler üzerinde bireysellik aşılacaktır.

Chomsky'nin medya manipülasyonunun on stratejisi bakımından incelendiğinde ise bu haberlerde, dikkat dağıtma (siyasal değişim, yani hükümet darbesinden dikkatin dağıtılması), sorun yarat, çözüm sun (Bir sorun çıkarılması, tepki oluşturulması ve çözüm olarak darbenin sunulması), erteleme (kabul edilemeyecek bir kararı sancılı ve gerekli olarak sunma), kendini suçlamayı güçlendirme (kişilerin talihsizliği, zekâsı, yetenek ve çabaları yönünden başarısızlığı için kendini suçlamasına yol açılması) stratejilerinin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca, kamusal senaryolardan normalleştirme, gündemi yönlendirme, siyasetleştirme söylemlerinin, bilginin kontrolü ile rızanın oluşturulmasını hedefleyen bilgisizleştirme söyleminin, basın aracılığıyla insanların sızlanmadan öteye geçmeyen bireyler haline getirilmesini öngören sivil itaatsizliği kırma söyleminin kullanıldığını söyleyebiliriz.

15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi Öncesinde Basın

15 Temmuz'a giden süreç de basında yer alan haberlerin içeriği 27 Mayıs 1960 Darbesi'ne giden süreçteki haberlerin içeriğiyle benzerlik taşımaktadır. 15 Temmuz Darbe Girişimi'ne giden süreç, "Gezi olayları", "17-25 Aralık yolsuzluk iddiaları" ve "2014 Cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesi" dönemlerde, *Cumhuriyet*, *Hürriyet* ve *Milliyet* gazetelerinin yayınları ve etkin uluslararası medya kuruluşlarının yaklaşımları üzerinden incelenmiştir.

Gezi Olayları'nda Uluslararası ve Ulusal Basın

27 Mayıs 2013'te başlayan Gezi olayları, uluslararası ve ulusal basında birbirine benzer dil ve söylem içerikleri ile kamuoyuna aktarılmıştır.

Uluslararası Basında Gezi Olayları

Erdoğan'a yönelik diktatör ve otoriterleşme iddiası, Gezi olayları ile birlikte uluslararası basın kuruluşlarında, özellikle de ABD basınında yoğun bir şekilde yer almaya başlamıştır. Örneğin Seyla Benhabib (2013), *The New York Times*'ta yayımlanan "Türkiye'nin Otoriter Dönüşü" başlıklı yazısında, "2011'de üçüncü dönem için yeniden seçilen Erdoğan, aldığı yetkiyi birçoklarının Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra kurulan seküler cumhuriyete saldırı olarak gördüğü otoriter bir gündemi takip etmek için kullandı" değerlendirmesini yapmıştır. Yine *The Washington Post*'un yazı işleri müdürlüğüne, "Başbakan Erdoğan'ın Türkiye'deki protestolara güçlü adam tepkisi" başlıklı yazısında, "Erdoğan, hem seçilmiş hem otoriter olmanın mümkün olduğunun talihsiz kanıtlarını sunuyor" yorumu yapılmıştır (Editorial, 2013). Bir gün sonra, CNN'de Ivan Watson ve Josh Levs'in (2013) hazırladığı "Erdoğan: Başarılı bir lider veya diktatör?" başlıklı haberde, Erdoğan'ın başarılı bir lider mi yoksa diktatör mü olduğu tartışması açılmıştır.

Ulusal Basında Gezi Olayları

Gezi olayları, Erdoğan yönetiminin karşı karşıya kaldığı ilk büyük toplumsal eylem olma niteliği taşımaktadır. Ulusal gazeteler bu olayları şöyle yansıtmıştır:

Cumhuriyet gazetesi, 29 Mayıs 2013'te Erdoğan fotoğrafı eşliğinde, "Son durağa doğru" manşeti ile çıkmış, haberin altında ise Gezi'de başlayan protesto haberini polislerin kırmızı elbiseli bir kadına su sıkarken çekilmiş fotoğraflarıyla birlikte vermiştir. 31 Mayıs 2013 tarihli nüshasında, gazdan kaçan genç insanların fotoğrafı manşete taşınarak, "Halk direniyor", 1 Haziran 2013'te eylemcilere hortumla sıkılan su fotoğrafı eşliğinde "Halk başkaldırdı", 3 Haziran 2013'te ise "Halkla çatışıyor" başlığı ile haberler verilmiştir. İlerleyen günlerde, 13 Haziran'da *Cumhuriyet* gazetesinin birinci sayfasından avukatların çeşitli şehirlerde düzenledikleri mitinglere ilişkin haber "Demokrasi için ayağa kalktılar" başlığı ile verilirken, günlerce işlenen şiddet, vahşet teması yerini artık, demokrasi, özgürlük temasına bırakmıştır. 17 Haziran 2013'te ise *Cumhuriyet* gazetesinin manşeti "Halk baskıya ve zulme direniyor" olmuştur, birinci sayfadan eylemcilere polis ve jandarmanın terör uyguladığı konusu işlenmiştir. *Cumhuriyet* gazetesinin, olayları yansıtırken, Erdoğan yönetiminin, şiddeti teşvik

eden, baskıcı, otoriter bir yönetim olduğu, Erdoğan'ın diktatörlüğe yöneldiği söylemini yapılandırdığı görülmektedir.

Hürriyet gazetesi, 31 Mayıs 2013'te manşet altından verdiği "Gezi'de yıkma timi" haberinin ardından, 1 Haziran 2013'te eylemcilere biber gazı ve su sıkılan büyük bir fotoğraf eşliğinde "Gazi Parkı" manşeti ile çıkmıştır. 2 Haziran 2013'te *Hürriyet* gazetesi eyleme katılan gençlerin fotoğraflarının derlemesi üzerine "#5gündetaksim", 6 Haziran 2013'te İzmir'de sosyal medya üzerinden yaptıkları çağrılarla halkı isyana teşvik ettikleri iddiasıyla 34 kişinin gözaltına alınmasını "Sosyal gözaltı" başlığı ile manşete taşımıştır. *Hürriyet*, 12 Haziran 2013'te birinci sayfanın üçte ikisini kaplayacak büyüklükte, Taksim Meydanı'nda saat 20:15'te çekilen eylemcilere müdahale fotoğrafı eşliğinde, "Yazık" manşeti ile çıkmıştır. Haberlerde, "okumuş genç çocuklara" karşı, güvenlik güçlerinin orantısız şiddet uyguladığı mesajı işlenirken, Erdoğan yönetiminin, "baskıcı bir yönetim" olduğu iddia edilmektedir.

Milliyet gazetesi, 29 Mayıs 2013'te polisin sığıdığı suya karşı kırmızı elbisesi ile duran kadının fotoğrafıyla birlikte "Mutsuzluğun resmini çizdik" manşeti ile çıkmıştır. *Milliyet* gazetesi, 1 Haziran 2013'te "Ne bu şiddet bu celal" başlığı ile Gezi Parkı'nda yaşanan olayları manşetine taşımıştır, haber Taksim Meydanı'nın toz ve gaz bulutu içinde kaldığını gösteren büyük bir fotoğraf eşliğinde kullanılmıştır. *Milliyet* gazetesinin de Türkiye'de şiddet, otoriterlik, diktatörlük, özgürlükleri kısıtlayan bir iktidar olduğu söylemine, bu fotoğraf ve haberlerle katkı sağladığı tespiti yapılabilir.

17-25 Aralık Sürecinde Uluslararası ve Ulusal Basın

Erdoğan'a yöneltilen "diktatörlük", "otoriterlik" eleştirilerine, Mart 2014 yerel seçimleri öncesinde, 17-25 Aralık 2013'te Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) mensubu oldukları ortaya çıkan bazı polis ve savcıların, Erdoğan'ın yakın çevresine ve bakanlara yönelik başlattıkları operasyonlara ve özellikle sosyal medya kanalıyla yayılan ses kayıtlarına dayandırılan "yolsuzluk" suçlamaları eklenmiştir.

Uluslararası Basında 17-25 Aralık

17-25 Aralık 2013'te sosyal medyada dolaşıma sokulan yolsuzluk iddiası uluslararası medyanın önemli gündem maddelerinden birisi olmuştur. Alexander Christie-Miller'in (2013) *The Times*'ta yayımlanan "Yolsuzluk skandalına karışan Erdoğan'a bırakma çağrısı" başlıklı yazısında Erdoğan yönetimine yönelik yolsuzluk iddiaları, doğruluğu teyit edilmemiş ve soruşturma süreçleri tamamlanmamış olsa da gerçekmiş gibi verilerek Erdoğan'dan görevini bırakması istenmektedir. *Time*'da, Courtney Subramanian (2013) imzasıyla ve "Türk lider yolsuzluk soruşturmasına kızdı" başlığı ile Türkiye'de yaşananlar aktarılmıştır. *The Washington Post*'ta Joshua Tucker (2013) imzasıyla yayımlanan "Türkiye'yi konuşmak: Yolsuzluk seçmen davranışını nasıl etkiliyor?" başlıklı yazıda ise kanıtlanmış ve kesinleşmiş gibi sunulan "yolsuzluk"un 2014'te yapılacak seçimlerde oy davranışını nasıl etkileyeceği ele alınmıştır.

Ulusal Basında 17-25 Aralık

Cumhuriyet gazetesi, 18 Aralık 2013'te bakanların ve gözaltına alınan bir bakan oğlunun fotoğrafı eşliğinde tam sayfa "Pimi çektiler" manşeti ile çıkmış, haberin üst başlığında, "Yolsuzluk iddiasıyla büyük operasyon: Bakan çocukları, bürokratlar, işadamları, bankacıların da aralarında bulunduğu 52 kişi gözaltına alındı" ifadesi kullanılmıştır. Haber, 19 Aralık 2013'te "Rezalet diz boyu" başlığı ile yine manşetten devam ettirilmiştir. *Cumhuriyet*'in 10 Ocak 2014'te "Çırpındıkça batıyor" başlığı ile manşetten verilen haberinde, iktidarın soruşturmalardan kurtulmak için otoriter yönetimlerin taktiklerine sarıldığı ifade edilmektedir. *Cumhuriyet* gazetesinde, 21 Şubat 2014'te, "Demokrasi ve özgürlükleri askıya alan yasalarla kararlar arka arkaya dizildi" üst başlığının altında Erdoğan fotoğrafı eşliğinde "Farkında mısınız?" sorusu manşetten yöneltilmiştir.

Hürriyet gazetesinin 19 Aralık 2013'te sürmanşetten "Savcıdaki fotoğraflar" başlığı ile verdiği haberde, fotoğraflar eşliğinde "Büyük rüşvet adlı operasyon öncesi teknik takip yapan polis, işadamı Reza Zarrab ile yanında çalışan Ahmet Murat Öziş'in kutular ve çantalarında farklı adreslere taşıdığı paraları görüntüledi" spotu yer almaktadır. 23 Aralık 2013'te "Parayı vekilin oğlu getirdi" başlığı ile manşetten verilen başka bir haberde, "Polisin 'büyük rüşvet' operasyonunda tutuklanan Halkbank Genel Müdürü Süleyman Aslan, ayakkabı kutularındaki 4,5 milyon doları anlatırken İstanbul Milletvekili H.B'yi adres gösterdi" spotu kullanılmıştır. Gazetenin 26 Aralık 2013 tarihli "3 Baba gitti" başlığı ile manşetten verdiği haberin spotunda ise, "Büyük rüşvet' operasyonu kapsamında 17 Aralık'ta çocukları gözaltına alınıp ikisinin tutuklanan 3 bakan dün istifa ettiklerini açıkladı" ifadeleri kullanılmıştır. Bu haberlerde, gazetenin operasyonu sistematik biçimde, "Büyük rüşvet operasyonu" tanımıyla vermesi ve bütün haberlerinde bu tanımı tekrar etmesi, operasyonun bu şekilde akıllarda yer etmesine yönelik bir sunum olarak değerlendirilebilir.

Milliyet gazetesinde 18 Aralık 2013 tarihinde, "Rüşvet ve yolsuzluk soruşturmasında 49 kişi suçlanıyor" üst başlığının altında "Şok operasyon" manşetiyle verilen haberin spotunda, İstanbul Başsavcılığı'nın talimatıyla harekete geçen mali polisin 3 bakanın oğlunu, işadamlarını ve bir grup bürokrati gözaltına aldığı bilgisi paylaşılmaktadır. 19 Aralık 2013 tarihli "Paralar saçıldı" başlığı ile manşetten verilen başka bir haberin üst başlığında "17 Aralık operasyonunda aranan evlerde balya balya döviz bulundu" ifadesi yer almış, haberin spotunda ise "3 bakanın oğlu ile işadamlarının adının karıştığı yolsuzluk operasyonunda polisin baskın görüntüleri ortaya çıktı. Milyonlarca doların nakit halde saklanması dikkat çekti" denilmiştir.

Gazeteler, Başbakan Erdoğan'ın "17-25 Aralık yargı ve polis darbesi" söylemine karşın, düzenli ve tekrar eden bir şekilde olayı "yolsuzluk ve rüşvet operasyonu" ifadesiyle tanımlamaktadır. Haberlerde bu tanımın ya kırmızı renkle belirginleştirilerek ya üst başlıklarda ya da spotlarda vurgulanması ile, "yolsuzluk ve rüşvet" iddiasının üretilmesine ve pekiştirilmesine, kamuoyunun buna ikna edilmeye çalışılmasına ilişkin bir manipülasyon stratejisini içerdiği tespiti yapılabilir.

2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri Öncesinde Ulusal ve Uluslararası Basın

Başbakan Erdoğan, 10 Ağustos 2014'te ilk kez halkoyu ile gerçekleşen cumhurbaşkanlığı seçimlerine de kendisine yöneltilen “diktatörlük”, “otoriterlik” ve “yolsuzluk” suçlamaları eşliğinde gitmiştir.

Uluslararası Basında 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri

Robert Fisk (2014), *The Independent*'ta yayımlanan “Recep Tayyip Erdoğan model bir güçlü adamdan teneke diktatöre mi dönüştü?” başlıklı yazısında, “Öyleyse Orta Doğu'nun başka bir 'güçlü adamı' daha teneke diktatör 've tehlikeli' haline mi geldi? Veya muhafazakâr, sağduyulu bir demokrat aniden gerçek renklerini mi gösterdi?” sorularını yöneltmiştir. Alexander Christie-Miller'in (2014) *The Times*'te yayımlanan “Türkler çarpık bir yarışın Erdoğan'ı diktatör olarak kutsamasından korkuyor” başlıklı yazısında ise, “Türkiye Başbakanı, devlet televizyonunun rakiplerinin yayınlarını dondurduğu başkanlık yarışında zafere doğru seyrederken ülkedeki otoriter tutumunu sıkılaştıracağı görünüyor. Eleştirmenler, Recep Tayyip Erdoğan'ın neredeyse kesin olan zaferi ile iktidarın bütün gücünün onun elinde toplamasından korkuyor” görüşü ifade edilmiştir. Yazıda, bir taksi şoförünün “Erdoğan şimdi kral” ve “Güçlü bir hükümet istiyoruz ancak diktatörlük istemiyoruz” dediği aktarılmaktadır.

Ulusal Basında 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri

10 Ağustos 2014 tarihinde gerçekleşen cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde, *Cumhuriyet* gazetesi 13 Nisan 2014 tarihli haberinde “CHP lideri dosyaların peşini bırakmayacakları mesajı verdi” üst başlığının altında “Yolsuzlukları ispatlayacağız” manşeti ile çıkmıştır. 23 Nisan 2014 tarihli bir başka haberde, “Olağan salı toplantılarında eleştiri okları Başbakan'a yöneldi” üst başlığı altında “17-25 Erdoğan” manşeti yer almaktadır. 1 Haziran 2014'te “Gezi'nin yıldönümünde yine sıkıyönetim uygulandı, polis terör estirdi” üst başlığının altında “Adan Z'ye vahşet” manşeti kullanılırken, 2 Ağustos 2014'te “*Cumhuriyet* üstü örtülen 25 Aralık yolsuzluk dosyasını açıyor” üst başlığının altında Başbakan Erdoğan, oğlu Bilal Erdoğan ve Suudi Arabistanlı işadamı Yasin El Kadı'nın fotoğrafı eşliğinde “Arkadaşın babası” manşeti ile birkaç gün üst üste manşetten yayınlanacak dizi haberin başladığı duyurulmuştur. 9 Ağustos 2014 tarihli seçimlerden bir gün önceki nüshada ise, “Tek adam mı demokrasi mi?” manşetiyle çıkmıştır.

Hürriyet gazetesi 2 Mayıs 2014'te ağlayan ve polisin kullandığı biber gazından etkilenen çocukların fotoğrafları eşliğinde, “Bugün bayram, gazdan kaçın çocuklar” ikinci manşeti ile çıkmıştır. 6 Mayıs 2014 tarihli nüshada “Kürsüde inkâr” başlığı ile ikinci manşet olarak verilen haberin spotunda, “Tapelerle ortaya çıkan yolsuzluk ve rüşvet iddiaları, Meclis'te konuşuldu. Genel Kurul'da kürsüye çıkan 3 eski bakan iddiaların yalan olduğunu öne sürdü. Hakkında takipsizlik verilen Erdoğan Bayraktar, savunma hakkını kullanmadı” ifadeleri yer almıştır. Gazetenin bu haberi kullanırken seçtiği “inkâr” kelimesi dikkat çekicidir.

Milliyet gazetesi ise, 2 Mayıs 2014 tarihinde “1 Mayıs kalesi” başlığı ile manşetten verilen haberin spotunda, “İstanbul’da polis 1 Mayıs’ı Taksim’de kutlamak isteyenleri yine biber gazı ve suyla durdurdu. Ankarada ise Kızılay’a geçişi engellemek için kurulan 18 metre genişliğindeki metal ‘mavi kale’ görenleri şaşırttı” ifadesini kullanmaktadır. Gazete, 6 Mayıs 2014’te “4 bakana 1 komisyon” başlığı ile manşetten verdiği haberin spotunda, “Meclis’te söz alan 4 eski bakan kendilerini savundu. CHP’nin Çağlayan için ayrı komisyon istemesi kavga çıkardı. Oylamayla tek komisyon kuruldu” ifadelerini kullanmış, haber Mecliste çıkan kavganın fotoğrafı ile verilmiştir.

Erdoğan, 10 Ağustos 2014 tarihinde ilk kez halk tarafından yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, birinci turda oyların yüzde 51,7’sini alarak cumhurbaşkanı seçildi ancak bu sonuç, kendisine yöneltilen diktatörlük ve otoriterlik eleştirilerine son vermedi. Bu yayın organlarında, sistematik bir şekilde otoriterlik ve diktatörlük suçlamalarının 15 Temmuz’a kadar devam ettiğini görmekteyiz.

15 Temmuz Darbe Girişimi’ne giden süreçte, üç dönemde ele alınan gerek ulusal gerekse uluslararası basında yer alan haberler, yorum ve yazılar incelendiğinde, 2013 yılında Başbakan olan, 2014 yılında ise Cumhurbaşkanı seçilen Recep Tayyip Erdoğan’a yönelik, “yolsuzluk”, “diktatörlük”, “otoriterlik”, “fikir ve ifade hürriyetine baskı” iddiasının sistematik olarak işlenmesiyle manipülasyonun, iletilen bilginin ulaştırılması hedeflenen görüşe veya duruma meşruiyet kazandırılarak sürekli olarak tekrarlanması ve dayatılması yönteminin yanı sıra Schiller modellemesinde bulunan kişisel tercih ve bireysellik yöntemine (Schiller, 1993, s. 20) de rastlamaktayız.

Chomsky’nin medya manipülasyonunun on stratejisi bakımından incelendiğinde ise bu haberlerde, dikkat dağıtma (siyasal değişim, yani hükümet darbesinden dikkatin dağıtılması), sorun yarat, çözüm sun (Bir sorun çıkarılması, tepki oluşturulması ve çözüm olarak darbenin sunulması), erteleme (kabul edilemeyecek bir kararı sancılı ve gerekli olarak sunma), kendini suçlamayı güçlendirme (kişilerin talihsizliği, zekâsı, yetenek ve çabaları yönünden başarısızlığı için kendini suçlamasına yol açılması) stratejilerinin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca, kamusal senaryolardan normalleştirme, gündemi yönlendirme, siyasetleştirme söylemlerinin, bilginin kontrolü ile rızanın oluşturulmasını hedefleyen bilgisizleştirme söyleminin kullanıldığını söyleyebiliriz.

Sonuç

27 Mayıs 1960 Darbesi ve 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi’ne giden süreçlerde, cumhuriyet modernleş(tir)mesinin katı bir laisizm ve etnik temelli bir milliyetçilik anlayışını içeren ve cumhuriyetin kuruluş felsefesi olarak da tanımlanabilecek “devlet ideolojisi”ne dayanan hegemonyanın aygıtlarından olan basında, yer alan haber içerikleriyle darbeye rıza ve meşruiyet kazandırılmaya çalışıldığı görülmektedir.

27 Mayıs 1960 Darbesi’ne giden süreçte, İnönü’nün Zile ziyaretinde yaşanan olaylar, Menderes’in Afyon Emirdağ ziyaretinde yeşil bayrak açtığı iddiası, İnönü’nün “Büyük taarruz” olarak nitelendirilen yurt gezilerini başlattığı Uşak’ta kendisine DP’lilerin bardak, taş attığı, başından yaralandığı iddiası ve İstanbul Üniversitesi’nde yaşanan olayların basına nasıl yansdığı araştırılmıştır.

İsmet İnönü'nün Zile ziyaretine ilişkin, aslında orada muhabiri bulunmayan gazetelerin haberleri yansıtma biçimi, literatürde belirtildiği üzere, Türk ve Damlapınar'ın kamusal senaryo modelinde yer alan gündemi yönlendirmenin tipik bir örneğini oluşturmaktadır. Ayrıca, bilginin çarpık olarak iletilmesi modeli üzerinden medya manipülasyonu yapılırken, Kurtuluş Savaşı'nın komutanları arasında bulunan, yeni devletin kuruluşunda önemli bir rol oynayan İsmet İnönü üzerinden de, Chomsky'nin medya manipülasyonunun stratejileri arasında saydığı, yansımadan çok duygusal tarafı kullanma yöntemi uygulandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Başbakan Adnan Menderes'in Emirdağ ziyaretinde yeşil bayrak açıldığı yönündeki haberlerde, yine bilginin çarpık olarak iletilmesi ile yapılan medya manipülasyonu tespit edilmektedir. Schiller'in modellemesinde açıkladığı değişmeyen insan tabiatı stratejisine göre, insanın değişimine inanılmamaktadır, manipülasyonu üretenler, kişilerin isteklerinin, inançlarının ve taleplerinin değişmeyeceği, sosyo-ekonomik gelişmeler ne olursa olsun insanın doğası gereği aynı kalacağı izlenimi verilir. Burada düzen fikri devreye girmekte, "Emirdağ'da Menderes'i yeşil bayrakla" karşılayanların şeriat taleplerinin değişmediği mesajı ile düzenin korunması fikri enjekte edilerek manipülasyon yapılmaktadır. Türk ve Damlapınar'ın kamusal senaryo modeli açısından ele alındığında ise, gündemi yönlendirme söylemi ile rıza üretimi yapıldığı görülmektedir.

İnönü'nün "Büyük Taaruz"u başlattığı Uşak'ta tren garında kendisine taş, bardak atıldığı ve başından yaralandığı iddialarına yol açan olayları gazetelerin aktarışı incelenmiştir. Gazetecinin bizzat kendisinin haberin oluşumunu sağlayarak, Türk ve Damlapınar'ın kamusal senaryo modelindeki, gündemi yönlendirme söyleminden ve yine tarihi bir şahsiyetin başına atılan taş ile yaralandığı işlenerek bunalımı yaygınlaştırma söyleminden yararlandığı sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca, bilginin çarpıtılması ile yine tarihi bir şahsiyetin taşlandığı fikri oluşturularak Chomsky'nin yansımadan çok duygusal tarafı kullanma yöntemi ile manipülasyon yapıldığı tespit edilmektedir.

İstanbul Üniversitesi'nde 28-29 Nisan 1960'da yaşananlar tarihi bir manipülasyon örneği niteliği taşımaktadır. İktidarın yayın yasağı koymasına üzerine, örneğine çok az rastlanabilecek bir manipülasyon stratejisi izlenirken, Baudrillard'ın (1999) haberleşmenin denetlenmesinden değil, fazlaşmasından çare umulması gerektiği tezi (s. 97) doğrulanmaktadır. Gündem tamamen İstanbul Üniversitesi'ndeki olaylara yönlendirilmiş, üstü örtülü yapılan ya da yayın yasağı sebebiyle yapılamayan haberlerle, belirsizlik yaratılarak, karmaşıklık artırılarak bunalım yaygınlaştırılmıştır. Bilginin çarpıtılması ile yapılan manipülasyona da bu olayın bir örnek oluşturduğu söylenebilir.

27 Mayıs Darbesi'nin gerçekleşmesinin ardından basın, darbeyi meşrulaştırmak üzere bir yayın politikası izlediği, tutuklanan DP'liler gerçek dışı iddialarla henüz yargılanmamış olsalar da suçlu ilan edildikleri söylenebilir. *Akis* dergisinin 30 Mayıs 1960 tarihli Menderes'in üzerine çarpı işareti konulmuş fotoğrafı ile birlikte "Adnan Menderes Sabık Başbakan" kapağı dönemin simgesi olmuştur. *Akşam* gazetesinde 12 Temmuz 1960'da "K. Aygün, belediye tahvillerini kırdırıp kendi hesabına toplamış. Bekçi aidatlarının da yenildiği anlaşılıyor", *Milliyet* gazetesinde 13 Temmuz 1960'da "Sabık Cumhurbaşkanı 1500 Harbiyelinin imhasında hiç mahzur olmadığını söylemiş" ve "Menderes 10 yılda 480 bin lira maaş ve tazminat almış. Sabık Başbakanın 1954 ve 1957 seçimlerinde

yaptığı propaganda gezileri için de yolluk aldığı tespit edildi”, *Akşam* gazetesinde 27 Eylül 1960’da “Bayar kahve ithali işinde de ortakmış” gibi haberler buna örnek gösterilebilir.

Bu haber örneklerinde, kamusal senaryolardan normalleştirme söylemi, gündemi yönlendirme söylemi, siyasal konuların kitle iletişim araçları tarafından sınırlandırılması ile siyasetin alt yapısını oluşturmasını içeren siyasetisizleştirme söylemi, bilginin kontrolü ile rızanın oluşturulmasını hedefleyen bilgisizleştirme söylemi, basın aracılığıyla insanların sızlanmadan öteye geçmeyen bireyler haline getirilmesini öngören sivil itaatsizliği kırma söyleminin kullanıldığı görülmektedir.

Ayrıca söz konusu haberler, bilginin çarpık olarak iletilmesi ile yapılan manipülasyonun da bir örneğini oluşturmaktadır. Chomsky’nin medya manipülasyonunun on stratejisi arasında yer alan, dikkat dağıtma (siyasal değişim, yani hükümet darbesinden dikkatin dağıtılması), sorun yarat, çözüm sun (Bir sorun çıkarılması, tepki oluşturulması ve çözüm olarak darbenin sunulması), erteleme (kabul edilemeyecek bir kararı sancılı ve gerekli olarak sunma), toplumu cahil ve sıradan tutma, kendini suçlamayı güçlendirme (kişilerin talihsizliği, zekâsı, yetenek ve çabaları yönünden başarısızlığı için kendini suçlamasına yol açılması) stratejilerinin kullanıldığı görülmektedir. 27 Mayıs’ın ardından yapılan Yassıada Duruşmaları’nın gerekçeli kararı yıllar sonra açıklanmış, açıklandığında ise özellikle uluslararası medyada yer alan haberlerin Adnan Menderes ve iki bakanın idamı kararında delil olarak sunulması, darbenin meşrulaştırılmasında basının nasıl bir rol oynayabileceğini ortaya koymaktadır.

15 Temmuz 2016’da gerçekleşen Darbe Girişimi öncesinde de, benzer şekilde kamusal senaryolar ve manipülasyon stratejilerinin gazetelerde uygulandığı görülmektedir. Bu süreç, “Gezi Olayları”, “17-25 Aralık Yolsuzluk İddiaları” ve “Ağustos 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesi” dönemlerde yapılan gazete haberleri ile irdelenmiştir. 27 Mayıs 2016’da başlayan Gezi olayları, AK Parti iktidarının ve Erdoğan yönetiminin karşı karşıya kaldığı ilk büyük toplumsal eylem olma niteliği taşımaktadır. Gazetelerin bu olayları yansıtmaya biçimi incelendiğinde, 27 Mayıs’a giden süreçte yaşanan olayların verilme biçimiyle örtüşen bir yaklaşım izlendiği görülmektedir.

Gezi olaylarına ilişkin gerek *Cumhuriyet* gazetesinde gerekse uluslararası medyada yer alan haberler, Erdoğan yönetimine ilişkin doğrudan, şiddeti teşvik eden, baskıcı, otoriter bir yönetim olduğu söylemi yapılandırılmaya, “Erdoğan’ın diktatör olduğu” söyleminin güçlendirilmeye çalışıldığını göstermektedir. *Hürriyet* gazetesinin, Gezi olaylarına ilişkin haberlerinde, “okumuş genç çocuklara” karşı, güvenlik güçlerinin orantısız şiddet uyguladığı mesajı işlenirken, Erdoğan yönetimi, doğrudan olmasa da dolaylı yoldan “baskıcı bir yönetim” olarak nitelendirilmektedir. *Milliyet* gazetesinin de, Gezi olaylarını okuyucularına yansıtırken, hükümetin şiddet, otoriterlik, diktatörlük, özgürlükleri kısıtlayan bir yönetim olduğuna ilişkin söyleme fotoğrafları ve haberleri ile katıldığı görülmektedir.

Türkiye Mart 2014 yerel seçimlerine giderken, Erdoğan’a yöneltilen “diktatörlük”, “otoriterlik” eleştirilerine, 17-25 Aralık 2013’te sonradan FETÖ mensubu oldukları ortaya çıkan bazı polis ve savcıların, Erdoğan’ın yakın çevresine ve bakanlara yönelik başlattıkları operasyonlara ve özellikle sosyal medya kanalıyla yayılan ses kayıtlarına dayandırılan yolsuzluk suçlamaları da eklenmiştir. Gazeteler, Başbakan Erdoğan’ın “17-25 Aralık yargı ve polis darbesi” söylemine karşın, düzenli ve tekrar eden bir şekilde olayı “yolsuzluk ve rüşvet operasyonu” ifadesiyle tanımlamaktadır. Bu

tanımın, haberlerde kırmızı renkle belirginleştirilmesi, üst başlıklarda ve spotlarda vurgulanması yoluyla, “yolsuzluk ve rüşvet” iddiasının üretilmeye ve pekiştirilmeye, kamuoyunun da ikna edilmeye çalışıldığı söylenebilir. *Cumhuriyet* gazetesinin, 17-25 Aralık operasyonlarını haberleştirirken, yolsuzluk ve rüşvet ile birlikte yargının baskı altına alındığı temasını sistematik bir şekilde aktararak, kamuoyunu yönlendirmeye çalıştığı görülmektedir.

10 Ağustos 2014’te gerçekleşen ve ülke tarihinde ilk kez halkoyu ile gerçekleşen cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde de tarama konusu olan ulusal gazetelerde yer alan haberlerde, Erdoğan yönetimine ilişkin yolsuzluk, diktatörlük, otoriterlik söylemini destekleyecek, kamuoyunu ikna edecek başlıkların ve içeriklerin yer aldığı tespit edilmiştir. 15 Temmuz’a giden süreçte, üç dönem üzerinden incelenen haber örneklerinde, Türk ve Damlapınar’ın kamusal senaryo modelinde yer alan, normleştirme ve gündemi yönlendirme söyleminin, siyasal konuların kitle iletişim araçları tarafından sınırlandırılmasını içeren siyasetleştirme söyleminin, bilginin kontrolü ile rızanın oluşturulmasını hedefleyen bilgisizleştirme söyleminin kullanıldığı görülmektedir.

Bu haberlerin, manipülasyonun hem bilginin çarpık olarak iletilmesi hem de iletilen bilginin ulaşılması hedeflenen görüşe veya duruma meşruiyet kazandırarak sürekli olarak tekrarlanması ve dayatılmasından oluşan iki ölçütünün de kullanıldığı tipik örnekler olduğu da söylenebilir. Haberlerde, Chomsky’nin medya manipülasyonunun on stratejisi arasında yer alan, dikkat dağıtma (siyasal değişim, yani hükümet darbesinden dikkatin dağıtılması), sorun yarat, çözüm sun (bir sorun çıkarılması, tepki oluşturulması ve çözüm olarak darbenin sunulması), erteleme (kabul edilemeyecek bir kararı sancılı ve gerekli olarak sunma), toplumu cahil ve sıradan tutma, kendini suçlamayı güçlendirme (kişilerin talihsizliği, zekâsı, yetenek ve çabaları yönünden başarısızlığı için kendini suçlamasına yol açılması) stratejilerinin kullanıldığı görülmektedir.

27 Mayıs Askeri Darbesi’nden farklı olarak, 15 Temmuz 2016’da Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Başbakan Binali Yıldırım’ın Darbe Girişimine karşı halkı sokağa çıkmaya ve direnmeye çağıran açıklamalarını yayınlayan televizyon kanalları bulunmaktadır. Radyodan darbelerin ilan edildiği bir dönemden, yeni medyanın unsurlarından birisi olan FaceTime’den halkın darbeye karşı durmaya çağırıldığı bir döneme geçilmiştir.

Gerek 27 Mayıs Darbesine gerekse 15 Temmuz Darbe Girişimi’ne giden süreçte, kitle iletişim araçlarının söylemleri ile ortaya konulan darbeye rıza üretme çabasının, toplumun bir kesiminde razı olma eğilimini doğurduğu, iki sürecin sonuçları da göz önünde bulundurularak söylenebilir. 27 Mayıs darbesi ve 15 Temmuz Darbe Girişimi öncesinde hem geleneksel medya olarak tanımlanan gazeteler hem de özellikle 15 Temmuz öncesinde yeni medya olarak tanımlanan sosyal medya aracılığıyla topluma iletilen söylemler ve mesajlar, yaşanan sosyal gerçekliği ‘kamusal senaryo’ metodları ile manipüle etmeye yöneliktir. Her iki olayda da halkın darbeye razı edilmesinde ‘kamusal senaryo modeli’nin ayakları ve manipülasyon stratejileri önemli bir işlev üstlenmekte, sosyal gerçekliğe bakış açısını biçimlendirmektedir. 15 Temmuz Darbe Girişiminin başarısızlığa uğramasında, AK Parti hükümetine yakın basın organlarının, halkı ve özellikle de AK Parti tabanını harekete geçirerek, darbeye karşı direnmeye yönelten süreç ise kamusal senaryolar ve medya manipülasyon stratejileri çerçevesinde yapılacak bir başka çalışma ile araştırılması gereken bir konudur.

Kaynakça

- #5gündetaksim. (2013, 2 Haziran). *Hürriyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara.
- 1 Mayıs kalesi. (2014, 2 Mayıs). *Milliyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara.
- 3 Baba gitti. (2013, 26 Aralık). *Hürriyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara.
- 4 bakana 1 komisyon. (2014, 6 Mayıs). *Milliyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara.
- 17-25 Erdoğan. (2014, 23 Nisan). *Cumhuriyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara.
- A'dan Z'ye vahşet. (2014, 1 Haziran). *Cumhuriyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara.
- Adorno, T. (1998). *Minima moralia sakatlanmış yaşamdan yansımalar*. O. Koçak ve A. Doğukan (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Althusser, L. (2017). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. 6. Baskı. A. Tümertekin (Çev.). İstanbul: İthaki Yay.
- Arkadaşın babası. (2014, 2 Ağustos). *Cumhuriyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara.
- Başgil, A. F. (2011). *27 Mayıs İhtilali ve sebepleri*. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Baudrillard, J. (1998). *Kötülüğün şeffaflığı aşırı fenomenler üzerine bir deneme*. I. Ergüden (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (1999). *Siyah 'an'lar I-II*. A. Sönmezay (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (1998). *Postmodern etik*. A. Türker (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayar kahve ithali işinde de ortakmış. (1960b, 27 Eylül). *Akşam*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara
- Benhabib, S. (2013, 3 Haziran). Turkey's authoritarian turn. *The New York Times*. 20 Temmuz 2017 tarihinde <http://www.nytimes.com/2013/06/04/opinion/turkeys-authoritarian-turn.html> adresinden edinilmiştir.
- Bugün bayram, gazdan kaçın çocuklar. (2014, 2 Mayıs). *Hürriyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara.
- Burke, P. (2008). *Kültür tarihi*. 2. Baskı. M. Tunçay (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bülbül, R. (2001). *Haberin anatomisi ve temel yaklaşımlar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 103.
- Canclini, N. G. (1999). Kültür ve iktidar araştırmalarının durumu. N. Güngör (Ed.) *Popüler kültür ve iktidar* içinde, (Çev. S. Öztürk). Ankara: Vadi Yayınları.
- Ceylan, C. (2013). Hegemonya, 'hegemonia' olunca". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, 2013, 12(23)s.329-345.
- Christie-Miller, A. (2013, 26 Aralık). Call for Erdoğan to quit as he is engulfed in corruption scandal. *The Times*. 20 Ağustos 2017 tarihinde <https://www.thetimes.co.uk/article/call-for-erdogan-to-quit-as-he-is-engulfed-in-corruption-scandal-7m> adresinden edinilmiştir.
- Christie-Miller, A. (2014, 31 Temmuz). Turks fear skewed race will anoint Erdogan as dictator. *The Times*. 17 Haziran 2017 tarihinde <https://www.thetimes.co.uk/article/turks-fear-skewed-race-will-anoint-erdogan-7ztwz657q9p> adresinden edinilmiştir.
- Chomsky, N. (1995). *Medya denetimi immediat bildirgesi*. Ş. Süer (Çev.). İstanbul: Tüzm zamanlar Yayıncılık
- Chomsky, N. (2011). *10 strategies of manipulation by the media*. 20.03.2018 tarihinde <https://parisis.files.wordpress.com/2011/01/noam-chomsky.pdf> adresinden edinilmiştir.
- Chomsky, N. ve Herman, E. S. (2012). *Rızanın imalatı*. E. Abadoğlu (Çev.). İstanbul: BGST
- Curran, J. (2002). Medya ve demokrasi: Yeniden değer biçme. S. İrvan (Der.). *Medya Kültür Siyaset* içinde (ss. 181-262). Ankara: Alp Yayınevi.
- Çaylak, A. (2014). *Gülenizm = "Dinci" Kemalizm ya da "Gülen" Kemalizm*. Ankara: Murat Kitabevi.
- Çaylak, A. ve Dinç, G. (2017). Gülenizm as "Religionist" Kemalism. *Insight Turkey*, 19(3), 181-206.
- Çaylak, A. (2018). 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Gülenizm'in soykütüğü. A. Çaylak ve S. A. Avcu (Ed.). *Türkiye'nin siyasal hayatı* içinde (ss.767-779). Ankara: Savaş Yayınları.

- Çırpındıkça batıyor. (2014, 10 Ocak). *Cumhuriyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara.
- Damlapınar, Z. (2002). İktidar ve kitle iletişim araçları üzerinden rıza üretimi: Teorik ve ampirik açıdan kamusal senaryo süreci. *İletişim Dergisi*, 15, 61-89. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Demirovic, A. (2007) *Toplum ve eleştiri*. M. Açıkgöz (Çev.). İstanbul: Felsefelogos Yayınları.
- Demirovic, A. (2012). Hegemonya ve iktidar analizi. M. Asa (Çev.). *Felsefelogos*. 44. 95-104.
- Demokrasi için ayağa kalktılar. (2013, 13 Haziran). *Cumhuriyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara.
- Doğan, E. (2018). Türkiye’de sol düşünce hareketlerin tarihi. A. Çaylak ve S. A. Avcu (Ed.). *Türkiye’nin Siyasal Hayatı* içinde (ss. 155-169). Ankara: Savaş Yayınları.
- Domenach, J-M. (1995). *Politika ve propaganda*. T. Yücel (Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Editorial. (2013, 3 Haziran). Prime Minister Erdogan’s strongman response to Turkey’s protests. *The Washington Post*. 7 Ağustos 2017 tarihinde https://www.washingtonpost.com/opinions/prime-minister-erdogans-strongman-response-to-turkeys-protests/2013/06/03/6d83987a-cc78-11e2-8f6b-67f40e176f03_story.html?utm_term=.14a266d2894a adresinden edinilmiştir.
- Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (2010). *Öteki kuram, kitle iletişim kuram ve araştırmalarının tarihsel ve eleştirel bir değerlendirmesi*. (3. Baskı). Ankara: Erk Yayınları.
- Fairclough, N. (2015). Dil ve ideoloji. 2. Baskı. B. Çoban vd. (Çev.). B. Çoban (Ed.). *Söylem ve İdeoloji* içinde (ss. 121-135). İstanbul: Su Yayınları.
- Farkında mısınız? (2014, 21 Şubat). *Cumhuriyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara
- Fisk, R. (2014, Nisan 11). Has Recep Tayyip Erdogan gone from model ‘strongman’ to tin-pot dictator? *The Independent*. 15 Ağustos 2017 tarihinde <https://turkishpoliticsupdates.wordpress.com/2014/04/14/robert-fisk-has-recep-tayyip-erdogan-gone-from-mod> adresinden edinilmiştir.
- Fromm, E. (1995). *Umut devrimi insancılığın bir teknolojiye doğru*. Ş. Yeğin (Çev.). İstanbul: Payel Yayınları.
- Gazi Parkı. (2013, 1 Haziran). *Hürriyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara.
- Gezi’de yıkma timi. (2013, 31 Mayıs). *Hürriyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara.
- Gramsci, A. (1967). *Aydınlar ve toplum*. İstanbul: Çan.
- Gramsci, A. (2014) *Hapishane defterleri*. 7. Baskı, A. Çemgil (Çev.). İstanbul: Belge Yayınları.
- Halk baskıya ve zulme diremiyor. (2013, 17 Haziran). *Cumhuriyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara.
- Halk başkaldırdı. (2013, 1 Haziran). *Cumhuriyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara.
- Halk diremiyor. (2013, 31 Mayıs). *Cumhuriyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara.
- Halkla çatışıyor. (2013, 3 Haziran). *Cumhuriyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara.
- Hall, S. (1994). İdeolojinin yeniden keşfi: Medya çalışmalarında baskı altında tutulmanın geri dönüşü. M. Küçük (Çev.). M. Küçük (Ed.). *Medya, iktidar, ideoloji* içinde (ss. 57-103). Ankara: Ark Yayınları.
- Herman, E.S. ve Chomsky, N. (1988). *Manufacturing consent: The political economy of the mass media*. London: Vintage.
- İnönü: Biz, bir ihtilâl ve inkılâp rejiminden geldik. (1958, 19 Ekim). *Ulus*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara
- İnönü’nün Ege gezisi dün hadisesi başladı. (1959, 30 Nisan). *Cumhuriyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara
- K. Aygün, belediye tahvillerini kırdırıp kendi hesabına toplamış. Bekçi aidatlarının da yenildiği anlaşılıyor. (1960a, 12 Temmuz). *Akşam*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara.
- Kaya, R. ve Çakmur, B. (2012). Siyaset bilimi ve medya çalışmaları. G. Atılğan ve E. A. Aytekin (Ed.). *Siyaset bilimi kavramlar ideolojiler disiplinler arası ilişkiler* içinde (ss. 517-528). İstanbul: Yordam Kitap.
- Keane, J. (1999). *Medya ve demokrasi*. H. Şahin (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kürsüde inkâr. (2014, 6 Mayıs). *Hürriyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara.

- Marcuse, H. (1968). *Tek boyutlu insan ileri endüstriyel toplumun ideolojisi üzerinde inceleme*. S. Çağan (Çev.). İstanbul: Haşmet Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. O. Akınhay ve D. Kömürcü (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Megill, A. (1998). *Aşırılığın peygamberleri Nietzsche, Heidegger, Foucault, Derrida*. T. Birkan (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Menderes: Anarşist hareketlere paydos diyeceğiz. (1958, 20 Ekim). *Akşam*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara
- Menderes dün yeşil bayrakla karşılandı. (1958, 20 Ekim). *Vatan*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara
- Menderes 10 yılda 480 bin lira maaş ve tazminat almış. Sabık Başbakanın 1954 ve 1957 seçimlerinde yaptığı propaganda gezileri için de yolluk aldığı tespit edildi. (1960b, 13 Temmuz). *Milliyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara.
- Miller, D., Coleman, J., Connolly W., Ryan, A. (1994). *Blackwell'in siyasal düşünceler ansiklopedisi A-J'*. Çev. B. Paker ve N. Kırac (Çev.). Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Mulgan, G. (1995). *Antipolitik çağda politika*. A. Yılmaz (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Mutsuzluğun resmini çizdik. (2013, 29 Mayıs). *Milliyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara.
- Ne bu şiddet bu celal. (2013, 1 Haziran). *Milliyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara
- Noelle-Neumann, E. (1998). *Kamuoyu suskunluk sarmalının keşfi*. M. Özkök (Çev.). Ankara: Dost Yayınları.
- Paralar saçıldı. (2013, 19 Aralık). *Milliyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara.
- Parayı vekilin oğlu getirdi. (2013, 23 Aralık). *Hürriyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara
- Pimi çektiler. (2013, 18 Aralık). *Cumhuriyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara.
- Portelli, H. (1982). *Gramsci ve tarihsel blok*. K. Somer (Çev.). Ankara: Savaş Yayınları.
- Rezalet diz boyu. (2013, 19 Aralık). *Cumhuriyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara.
- Rigel, N. (2000). *Rüya körleşmesi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Russell, B. (1990). *İktidar*. M. Ergin (Çev.). İstanbul: Cem Yayın Evi.
- Sabık Cumhurbaşkanı 1500 Harbiyelinin imhasında hiç mahzur olmadığını söylemiş. (1960a, 13 Temmuz). *Milliyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara.
- Savcıdaki fotoğraflar. (2013, 19 Aralık). *Hürriyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara.
- Schiller, H. (1993). *Zihin yönlendirenler*. C. Cerit (Çev.). İstanbul: Pinar Yayınları.
- Sholle, D. (1994). Eleştirel çalışmalar: İdeoloji teorisinden iktidar/bilgiye. *Medya, İktidar, İdeoloji* içinde, (Çev. M. Küçük). Ankara: Ark Yayınları.
- Son durağa doğru. (2013, 29 Mayıs). *Cumhuriyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara.
- Sosyal gözaltı. (2013, 6 Haziran). *Hürriyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara.
- Stevenson, N. (2008). *Medya kültürleri sosyal teori ve kitle iletişimi*. G. Orhon ve B. E. Aksoy (Çev.). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Subramanian, C. (2013, 26 Aralık). Turkish leader lashes out at corruption probe. *Time*. 10 Temmuz 2017 tarihinde <http://world.time.com/2013/12/26/turkish-leader-lashes-out-at-corruption-probe/> adresinden edinilmiştir.
- Şok operasyon.(2013, 18 Aralık). *Milliyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara.
- Tek adam mı demokrasi mi? (2014, 9 Ağustos). *Cumhuriyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara
- Thomas, P. (2013). Gramsci'de diyalektik hegemonya. R. Caner (Çev.). *Felsefelogos*, 48, 11-17.
- Tokgöz, O. (1979). *Siyasal haberleşme ve kadın*. Ankara: A.Ü. SBF.

- Tucker, J. (2013, 26 Aralık). Talking Turkey: How does corruption affect voting behavior? *The Washington Post*. 20 Ağustos 2017 tarihinde <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2013/12/26/talking-turkey-how-does-corruption-affect-vo> adresinden edinilmiştir.
- Türk, M. S. (2017). Medya halkı nasıl razı eder? *Ictmedia*, Kasım, 18-20, Ankara.
- Uşakta dün müessif hâdiseler oldu. (1959, 1 Mayıs). *Cumhuriyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara
- Uzun, R. (2011). *İletişim etiği sorunlar sorumluluklar*. Ankara: Dipnot Yayınları
- Watson, I., ve Levs, J. (2013, 4 Haziran). Turkey's Erdogan: Successful leader or 'dictator'? *CNN*. 7 Ağustos 2017 tarihinde <http://edition.cnn.com/2013/06/04/world/europe/turkey-erdogan/index.html> adresinden edinilmiştir.
- Yassıada Broşürü. (Ekim-1960). İstanbul: T.C Milli Birlik Komitesi İrtibat Bürosu, 1960. <http://menadoc.bibliothek.uni-halle.de/landau/content/titleinfo/208980> Erişim Tarihi: 20.08.2017
- Yaylagül, L. (2010). *Kitle iletişim kuramları egemen ve eleştirel yaklaşımlar*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yazık. (2013, 12 Haziran). *Hürriyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara.
- Yerdeş, G. (2006). *Başkentte önemli olaylar ve yazamadıklarım*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Yolsuzlukları ispatlayacağız. (2014, 13 Nisan). *Cumhuriyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara
- Yüksek Adalet Divanı Gerekçeli Kararları. (1960-1961). Adnan Menderes'in Avukatı Burhan Apaydın'ın Arşivi: İstanbul.
- Zeldin, T. (1998). *İnsanlığın mahrem tarihi*. E. Özsayar (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Zile'de dün müessif hadiseler oldu. (1958, 18 Ekim). *Cumhuriyet*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara
- Zile'de İnönü'yü karşılayan yurttaşlar bomba ve silahlarla dağıtılmak istendi. (1958, 18 Ekim). *Ulus*. Milli Kütüphane Arşivi: Ankara.
- Zorlu, Y. (2016). Uluslararası iletişim düzeni ve batı egemenliği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (42), 845-857

Freudyen Teorideki “Tekinsizlik” Olgusunun Türk Modernleşmesinde Darbeleri Mümkün Kılan Obskürantist ve Self-Oryantalist Tutumlarla İlişkiselliği Üzerinden Okunması

Modernism Reading the “Uncanny” Phenomenon under the Relationality of Obscurantist and Self-Orientalist Approaches Enabling Coup d’état’s in Turkish Modernization

Burcu KAYA ERDEM*

Öz

Bireyi, tüm inanç biçimlerinin ötesinde, ait olduğu toplumsal bütünlük dâhilinde güçlü kılan bir bilinç biçimi olarak “öz yeterlik bilinci”, tarihsel izlekte “vesayet demokrasisinin” ötesine geçmenin başarılması ile mümkündür. Öte yandan söz konusu bilinç, bu başarıyla birlikte, yurttaş bireyin kararlarını fiili olarak almakla kalmayıp, bu kararları almaya yetkili olduğu bilinci ve güvenine sahip olmasıyla; “tanıdık bildik olan”ı kendine, kendini ise “tanıdık bildik olan”a ait, güvende ve muvaffak hissetmesiyle mümkündür. Bu düşünce düzleminden hareketle çalışma, Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne uzanan tarihsel kesitte, meşru ve sivil yönetime müdahale biçiminde ortaya çıkan “darbe” pratiklerini toplum nezdinde mümkün kılan psikolojik ve sosyolojik zemini algılama amacına yönelik bir okuma denemesidir. Bu amaca ilişkin olarak, ilgili metinde, “Türk modernleşmesi”, toplum sözleşmesinin tarafı olan ülke yurttaşlarının hak ve özgürlükleri ile kaygı halinin karşısında güven duygusu sağlamlaştırılmış birer birey olma gücünü içselleştirmelerinin önündeki engeller olarak, “tekinsizlik”, “vesayet sistemi”, “öz yeterlik bilinci”, “self oryantalist modernleşme” ve “obskürantizm” kavramları üzerinden hermenötiğe edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Self-Oryantalist Modernleşme, Obskürantizm, Frustrasyon, Öz Yeterlik, Tekinsizlik.

Abstract

“Consciousness of self-efficacy”, a type of consciousness that renders the individual stronger in terms of social communion that the individual belongs, whilst being beyond of any forms of belief; is only possible, as achieving to pass beyond “tutelage democracy” in the historical path. On the other hand, this

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İstanbul, Türkiye, burcu.erdem@istanbul.edu.tr,
Orcid ID: 0000-5356-0720

very consciousness, along with this success, not only makes decisions *de facto* for the citizen, but gives a conscience and confidence on competency of making this decision; belonging to one's name "familiar", and "familiar" to one's name, rendering feeling safe and successful a possibility. This study is a reading practice aiming to apprehend the psychological and sociological grounds that make the "coup" practices possible in the eyes of the society emerging as interventions in the legitimate and civilian government throughout the historical period from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey. For this purpose, in the relevant text, Turkish modernization – considered as the source of obstacles that prevent the citizens' (who are the parties involved in the social contract) rights and freedoms and also their internalization of the power of becoming an individual with self-confidence – is hermeneutised by the concepts of "eeriness", "tutelage system", "consciousness of self-efficacy", "self-orientalist modernism" and "obscurantism."

Keywords: Self-Orientalist Modernization, Obscurantism, Frustracion, Self-efficacy, Uncanny

Giriş

Bu çalışmanın temel sayılıtı, Sigmund Freud'un "tekinsiz" kavramında ifadesini bulan, korku ve kaygı benzeri bir duygunun deneyimlenmesine karşılık gelen sürekli bir ruh halinin, Türk toplumunda "self-oryantalist modernleşme" ve "obskürantist siyasi tutumla" mümkün kılınabildiği ve diri tutulabildiği şeklindedir. Zira darbeler, siyasi mekanizmaları etkileyen bir müdahale olmanın ötesinde toplumsal yapıya yönelik sosyolojik ve psikolojik etkileri olan travmatik bir süreçtir. Bireyin bir tarafı olduğu ve tüm meşruiyet algılarının zemini olan toplum sözleşmesinin, herhangi bir gerekçeyle askıya alınma hali olan "darbe" gibi vesayet dönemlerinde, travma tanımlamasını mümkün kılan psikolojik tezahür "belirsizlikten kaynaklanan kaygı hali" olarak öne çıkmaktadır. Kaygı, kişinin kendini alarm halinde ve sanki sürekli olumsuz bir şey olacaktı gibi bir duygu durumunda hissetmesi durumudur. Bir ülke yurttaşlarını bu kaygı halinden alıp çıkararak ve birey olma vasfını kazandıran şey, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına almak için, devlet (egemen) gücünde bireyler lehine yapılan sınırlamalar ve bu sınırlamaların net olarak talep edilmesi ve bilinirliğidir. Jonathan M. Powell ve Clayton L. Thyne (2011) darbeyi "ordunun ya da devlet içindeki siyasi elitlerin örtük ve yasadışı yöntemlerle mevcut hükümeti değiştirmesi" olarak tanımlamaktadır (s. 255). Darbeler gibi, meşru siyasi erkin yetki ve faaliyetlerine ilişkin sınırların, sıklıkla belirsiz hale geldiği süreçlerde, bireyin kendi hak ve özgürlüğüne ilişkin denetimsizlik hali, "kaygı" ve "tekinsizlik" halini mümkün kılan şeydir. Elbette, darbelerin, bireyin ait olduğu toplumsal bütünlüğe ilişkin aidiyet duygusunu, birey olma kabiliyetini zedeleme potansiyelinin yanı sıra, bir toplumda darbe koşullarını defalarca mümkün kılan psiko-sosyal koşulları da gözden kaçırmamak gereklidir. Bu bağlamda çalışmanın arayışı, Türkiye'deki darbeleri potansiyel olarak mümkün kılan koşulları, ordu bürokrasisine "düzen koruyucu"luk vasfı atfeden devlet geleneğinin ötesinde arama/ anlamlandırma çabası yönündedir.

Çalışmanın yöntemi, hermenötik (yorumsamacı) okumadır. Kutsal metinleri yorumlama pratikleriyle ortaya çıkan ve Türkçeye "yorumsama" olarak çevrilen hermenötiği, Hans-Georg Gadamer (1975) şöyle açıklar: "Burada geliştirilen hermenötik, insanî yöntemin anlattıklarının ötesinde gerçekte ne olduğumuzu ve bizi dünya ile ilgili tecrübemizin bütününe bağlayan şeyin ne olduğunu anlama teşebbüsüdür" (s. xiii). Çalışmada, "tekinsiz", "öz yeterlik", gibi kavramlar izleğinde, Türk siyasi tutumuna için "self-oryantalist modernleşme" ve "obskürantizm" gibi pratikler,

hermenötik okumaya tabi tutulacaktır. İlgili eylem sırasında, hermenötiğin, dünyadaki temel varlık biçimimizin anlama ve yorumlama olduğu, yorumsamadan bağımsız bilgi bulunmadığı şeklindeki çıkış noktası temel kabuldür. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde defalarca deneyimlenen darbe ve benzeri vesayet rejimlerini, "askeri aygıtın tarihten gelen sosyal ve kurumsal özellikleriyle ve/veya ordu bürokrasisine "düzen koruyucu"luk vasfı atfeden devlet geleneğine bağlanarak açıklama eğilimlerinin" ötesine geçmeye çalışılmaktadır.

Hermeneutik yöntem ile yorumbilgisel döngü denilen şeyin, yani kendimizi metnin öznesinin (yani kendi bağlamı içinde deneyimleyenin) yerine koymamızı ve üretilen şeyin anlamına onun bağlamı çerçevesinde bakma gereksinimine uygun olarak, vesayet sistemine içkin edimler, vesayetin eyleyeni ve eylleneninin psikolojik koşulları ve bağlamı dikkate alınarak okunmaya çalışılacaktır. Ve tüm eleştirel okuma yöntemlerinin ortak paydası olarak, ilk bakışta görünen hâkim okumanın ardındaki sırrın kazanmasına katkı koymaya çalışılacaktır.

Freud'un "Tekinsiz"i Bağlamında Bireyin Kaygı Hali veya "Öz Yeterlik Bilinci"

Sigmund Freud, 1919 yılında *Imago* dergisinde yayınlanan "The Uncanny – Unheimlich" ("Tekinsiz") başlıklı makalesinde, E.T.A. Hofmann'ın "Kum Adam" adlı hikâyesi bağlamında, tekinsizlik halini açıklamaya, tekinsizlik hissinin oluşum koşullarını deşifre etmeye girişir. Bu duygunun içeriği ve temelinde yer alan, onu var eden durumlar üzerine düşünür:

Almanca bir kelime olan "unheimlich", "sade, basit, vb." anlamına gelen "heimlich" ile "yerli, tanıdık, bildik, vb." anlamına gelen "heimisch" kelimelerinin tam tersini ve dolayısıyla bilinen ve tanıdık olmayan bir olguyu "tekinsiz"i ifade eder. Doğal olarak, yeni ve yabancı olan her şey korkutucu değildir; ilişki tersine çevrilemez. Ancak, yeni olanın kolayca korkutucu ve tekinsiz hale gelebileceğini söyleyebiliriz. (s. 2)

Tekinsizi, dehşet veren bir ruh hali olarak açıklamaya girişen Freud, dehşet, korku ve anksiyete (kaygı) farkları üzerinden açıklamasını derinleştirir. Dehşet (*Schreck*), korku (*Furcht*) ve anksiyete (*Angst*) yanlışı biçimde eşanlamlı ifadeler olarak kullanılır; aslında tehlikeyle ilişkileri açısından net bir ayırım yapılabilir. Anksiyete, belli bir tehlikeyi bekleme ya da ona hazırlanma durumunu tanımlar. Korku korkulacak belli bir nesneyi gerektirir. Ancak dehşet, bir insanın hazırlıklı olmadan tehlikeye daldığında içinde bulunduğu duruma verdiği addır; sürpriz etmenini vurgular (Freud, 2002, s. 271). Bir başka deyişle, "tekinsiz"i (*unheimlich*) türeten kelimelerden biri olan *heimlich*, Almanca "yerli, evle ilgili, bilindik" gibi anlamları ile tanıdık ve bana ait, bir diğer ifadeyle tekin olanın dinginliğinden; tekinsiz olanın kaygı vericiliğine doğru uzanan çizgide bir anlam yüküne işaret eder. Tam da bu nedenden dolayı,

...tekinsizin işleyiş şekli bastırılmış olanın geri dönmesi, tanıdık olanın yabancı hale gelmesi, onun farklı tezahürlerle kendisini göstermesidir... Tüm bu tekinsiz repertuarına daha fazlası eklenebilir. Ancak hemen hepsinin dayanak noktası bunların etkisinin öznenin anlam dünyasında yalnız ve çaresiz kalmasına neden olmalarıdır. (Ümer, 2017, s. 100)

Tekinsizliği mümkün kılan iki temel faktör vardır. Birinci faktör, Freud'un eksik bir tanım olduğunu ifade ettiği, "zihinsel belirsizlik", "yabancılaşma hissi", "ait hissetmeme" faktörü biçiminde açıklanabilir. Zira Jentsh'e göre, "tekinsizlik hissinin oluşumundaki en temel faktör zihinsel belirsizliktir; böylece tekinsiz, daima olması gerektiği yerde olup olmadığının bilinemediği bir şeydir. Çevresi ile aidiyet bağı kuran kimseler, bu ortamdaki nesnelere ya da olaylarla ilgili tekinsizlik hissini daha az duyumsayacaklardır" (Jentsh'den akt. Freud, 1919, s. 2).

Tekinsizlik hissini nesnenin niteliğinde değil, algılanışlarında arayan, Jentsh'e yönelik eleştirisiyle Freud, tekinsizliğin oluşumunun sadece zihinsel belirsizliğe bağlanarak açıklanamayacağı iddiasıyla ikinci faktörün altını çizer. Buna göre, tekinsizlik, sadece, zaten bilindiği varsayılan bir şeyin kazandığı yeni kavrayışla ortaya çıkan yabancılaşma niteliğinden doğan bir yeniden algılanış değil; aynı zamanda, bilinçaltında bastırılanların geri dönmesiyle yüzeye çıkan korku ve kaygıdır. Bir başka deyişle, "bastırılanın geri dönüşü"nü mümkün kılan şeydir. Dolayısıyla mutlak bir son olarak tekinsizlik hissine sebep olan her şey, tüm ortak yönleri ve kökleri ile sunulmuş olur.

Tekinsiz işleyiş şekli bastırılmış olanın geri dönmesi, tanıdık olanın yabancı hale gelmesi, onun farklı tezahürlerle kendisini göstermesidir (Ümer, 2017, s. 99). Bu travmatik tezahür, bir ihtimal olarak hem erkin (yönetenin) hem de yönetilenin bilinçaltında olanın korku ve kaygıların ifadesidir. Öznenin anlam dünyasında yabancılaştıkları karşısındaki çaresizliğinin ifadesidir. Bu güne kadar ait olduğunu düşündüğü ve fakat gelinen noktada aidiyet hissini ve anlam zeminini kaybettiği şeydir. Aidiyet ve anlam zemininin yitimi, bireyin kendi kaderi üzerindeki kontrol hissini de yitimidir.

Bu bağlamda, tekinsizlik hissi, Mohamed Sid Ahmed'in "Sibernetik Kolonicilik" kuramında duyumsanan "frustrasyon" hissine gönderme yapmaktadır. Sid-Ahmed'e göre bilgisayar ve kitle iletişim teknolojileri tarafından geliştirilen enformasyonu toplama, tasnif etme ve süreçten geçirmede yeni yöntemler gelişmiş ve gelişmemiş dünya arasında yeni bir ilişki türü yarattı. Gelişmiş dünya bu teknolojileri yaratır, gelişmemişler ise bu teknolojilerin etkilerinin pasif alıcılarıdır. Bu iki dünya arasındaki bu eşit olamayan ilişki günümüzde "sibernetik koloniciliğe" yol açmıştır. Geleneksel sömürgecilik açıkça güç kullandı, mağdurlarda direniş ve savaşıma duygusunu besledi. Sibernetik kolonicilik bir çeşit "uzaktan kumanda" ile güç sağlar ve frustrasyon ve umutsuzluk duygularını besler (Ahmed'ten akt. Erdoğan ve Alemdar, 2005, s. 449). Frustrasyon, bireyin kendi kaderi üzerinde kontrol yeterliliğini yitirdiği hissidir. Kontrol ve aidiyet duvarlarının yıkılma halidir. Bireyin, bir yurttaş olarak hak, özgürlük ve beceri potansiyeline dair bilinci (dönüştürme-değiştirme gücü) olarak açıklanabilecek "öz yeterlik" bilincinden sıyrılma halidir. Kendi kaderini, öz yeterlik algısı nedeniyle, başkalarının insafına bırakmayı olanaklı kılan ruh halidir. Yurttaş olarak öz yeterlik bilincinde etkili olan faktör, bireysel motivasyon değil, yurttaş olarak güç ve etki potansiyelinin bilincinde olmanın verdiği motivasyon hali ve/veya kapasite inancıdır. Zira, öz yeterlik, "[b]ireyin yapması gereken performans ile kendi kapasitesini karşılaştırıp duruma göre harekete geçmesidir. Bireyin karşılaşmış olduğu güçlüklerde nasıl başarılı olabileceğine ilişkin kendisi hakkındaki inancıdır"(Korkmaz, 2009, s. 229). Wood ve Bandura'ya (1989) göre ise öz yeterlik; "bireyin, belirli durumsal amaçlara ulaşmak için gerekli motivasyon, bilişsel kaynaklar ve hareket tarzlarını oluşturma kapasitesine olan inanışları"dır (s. 408). Öz yeterlik seviyesi insanların nasıl hissettiklerini, düşündüklerini, davrandıklarını ve kendilerini motive ettiklerini belirler. Öz yeterliğe ilişkin bu

inancılar, bu etkileri 4 farklı süreç aracılığıyla gerçekleştirirler. Bunlar; bilişsel (amaçlar hakkında düşünme), motivasyonel (amaçlar belirleme ve onları gerçekleştirmek üzere çalışma), davranışsal (algılanan başa çıkma yeterlikleri) ve seçimsel (tercih etme ve ortam ve aktiviteler yaratma) süreçlerini içerir (Malone, 2002, s. 11).

Bireyin bilişsel, motivasyonel, davranışsal ve bilişsel düzeyde bir yurttaş olarak mevcut becerilerini eyleme dönüştürmede ne ölçüde başarılı olacağına dair kendine olan inancına sahip olması; ancak frustrasyona uğramamış olması; aidiyet hissi ve anlama zemininin sağlam olması ve materyal/düşünsel düzlemde kendine ve çevresine yabancılaşmamış olmasıyla, yani "tekinsizlik" hissi ile tanışmamış olmasıyla mümkündür. Cogan ve Derricott'a göre (2000) vatandaşlık olgusu, niteliği açısından temel olarak 5 kategoride sınıflandırılmaktadır: Kimlik duygusu (yani aidiyet hissi), bazı hakların kullanılması, ilgili sorumlulukların yerine getirilmesi, kamu işlerine katılım ve ilgi ve temel toplumsal değerleri kabul. Ve birey bunların tamamını, ancak kaderi üzerinde söz sahibi olduğunu, muktedir olduğunu hissettiği koşullarda yapabilir (ss. 2-3).

Bunlardan bir veya birkaçını yerine getirmeyi olanaksız kılan ve/veya yerine getirmeye yönelik öz yeterlik bilincini örseleyen eylem, söylem ya da gelişmeler, yurttaş bireyi tekinsizlik haline, yani frustrasyona sürüklemeye muktedir psikolojik etmenlerdir. Bu etmenlerin sürekliliği, bireyi ilgili ruh durumlarının süreklilik kazanmasına ve bu ruh durumlarını sürdürülebilir kılan gelişmeler karşısında duyarsız ve tepkisiz olmaya, en azından direniş göstermemeye itebilir. Bazı ülkelerde, ilgili ruh halini sürekli hale getirme potansiyeline sahip darbeler ve benzeri vesayet sistemleri, bu minvalde değerlendirilebilir. Zira hak, yetki ve sorumluluklarını devretmeye (bu hakkı kendilerinden daha muktedir olanın kullanmasına) alışmış toplumlar için, frustrasyon ve öz yetersizlik hissi, hak ve sorumluluklarına ve/veya kendi kaderi üzerinde birincil derecede söz sahibi olma hakkına sahip çıkma çabasından daha konforludur. Yurttaş hak ve sorumluluklarına dair kapasite ve motivasyona sahip olmamaktan kaynaklanan kaygı halini kanıksamış, bu hal gündelik yaşamın bir parçası olmuştur.

Kaya'ya (2013) göre, Osmanlı'nın son döneminde, İttihat ve Terakki ile başlayan vesayet, Cumhuriyet döneminde 1946'ya kadar tek parti vesayeti biçiminde, 1946'dan itibaren de çok partili siyasal hayat üzerinde varlığını sürdürmeyi başarmıştır (s. 491). Özellikle 27 Mayıs 1960 Darbesi sürecinde hazırlanan 1961 Anayasası ile kurumsallaşan vesayet, 1982 Anayasası'nın getirdiği bir kısım anayasal kurumların yardımıyla varlığını pekiştirerek devam ettirmiştir. İktidar, vesayeti tehlikeye girdiği durumlarda, askeri darbeye varlığını güvence altına almış, askeri darbeler öncesi ortaya çıkan, terör, şiddet ve ekonomik bunalımlar aracılığıyla da gerçekleştirdiği darbeleri ve vesayet düzenini meşrulaştırma çabası içinde olmuştur.

"Düzen Koruyucu Ordu"nun Ötesine Bakmak

Bireyin söz konusu tarihsel izlekte tüm kenara çekilme ve vesayeti kabullenme süreçlerine, bazı siyasal tutumlar, gerekli psikolojik zemini hazırlayabilir. Türkiye Cumhuriyeti siyasal iletişim tarihinde, kanımızca bunların başında, "kendine özgü modernleşme deneyimi" ve "obskürantizm" gelmektedir. Bu iki siyasal belirlenim, Türk toplumunun kendini ait ve hâkim hissetme olanaklarını

elinden almış ve topluma kendinden hep daha iyisini bilen bir zümre olduğunu kabullendirmiştir. Bu halde toplum vesayete açık hale gelmiştir. Öz yeterliğin içkin olduğu bir yurttaş birey olma bilincinin üzerinde yer alan, hikmetinden sual olunmaz ve sorgulanmaz bir hakikate teslim olma sonucunu ortaya çıkarmıştır. Zira yurttaş birey bu süreçte, bilme, hâkim olma, denetleme gücünü ve istencini yitirmiş; zaten bunlara malik olacak bilgiye sahip olmadığını kabul etmiştir. Bu bağlamda tekinsizlikle tanışmış, tanıdık-bildik olanın uğradığı değişim veya tanıdık bildik olanın “makbul olmayan” olarak kabulü, onu, yurttaşlık bilinciyle muktedir olmaktan alıkoyarak büsbütün yabancılaştırmıştır.

Bu sayılılar, tekrar eden darbelerin gerekçesini ekseriyetle askeri aygıtın tarihten gelen sosyal ve kurumsal özellikleriyle ve/veya ordu bürokrasisine “düzen koruyucu”luk vasfı atfeden devlet geleneğine bağlanarak açıklama eğiliminin ötesindeki arayışların sonucudur. Zira bu sav, (katı kültürlü) patriyarkal bir devlet geleneği anlatısı ile Türkiye’de orduyu mutlak bir güç olarak görme eğiliminin ifadesidir. Oysa dünyada, patriyarkal devlet geleneğine sahip olmakla birlikte ordu bürokrasisine düzen koruyuculuk vasfı atfetmeyen, ordunun koşulsuz sivil kontrole tabi olduğu ülkelerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Bu anlatının izlerini modernleşmeci siyaset bilimi anlatılarında aramak bizi daha akılcı çıkarsamalara götürebilir.

Asker-sivil ilişkilerinin kurumsal yapısına odaklanan açıklama biçimi 1960’lı yılların modernleşmeci kuramıyla yakın ilişki halinde gelişmiştir. 1960’lar devrimlerin, bağımsızlık hareketlerinin, iç savaşların ve darbelerin “Üçüncü Dünya” adı verilen coğrafyayı yıkıp yeniden şekillendirdiği bir dönemdir. Bu dönemde yazan araştırmacılar ordunun içinde bulunduğu topluma kıyasla görece istikrarlı ve yerleşik bir kurum olmasını pozitif bir durum olarak değerlendirmektedir. Geç kalkan ülkelerde, ordu dışındaki diğer kurumların “geri kalmış” olduğu ve bu toplumlarda orduların kalkınmacı, ulusal toplum ve devlet inşası yönündeki pratiklerinin önem taşıdığı düşünülmektedir (Balta, 2016, s. 52). Bu anlatıya göre, sözü edilen vesayet sisteminin yurttaş bilinci açısından olumsuz bir işlevi yoktur. Zira, ordular devrimci, ilerlemeci, düzen sağlayıcı görevlerini yerine getirip mevcut yönetimde istikrarı, yani rekabetçi bir siyasal düzeni, sağladıktan sonra yönetimi sahiplerine iade edecektir. Bu bağlamda, “bu kurumsal reform tartışmalarındaki temel soru şöyle özetlenebilir: Sivillerin kendilerine yapmasını söylediği şeyi yapabilecek kadar güçlü ama sadece sivillerin kendilerini yetkilendirdiği şeyleri yapacak kadar da tâbi bir ordu nasıl mümkün olur?” (Balta, 2016, s. 53).

Orduya düzen koruyucu vasfı yüklenmesi, darbe metinlerinde de açıkça görülen bir unsurdur. Türkiye’nin sivil siyaset kurumlarının neredeyse her on yılda bir darbeler ve muhtıralarla yeniden dizayn edildiğini ifade ederek başladıkları çalışmalarında Devran ve Özcan (2016) darbe metinlerinde örnekler verirler. Örneğin, 12 Eylül 1980 Darbe metninde “[g]irişilen hareketin amacı, ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaş ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır”. Benzer şekilde, 15 Temmuz Darbe Girişimi metninde de “[ç]ağdaş, demokratik, sosyal, laik hukuk ilkelerine dayalı anayasal düzen tesis edilene kadar yurtta sulh konseyi ulusumuz adına her türlü tedbiri alacaktır” ifadeleri yer almaktadır (s. 11, 18). Bu savda öyle ileri gidilmiştir ki, örneğin Schiff’e (2008) göre, ordunun siyasete müdahalesi askerler, yurttaşlar ve siyasiler arasındaki toplumsal uzlaşmayla belirlenmektedir (s. 152). Schiff’in

iddiasından yola çıkılarak ordu ve siyasiler arasındaki ilişkiselliğin izi, Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinde "taşyıcı elitler" veya "siyasi elitler" üzerinden sürülebilir.

Türk iktidar seçkinleri ekonomi, siyasi, askeri ve medya elitleri olmak üzere dört grubun bileşkesinden oluşmaktadır. Söz konusu gruplar, ortak değerler, sosyal ilişkiler ve sahip olunan çıkarlar açısından benzeşmektedir. Ayrıca, Türk iktidar seçkinleri, iktidar, servet ve prestij bakımından toplumdaki en varlıklı bireylerden oluşması yanında; bir toplumun, bir ulusun kaderini belirleme ve muhalifleri ne kadar etkili/güçlü olursa olsun, bütün bunları etkisizleştirip oyunu kendi kurallarına göre oynayabilme ayrıcalığı da onların tekelindedir. Bunların yanında, toplumdaki köşe taşları ve köşe başları da yine onlar tarafından tutulmuştur. Siyasal elitin, toplumu modernize etme işlevini üstlenmiş olması, toplum mühendisliğini de zorunlu kılar. Toplumun kendisinin sağlayamadığı düşünülen dönüşüm, siyasal elitin zorlayıcı düzen kuralları koymasıyla sağlanmaya çalışılır. Artık toplumun, yenilik ve modernliğe taşıyacağına inanılan yeni konulmuş kurallara uymaktan başka bir çıkar yolu da yoktur zaten. Bu durumda ise, siyasal rejim doğal olarak otoriter bir özellik kazanır (Kaya, 2013, s. 498). Sözü edilen seçkin zümrenin modernleşme yolunda attığı adımlar Türk siyasi tarihinde toplumu modernliğe, yeniliğe ve düzene taşıyacağına inanılan bir yolun adımlarıdır, ancak bu adımlar her toplumda aynı hedefe ulaşmamaktadır. Kanımızca, Türkiye Cumhuriyeti'nde "self-oryantalist modernleşme" ve "obskürantizm" şeklinde tezahür eden bu siyasal adımlar, Türk toplumunu vesayet rejimine açık hale getiren, toplumun "öz yeterlik" bilincinin kaybının ve "tekinsizliğin" müsebbiplerinden biridir. Kaya'nın (2013) da belirttiği gibi,

...elit tabaka yeterli ya da yetersiz sebeplerle kendi insanların demokratik kurumları işletebileceklerine ve onların bu konudaki kapasitelerine güvenmezler. Bunun sonucu olarak da, hem halkın siyasal demokrasi için zayıf olan bu temayüllerini kuvvetlendirmek, hem de ekonomiyi ve toplumu modernize etmek isterler. Bu da, siyasal elitin, demokrasiyi vesayet altında tutmasının en önemli argümanını oluşturur. Buna göre, siyasal elit açısından, toplum kendi kaderini kendisi tayin edebilecek bir olgunluğa erişmemiştir. Kolayca aldatılabileceğine ve yönlendirilebileceğine inanılan halk, bir yandan kontrol (vesayet) altında tutulurken diğer taraftan uygulanan toplum mühendisliği projeleriyle modernize edilmeye çalışılır. (s. 497)

Bu bağlamda bu çalışma, şahsına münhasır bir modernleşme deneyimi olarak "self-oryantalist modernleşme" ve "obskürantist" siyasal tutumu, yurttaş bireyi kendi kaderini tayin yeterliliğine sahip olmadığına inandırarak tekinsizliğe ve dolayısıyla frustrasyona uğratan psikolojik etkileri açısından ele alacaktır. Çünkü, hem modernleşme hem de obskürantizm yurttaş bireyin öz yetersizlik, gelişmemişlik ve kontrol gereksiniminin sürekli hatırlatılmasıyla yeniden ve yeniden tesisi üzerine kuruludur.

Self-Oryantalist Modernleşme Deneyimi: Self-Oryantalist Modernleşmeye Giden Yolda Modernitenin Öznesi ve Nesnesi Üzerine

Dünya tarihi, kaçınılması imkânsız ve yapısal bir şekilde dönemin koşullarının belirlediği çeşitli bağlarından kurtulma talebi, direniş, revizyon ve devrimlerle sembolize olmuş bir toplumsal dönüşümler tarihidir. Bu kabulü destekler şekilde, modernleşme kuramcılarının büyük bölümü,

toplumsal evrimin kaçınılmaz biçimde devamlılık gösterdiği ön kabulünden hareketle, bu devamlılığın iki ucundaki toplumlara ilişkin çeşitli tipolojiler oluşturmuşlardır.

Aydınlanma, rasyonalizm ve pozitivizm sacayakları üzerinde yükselen ve Batı toplumlarını karakterize eden modernite de, dünya toplumsal dönüşüm tarihi içinde, düalist epistemolojinin en kesif örneklerine (gelişmiş-gelişmemiş, modern-geleneksel, Doğulu-Batılı) kaynaklık edecek başat dönüşüm noktasının adıdır. Geleneksel olarak adlandırılan feodalitenin yerine kapitalizme içkin değerler, inançlar ve kesin doğruları koyan modernite, kendisini özgün tarihsel koşulları içinde yaratan ve deneyimleyen coğrafya (Batı) tarafından refere edildiğinden, aslında sadece Batı-dışı coğrafyaların sorunudur. Öznesi Batı, nesnesi ise Batı-dışı coğrafyalar olan toplumsal dönüşüm tecrübesinin ifadesidir. Baran'ın (2013) ifadesiyle,

M.S. 5. yüzyılda Hıristiyanlığı resmen kabul eden Roma'nın yeni durumunu, eski Pagan döneminden ayırmak için kullanılan 'Modern' kelimesi, köken olarak Latince 'Modernus'dan gelmektedir. Sonrasında Ortaçağ'dan, Yeniçağa geçiş yapan Avrupa'nın yepyeni bir anlayışla yeni baştan doğuşu sürecini ifade etmek için kullanılan 'Modern' kavramı, Batı'nın tarihsel süreç içerisinde kendine has gelişim tecrübesini ifade etmiştir. Modern sözcüğünün, mekân olarak yalnızca 'Avrupa Kıtası'nı kapsamaması bunun bir göstergesidir. Modernite bu anlamıyla sadece Batı Avrupada, düşünce ve anlayışta beliren yeni bir hayat anlayışı, düşünsel planda yaratılan bir değişim zihniyetidir. (ss. 59-60)

Literatürdeki temel açıklama kaygısı, modernite, modernizm ve modernleşme kavram ve olgularını karşılaştırmalı olarak ele almak şeklindedir. Kanımızca, ilgili olgunun tarihsel kaynakları üzerinden algılanışına ve pratik edilmesine bakmak çok daha anlamlı olabilir. Çünkü ancak böylesi bir okumayla, modernleşmenin bugün Batı'nın öznesi Batı-dışı toplumların ise nesnesi olduğu süreksizlik özelliğine sahip bir dönüşüm sürecini ifade ettiği ve tarihsel olarak her daim farklı noktalara yerleştirilebilecek bir "yeni" anlayışını imlediği anlaşılabilir. Modern kelimesi, çağa aitlik ve güncellik içeriğini taşıırken, modernizmse yeni olana taraftar ve tutkun olmayı ve büyük oranda eski olana düşman olmayı ifade etmektedir.

Modern kelimesi, Eski Latince'deki *modernus* kelimesinden türemiştir. *Modernus* ise "hemen şimdi" anlamına gelen yine Eski Latince *modo* kelimesinden gelmektedir. Dolayısıyla modern toplum, günümüz toplumlarını, yani yeni olanı işaret etmektedir. Yeni olana ilişkin anlam içeriğiyle modernite terimi, çevresel, ekonomik ve teknik değişimlerin toplumsal ve kültürel düzeydeki tüm etkilerini tanımlamaya dönük bir kavram olarak, toplumsal değişim kuramlarıyla yakından ilişkilidir. Toplumsal değişim ise göreceli bir oluşumdur. Kıray'ın (1998) belirttiği gibi "Her toplum belirli bir zaman kesitinde, eski yapısından belirli bir düzende uzaklaşmış ve değişmiştir. Daha da önemlisi, bu değişimin hızı ve temposu zaman içinde aynı değildir" (s. 41). Buradan da anlaşılacağı üzere, modernite, belli bir tarihi dönemde yaşanan büyük ve köklü değişimleri ifade etmekle birlikte, söz konusu tarihsel dönüm noktası tarihin farklı dönemlerinde farklı yerlere yerleştirilebilir.

Tarihin farklı dönemlerine yerleştirilse de, yani ister M.S. 5. yüzyılın sonuna doğru Roma'nın putperestlik geçmişini o sırada Hıristiyanlığın resmen kabul edildiği dönemden ayırmak için (Acar, 2008, s. 60), isterse Avrupada yaklaşık olarak 17. yüzyılda ortaya çıkıp zamanla tüm dünyada etkisini

gösteren toplumsal değerler sistemine kaynaklık eden bir dönüşüm noktası olarak kabul edilsin iki nokta üzerinde uzlaşa katidir: "Geleneksel" olandan kopuşun bireysel, toplumsal ve politik yaşam alanlarının "yeni" yönünde topyekûn dönüşümünün ifadesi ve öznesi Kıta Avrupası olan bir olgu oluşu.

Anthony Giddens'a (1990) göre modernite, süreksizlik (*discontinuity*) özelliğiyle değerlendirilmelidir. Marksist felsefeye dayalı tarihsel materyalist düşünceden hareketle süreksizlik, modernite öncesi ile modernite arasındaki belirgin kırılmayı ve modern toplumsal kurumların birçok bakımdan benzersiz olduklarını anlatmak için kullanılmıştır (s. 4). Bir başka deyişle, geçmişe ait olanın kapsamlı reddi ve geleneksel olandan kati bir kopuşu ifade etmek için süreksizlik ifadesi kullanılmıştır. Bununla birlikte Giddens'ta süreksizlik geleceğe yönelik bir devamlılığı dışlamamakta, yani sürekli sosyal değişimin, tüm toplumlarda ve sosyal sistemlerde durmadan işleyen ve engellenemeyen bir süreç olduğunu reddetmemektedir. Sözü edilen kırılma, "benzersizlik" gibi kavramların kullanımından anlaşılacağı üzere, modernite veya modernleşme anlatısında logos-merkezci paradigma çerçevesinde referans noktası olarak belirlenen bir hakim öz tanımlanmış, benzersizlik özelliğiyle öne çıkan bu "hakim öz" (referans değer) geleneksel olandan derin bir kırılmayla ayrılmıştır.

Bir diğer deyişle, yeni olana doğru değişme gerçekte istenen yönde evrilme demektir ve bir referans değer verilmesini içermektedir. Modernite bağlamında bu referans değer veya hakim öz, tarihi bağlamda ortaya koyduğu düşünsel, ekonomik ve siyasal değerler silsilesiyle Kıta Avrupası, yani "Batı"dır. İşte bu nedenle, moderniteyi ve/veya modernleşmeyi okurken, belirlenen referans değer, onu referans değer yapan tarihsel ve düşünsel faktörlerine değinmek genel eğilimdir. Zira bu faktörler, modernleşmenin öznel ve nesnel arasındaki farkı ortaya koyan gelişimsel süreci belgelemektedir.

Modern mantık, bilimsel, siyasal, kültürel ve endüstriyel olmak üzere dört temel devrim sonucunda şekillenmiştir. Bilimsel devrimle dini çevredeki bir doğa anlayışından kendini düzenleyen bir doğaya, doğanın yasalarının belirlenimciliğinden başka bir şeyi dile getirmeyen bir gök mekaniğine geçilir. Artık insanın karşısında belirlenmiş, insanın konumunun çok net olduğu bir dünya ve evren görüşü yoktur. Onun yerini, insanın yasalarını keşfetmek zorunda olduğu bir belirsizlik almıştır. Siyasal devrim, demokrasiyle somutlaşır. İngiltere, Amerika ve Fransa devrimlerinin sonucu olarak demokrasi yönetim biçimlerinden biri olmaktan çıkmış, devletin tek rasyonel biçimi haline gelmiştir. Kültürel devrim, daha yavaş bir gelişme içerisinde ortaya çıkarak kendisini laiklik kavramı içerisinde şekillendirmiştir. Kültürel dönüşüm dini düşüncenin eleştirisi çerçevesinde gelişmiş ve kendisini bir din eleştirisi olarak sunmuştur. Bu durumun varacağı en radikal sonuç, toplumsal yaşamın temellerinin yalnızca rasyonel temeller olabileceğini savunmaktır. Endüstriyel devrim, insanla doğa arasında aracı bir konumda bulunan teknik yapının gittikçe daha büyük bir özerklik kazanması anlamına gelmektedir. İşte sözü edilen tüm bu devrimsel süreçler, arka planında "evrensel" iddiası taşıyan değer yargılarını içeren Batı paradigmasını yaratmıştır. Bu bağlamda modernleşme, farklı düşünürler tarafından sanayileşme, kentleşme, okuryazarlıkta artış, okullaşmış nüfus oranında artış, kitle ve ulaşım araçlarının yaygınlaşması, politizasyon ve/veya toplumsal hareketlenmeyle açıklanmaya çalışılsa da, ilk olarak Batı Avrupada ortaya çıkan, sonra Kuzey Amerika'da gelişen

sosyo-kültürel örgütlenme biçimlerini içermekte ve en az 400 yıllık bir mirasın temsili olan Batı paradigması olarak anlaşılmalıdır. Zira modernleşmeye dair tüm anlatılarda, Batı modelinin evrensel geçerliliği ve tek hedef olarak tarifi neredeyse bir zaruret gibi tekrarlanmaktadır.

Söz gelimi Lerner, modernleşmenin temelinde kentleşmenin yattığı fikrinden hareketle;

...toplumdaki gönüllü kentleşme oranı yüzde yirmi beşi geçtiği zaman artık modern üretim gerekliliğinin ortaya çıkacağını söylemektedir. Böylece modernleşme başlamış olur. Bunu okuryazarlık oranındaki artış izler. Okuryazar oranındaki artış, hem endüstrileşmenin bir sonucu, hem de onun gerçekleşmesi için gerekli bir koşuldur. Bunun ardından kitle haberleşme araçlarının etkisine girme, son aşamada ise siyasal katılım gelmektedir. Lerner bu dört değişken arasında yüksek bir korelasyon bulmuştur. Bunun ardından da modernleşme konusunda Batı modelinin evrensel olarak geçerli olduğunu ileri sürer. Batı'da görülen kentleşme, artan okuryazarlığa, kitle haberleşme araçlarının daha etkili olmasına, artan kitle haberleşme amaçlarının etkisi ile daha geniş ekonomik ve toplumsal katılıma yol açar. Lerner bu süreçlerin, bu sıra ile bütün dünyada geçerli olduğunu belirtir (Akt. Kongar, 2000, ss. 227-229).

Bu ve benzeri anlatılar, kaçınılmaz olarak belirlenen referans noktası üzerinden toplumlari modern ve geleneksel (demodern/modern olmayan/gelişmemiş) olarak sınıflamaktadır.

Modernleşme, "ileri oldukları kabul edilen ülke kurumlarının, değerlerinin ve tüketim modellerinin benimsenmesi sürecidir. İlerleme kavramı gibi daima başkasına uyum"u içermektedir. Modernleşmenin, bir toplumun iç dinamiklerinden çok, yönetici elitlerin kendi gerekli gördükleri ve planladıkları bir sosyal değişim sürecini içerdiği düşünülürse, modernleşmenin yanı sıra "Batılılaştırmadan" söz etmek de kaçınılmaz olacaktır. İşte bu nedenle, çalışmanın başında ifade ettiğimiz gibi, modernite veya modernleşme, sadece Batı-dışı (gelişmemiş, modernleşmemiş, yeterince modernleşmemiş ya da geleneksel) toplumların bir sorunudur. Bu noktada önemli olan, özellikle bizim gibi "bölünük (*torn*) ülkelerde"¹ sorunu açık yüreklilikle tanımlayabilmektir. Bu bağlamda, Batı-dışı modernleşme deneyimlerini araştırarak melez modernleşme pratiklerinin sorunu yanlarını irdelemeye çabalamak anlamlı bir eleştirel çıkış noktası olabilir. Üstelik iletişim disiplini açısından bu ülkelerin medyaları, melez modernleşme pratiklerinin en kesif örneklerini sunabilmektedir.

Sözü edilen eleştirel ve bir o kadar da açık yürekli yaklaşımı ortaya koyabilmek için önce modernleşmenin bizim anlam haritamızda olduğu gibi salt "Batı tipi modernleşme" ile karşılanamayacak denli kapsamlı olduğunu, farklı modernleşme deneyimlerinin de var olabileceğini anlamak gerekmektedir. Buna rağmen ideal toplum modelini Batı tipi modernleşme olarak seçtiysek,

1 Türkçeye "yırtık ülke" veya "parçalanmış ülke" olarak çevrilen "torn ülke" kavramsallaştırımı Samuel P. Huntington'a ait olup, farklı medeniyetlerin birbirleriyle çarpıştıkları coğrafi bölgelerin, medeniyetler arası fay hatlarını oluşturduğu iddiasına dayanmaktadır. Bu fay hatları sadece ülke sınırlarından değil, zaman zaman ülkelerin içinden de geçebilmekte ve ülkeyi değerler sistemi ve kültürel olarak bölmektedir. İşte bu durumda, yani medeniyet fay hatlarının bir ülkenin içinden geçmesi durumunda o ülke "yırtık ülke" olarak adlandırılır. Huntington'a göre yırtık ülkelerin en derinden yırtılmış olanı, İslam ve Batı medeniyetleri arasında gidip gelen Türkiyedir. Yine Huntington'a göre, Rusya, Yugoslavya ve Meksikada diğer torn ülke örnekleridir. Bkz. Huntington, S., P. (1997). *Medeniyetler çatışması*. M. Yılmaz (Çev.). Ankara: Vadi Yayınları.

modernite ve/veya modernleşme olgusunun tarihsel ve sosyolojik dinamiklerini iyi okumak, temel dinamikleri deneyimlemeksizin ve içselleştirmeksizin onu salt taklit yoluyla yüklenmenin ağırlığı altında yaşamının ne denli güç olduğunu kavramak gereklidir. Aksi halde, moderni, moda veya popüler ile karıştırmak, dahası eklektik/melez modernlik deneyimleri içinde ne gelenekseli, ne de modern olanı hakıyla yaşayamamak ve insanların hem bilinçleri hem de pratikleri düzeyinde çözümsüz iç çatışmaların başat mekânı olmak kaçınılmazdır. Zira eklektik deneyimler, yurttas bireyin anlam haritasındaki taşları yerinden oynatmakta, aidiyet bağlarını koparmakta ve tekinsizlik halini perçinlemektedir.

Zira modern, Orta Çağ'ın skolastik anlayışından kurtulup Rönesans ve Aydınlanma ile aklın ürünü olan rasyonel bilim anlayışı ve yönetiminin her alana uygulanmasını ve Tanrı yerine insanı merkeze alan felsefi anlayışı savunur. Batı'nın bu evrelerden geçerek birey ve toplum olarak geldiği seviye de günümüzün modernlik anlayışını somutlaştırmaktadır. Batı toplumlarında çeşitli şartların oluşturduğu ve başlattığı bu değişim ve dönüşüm, geleneksel yapıya karşı koyuşun bir sonucu olduğundan karşılıklı mücadeleler neticesinde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla modernliğin temelinde, gelenekselleşme olan çatışma yatmaktadır (Tazegül, 2005, s. 18).

Modernleşme pratiği ve düşüncesi bağlamında, bazı coğrafyaları modernizmin öznesi, bazılarını ise nesnesi kılan şey de işte bu mücadeleler ve çatışmalar ile değer, mantık, örgütlenme biçimleri vb'yi içeren sosyal değişmeyi bazılarının deneyimlemiş, bazılarının ise sadece (moda kabulüyle) taklit etmiş olmasıdır. Bu deneyim farkı aslında, modern kelimesinin "hemen şimdi" veya "günümüzdeki toplum" algısından kaynaklanmaktadır. Çünkü, bir şeyin modern olup olmadığını da, moda (popüler) olup olmadığını da içinde bulunulan zamanın modern veya moda ölçüleri, yani referans değerleri belirlemektedir. Oysa Alain Touraine'nin (1992) *Modernliğin Eleştirisi* isimli eserinde açıkladığı gibi, modernite salt bir değişim veya olaylar silsilesi değildir. Modernlik, toplumsal yaşamın ekonomi, siyaset, aile, din ve sanat gibi çeşitli parçalarındaki farklılaşmayı içermektedir. Bu farklılaşma modernitenin, bilimsel, siyasal, kültürel ve endüstriyel devrim sacayakları üzerinde oturan devrimci bir süreç olduğu algısını pekiştirmektedir. Farklı uluslar farklı modernleşme pratikleri yaşayabilir, ancak bu noktada eğer Batı tipi modernleşme dışında bir pratik üretilecekse, seçmece Batı değerleri yerine referans değer olarak kendi geleneksel toplum değerlerini belirlemek daha akılcı bir tercih olabilir. Aksi halde, "endüstriyel devrim kalsın da, biz siyasal devrimin bir bölümünü alalım" algısıyla inşa edilecek bir modernleşme deneyimi, yani referans değeri muğlak bir deneyim, sakat doğmuş sayılır ve her daim sorunlara gebe dir.

Türk Modernleşmesi ya da Çağdaşlaşma: Bölünük Ülkenin Self-Oryantalist Deneyimi

Ulus-devletleşme sürecinin temel dinamiği, her ülkenin çeşitli değerler ekseninde saptadığı ve ilan ettiği kimlik tanımlarıdır. Batı-dışı toplumlara, kimlik tanımlarının, büyük ölçüde, ulus-devletleşme sürecinin temel dinamiği olarak milliyetçi elitlerce, Batı tipi modernleşmenin taşınmasını kolaylaştıracak şekilde, homojen bir ulusallığı biçimlendirme çabası yönünde yapıldığı gözlenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu felsefesi, tarihsel olarak, acilen kendi "Doğululuğu"nu yok etme ve (laiklik, inkılapçılık, uygarlık ve çağdaşlaşma ilkelerinin gönderme

yaptığı gibi) Batı tipi modernleşme yolunda homojen bir Türk Ulusu yaratmaktır. Bu bağlamda, toplumun hemen tüm Batı dışı coğrafyalarda olduğu gibi, geleneksel değer ve pratikleri, ilerlemenin önünde bir engel olarak tanımlanmıştır.

Türkiye'nin modernleşme deneyimi kimilerine göre melez, kimilerine göre bölünük, kimilerine göre inorganik,² kimilerine göre taklitçi, kimilerine göre Batıcı, kimilerine göre ise sathi veya yüzeysel bir deneyimdir. Kanımızca ise, self-oryantalist bir deneyim olarak açıklanabilir. Bu deneyim, modernleşmeyi Batılılaşma veya çağdaşlaşma olarak adlandıran ve aslında Batı tipi modernleşme deneyimini tarihsel ve bilişsel değerlerinden sıyrarak belli yönleriyle taklit etmeyi seçen bir yönelimdir. Bu yönelim, "inorganik modernleşme" paradigmasına uygun olarak yukarıdan-aşağıya, tartışılmaksızın ve içselleştirilmeksizin, temel felsefesi sindirilmeksizin politik-tarihsel yükü hafifletilerek yaşama geçirilen, dolayısıyla da entelektüel boyutu derinleşmeyip sığ kalan bir yönelimi ifade etmektedir. Bilişsel boyutu sığ kabuller, yüzeysel kabullerdir ve ancak yüzeysel olarak pratik edilebilir. İlgili konuda, Baran'ın (2013) anlatısı son derece anlamlıdır:

Modernleşme olgusu ile batılılaşma aslında aynı şey değildir. Bu iki kavramın iç içe düşünülmesi kanaatimize göre, yanlış anlayış ve tutumların bir sonucudur. Burada, örnek modelin Batı olması ülkemize has bir durumdur. Bu, modernleşmede tek örneğin Avrupa olacağı anlamına da gelmez. Nitekim bugün artık kabul edilen gerçek, iç gelişme ve dış örneklemelerde her milletin farklı kültürel özelliklere sahip olmalarından dolayı, birbirinden ayrı bir gelişme seyri izliyor olmasıdır. Avrupa'nın oluşturduğu modernizm formülü, yine o coğrafyanın yaşadığı modernite ve modernleşmenin bir sonucudur. Zaten tarihi, sosyal ve kültürel gerçeklerini yadsıyarak, sadece doğurduğu sonuçlara göre bir medeniyeti örnek almanın sonucu, kültür çatışması ve modernleşememek olmuştur... Çünkü her medeniyet, kendi gelişim sürecine göre ilerler. Oysa biz Osmanlı'da modernleşmenin faydacı bir bakış açısıyla başlatıldığını, Batı'nın bu amaçla örnek alındığını görüyoruz. Bu bir acil tedbirdir. Çünkü hiçbir devlet, kısa vadeli problemlerine çözüm üretmeden ayakta kalmayı başaramaz. Biz bu çözümlerin, Osmanlı'dan itibaren taklit yoluyla Batı'dan alınarak, gelişmenin yeniden sağlanabileceği ümidiyle hareket edildiğini görmekteyiz. Bu yöntemle Batılılaşmaya çalışmak, modernleşmek anlamına gelmez. (ss. 63-64)

Özetle, Türk modernleşmesiyle aynı anlamda kullanılan çağdaşlaşma kavramı, ancak modernleşme sürecinde idealize edilen bazı tutum ve davranışların kazanılması ve yaşam tarzına tatbiki olarak anlaşılmalı, modernleşmeyi bütünüyle karşılayamayacağı gözden kaçırılmamalıdır. Türk modernleşmesini çağdaşlaşma veya Batıcılılaşmaya indirgemenin sonucu, modernleşmeyi tüm düşünsel bağlamından sıyrarak salt Batı medeniyetinin görsel tezahürü olan seküler adab-ı muâşeret

2 Modernleşme ile toplumun tüm alanlarını kapsayacak şekilde sosyal kurum ve insanların yaşam tarzının değişmesi kastedilmektedir. Bu değişimlerin etkinliği, seçilen modernleşme türüne bağlıdır. Uzmanlar iki tür modernleşme ileri sürüyorlar: Organik (birincil, ilk) ve inorganik (ikincil). Tahlilimizin konusu, ülkenin gelişme sürecinin aşaması olan ve geçirilmiş evrimin akışıyla hazırlanan organik modernleşmedir. Bu tür modernleşme, ekonomiden değil kültürden ve toplumsal bilincin değişiminden başlar. Yani diğer değişimler; yaşam biçimi, gelenekler, dünya görüşü ve insanların yönelimlerinin doğal sonucu olarak ortaya çıkıyor. Organik modernleşme aşağıdan, inorganik ise yukarıdan gelir. (Rzayeva, 2005).

kurallarına takılıp kalmaktır. Türk modernleşmesini, en etkili ve doğru biçimde, İbn Haldun'un *Mukaddime*'sinde yer alan "mağlubiyet psikolojisi anlatısı" veya taklit (öykünme) kuramıyla okumak mümkündür. Zira İbn Haldun, mağlupların düşünüş biçimini tarif ederken, mağlupların galipleri şeklen taklit ettiklerini, çünkü onlara galibiyeti getiren şeyin bu şekil olduğuna inandıklarını anlatmaktadır:

İnsan her zaman kendini yenende bir üstünlük bulunduğuna, ona boyun eğmesi gerektiğine inanır... Bu yanlışlığa düşünce ve inancını bu yanlışla bağlayınca, artık yenenin tüm yol ve yöntemlerini benimser, ona uymaya çalışır. Bu sadece bir uymadır (iktidar). Ya da Tanrı daha iyi bilir, yenik olan, yenenin gerçekleşen yengisinin yakınlık bağından ya da sertlikten ve baskın gelme özelliğinden değil de, onun tuttuğu yoldan, inançlarından, alışkanlıklarından, yaşama biçim ve çizgisinden ileri geldiğine inandığı için uyar ona. Ki, yenilgiyi açıklama yönünde bu da yanlıştır. Ama bu yanlış öbür yanlışla varır. Bu yanlış nedeniyedir ki, yenik olanı her zaman yenene benzeme çabasında görürsün: Giyiminde-kuşamında, binitinde-binişinde, silahında, bunları yapış-kullanış yönteminde ve bunlara verilen biçimlerde... (İbni Haldun, 1977, s. 344)

Türkiye toplumunda devam eden toplumsal değişimi açıklayan en iyi toplum bilimsel kavram, çağdaşlaşma ve/veya medenileşmedir. Çoğu zaman modernleşmeyle eş anlamlı kullanılması üzerinden eleştirilere neden olmaktadır. Çağdaşlaşma olgusu, Batılı bilimciler tarafından farklı biçimlerde ifade edilmiştir. Bu noktada genel yargılar, modernleşmenin, tarımsal üretimden endüstriyel üretime, kapalı köy ekonomisinden dışa dönük kent/pazar ekonomisine, insan/hayvan enerjisinin kullanımından makine enerjisinin kullanımına doğru yapılan geçişlere verilen isim olduğudur. Ancak kimi sosyal bilimciler de toplumun söz konusu alt yapı değişimine paralel olarak ortaya çıkan aydınlanma, pozitivism ve sekülarizm gibi üst yapısal değişimlerini çağdaşlaşma/modernleşme olarak değerlendirmişlerdir. Ekonomistler ve mühendisler "altyapı" kategorisini öne çıkararak çağdaşlaşmayı tanımlamalarına karşın, sosyal bilimciler toplumların kültürel ve toplumsal yaşamlarında bireylerin bilinç ve davranışlarında meydana gelen yeni anlayışları çağdaşlaşma olarak benimser.

Çağdaşlaşma, yalnızca bilimsel ve teknik gelişmelerin sonunda ortaya çıkan bir olgu değil aynı zamanda bireylerin ve toplumların bilinçlerinde oluşan yeni farklılaşmaları ve davranışları da dile getiren bir olgudur. Batıda bu süreç, Rönesans ve Reform çabalarıyla doğan değerler kümesi olarak karşımıza çıkar. Bu süreçle beraber bireysellik, rasyonalite, pozitivism, sekülarizm gibi anlayışlar çerçevesinde davranan insan ile bu değerler üzerine örgütlenen çağdaş Batı toplumu doğmuştur (Bağcı, 2006, s. 5). Bu bağlamda, farklı modernleşme ve/veya çağdaşlaşma pratiklerinin mümkün olabileceği ifade edilse de, Türk modernleşmesinin çağdaşlaşma kavramıyla karşılanan içeriği, gelişmekte olan tüm toplumların, Batı toplumlarına benzer olarak belirli kademelerden geçecekleri düşüncesiyle oluşturulmuş bir kavramsal ve olgusal bütünlüğe işaret etmektedir. Çağdaş kelimesi son tahlilde, aynı çağda olan demektir. Söz konusu çağın içeriğini veya referans değerinin kim tarafından ve hangi yönde belirlendiği işte bu noktada önem kazanmaktadır. Zira nasıl bir çağa uyacağımız veya çağdaş pratikler içinde hangisini referans değer olarak tanımlayıp, uymayı taahhüt edeceğimiz önemlidir. Türk modernleşmesi bağlamında seçilen referans değer Batılı toplumun çok

iyi betimlenmiş tarihsel gelişme çizgisidir. Bununla birlikte, söz konusu gelişme çizgisiyle şekillenen değer, mantık, örgütlenme biçimleri ve benzerlerini içeren sosyal değişimin bilişsel düzeyleri görmezden gelinerek, sadece modernliğin temelini oluşturduğu iddia edilen geleneksellik ile olan çatışma üzerinden bir toplumsal kimlik inşasına çalışılmıştır.

Peki, bu bütünlüğün yahut self-oryantalizmin konuyla (Türk modernleşmesi veya çağdaşlaşma projesiyle) ilgisi nedir? Self-oryantalist tutum, bilimsel, akılcı ve çağdaş ilerleme nosyonunun ancak Batı tipi modernleşme ile mümkün olduğu algısına gönderme yapan zihniyetin tezahürü olarak, Türkiye gibi Doğulu toplumların, modernite ile oluşturdukları bağlantıyı ifade etmek için kullanılmaktadır. Bezci ve Çiftçi'nin (2012) de ifade ettiği gibi,

Self oryantalizm, modern-ulus devletlerin oluşması sırasında; iradi olarak modernleştirici liderler tarafından, post-kolonyal dönemde ise modern kolonyalistler ile temas halindeki entelektüeller tarafından kolonyalizm sonrası uygulanan bir politik strateji olarak göze çarpmaktadır. Yani post-kolonyal entelijansiya ve post-kolonyal devlet pratiklerinde oryantalizm içselleştirilmiştir. Bu doğrultuda modernleştirici liderler tarafından inşa edilen self oryantalizm, modernist/batlaşmacı bir içselleştirme süreci sonucunda meydana gelmiştir. (s. 141)

Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslaşma sürecinde, kurucu felsefesinin, tarihsel olarak kendi "Doğululuğu"nu yok etme (oryantelize etme) ve homojen bir Türk Ulusu yaratmak olduğu kabulünden hareketle, iki ana ulusal kimlikli inşa ayağı olduğu söylenebilir: Birincisi, millî egemenlik, millî birlik ve beraberlik gibi milliyetçi söylemlerle homojen bir kimlik tanımı yapmaya dönük olarak etnosentrik; ikincisi ise, bilimsel, akılcı ve çağdaş ilerleme nosyonunun ancak Batı tipi modernleşme (çağdaşlaşma) ile mümkün olduğu algısına gönderme yapan sekülerizm üzerinden Batıcı.

Bu noktada Türk modernleşmesinin, inorganik modernleşme paradigmasına uygun olarak yukarıdan-aşağıya, entelektüel boyutu derinleşmeyip sığ kalan bir yönelimi ifade ettiği kabulü bizleri, self-oryantalist deneyimlerin başat öznesi olan "entelektüel canlanma"ya veya "taşıyıcı elitler"e götürmektedir. Bu algı, modernleşme kuramında modernleşmenin itici gücünün, Batılı tarzda eğitim görmüş kanaat önderleri, aydınlar, vb. olduğu şeklindeki kabule de denk düşmektedir. Zira Bezci ve Çiftçi'nin (2012, s. 143) de kapsamlı olarak açıkladıkları gibi, Hindistan örneği üzerinden iradi modern toplumlardaki taşıyıcı elitlerin batıcılık-modernlik enfeksiyonuna tutulmuş oldukları ve bu manada self oryantalizmi bu enfeksiyonun yarattığını iddia eden Jouhki'den (2006, s. 76) hareketle, self-oryantalizmin moderniteye eklemleme çabaları sonucunda oluştuğunu söylemek mümkündür. Onlara göre, self-oryantalizmi (Türkiye'de dâhil olmak üzere) moderniteye eklemleme çabalarındaki ülkelerde bedene bürünen icatçı ve sürdürücü araçlar vardır. İcatçı araçların en önemlilerinden biri de entelektüel canlanma ve taşıyıcı elitlerdir. Entelektüel canlanmada en önemli öge, bir değer hiyerarşisinin oluşmaya başlaması ve Batılı değerlerin üstünlüğünün kabul edilmesidir. Entelektüel canlanma sırasında, taşıyıcı elitler olarak adlandırılan kesimler Batı'da yaratılan entelektüel araçları benimserler. Burada entelektüel canlanma içinde bulunan aydın, "Batı'nın hegemonyasını kabul etmiş ve Batı'nın gücüne gönüllü olarak teslim olmuş Doğulu özneyi" oluşturmaktadır. Bu doğrultuda toplumsal otantisitenin gerçeklerini yansıtmayan politikalar üretilir ve entelektüel canlanmada rol

oynayan ve taşıyıcı elit olarak isimlendirilen kesim her halükarda ayrıcalıklı bir özne konumuna gelir (Bezci ve Çiftci, 2012, s. 150).

Cemil Meriç, dönemin taşıyıcı elitleri konusunda en ağır ithamlarda bulunan düşünürlerinden biridir. Ona göre, "Bizim intelijansiyamız Batı'nın yeniçerisidir. Yeniçeri müthiş buluş. Türk, Avrupa'nın çocuğu ile Avrupa'yı vurdu. Ama önce onu hidayete erdirdi. Şimdi Avrupa bizim intelijansiyamızla bizi vuruyor" (akt. Tekin, 2003, s. 59). Bundan sonra önemli olan şey, sözü edilen ayrıcalıklı öznenin ilgili toplumda geleneksel olan ile Batılı değerler arasında ne kadar derin bir yarık açtığı; bu yarığın iki yanına kimleri yerleştiği ve hepsinden önemlisi de bunu yaparken tarihsel ve bilişsel çerçeveyi neyle ve/veya nasıl çizdiği. Kanımızca obskürantist tutum, bu süreçte, Türk modernleşmesinin taşıyıcı elitlerinin en etkili silahı olmuş ve yurttaş bireyin aidiyet ve muktedir olma gücüne gönderme yapan "öz yeterlik bilinci"nin budayıcıları arasında yer almıştır. Söz konusu bilincin yara almasıyla oluşan frustrasyon hali, bireyi her düzeyde vesayet sistemlerine açık hale getirir.

Obskürantist Tutum: Türk Modernleşmesinde Taşıyıcı Elitler ve Obskürantist Tutumun Açmazları

Yukarıda ifade edildiği üzere, modernite, Rönesans, Reform, Aydınlanma ve endüstrileşme ve uluslaşma ile özgün siyasi yapısını oluşturan Batı tarihsel deneyimini ifade etmektedir. Bu bağlamda modernleşme de Batı-dışı geleneksel coğrafyaların, Batılılaşma yolundaki değişim pratiklerini tanımlamaktadır. İki dinamik arasında önemli bir işlevi yerine getiren kilit rol ise geleneksel toplumların taşıyıcı elitlerine düşmektedir. Batı tipi modernleşme yerine, kimi eleştirmenler tarafından, söz konusu pratiğe, medenileşme, çağdaşlaşma ve/veya modernleştirilme denmesinin nedeni de, taşıyıcı elitlerin tercihleridir. Tazegül'ün (2005) ifadesiyle,

Türk toplumunun, Osmanlı'dan beri varolan modernlik arayışlarını en iyi tanımlayan kavram "modernleştirilmek"tir. Özellikle Cumhuriyetle birlikte modernleştirici bir elitin kendi anlayışlarına uygun olarak çizdiği hedefe, Türk halkını ulaştırma gayreti, Türkiye'deki modernleşmenin tepeden inme özelliğinin bir belirtisidir. Batı'da, uzun yıllar alan ve aşama aşama oluşan bir süreç halindeki modernleşme ile, Türkiye'deki, modernleştirici elitin elinde tuttuğu devlet gücünü kullanarak, kendi anlayışı ve çıkarı doğrultusunda içeri doldurduğu modernliğin sonucu olan modernleşme deneyimi, modernleştirilme kavramının ifade ettiği kavramı doğrulamaktadır. (s. 219)

Sonradan modernleşen toplumların ortak özelliği olan, azami hızla asgari zamanda ideal modernleşme talebi, Türkiye'deki taşıyıcı elitler için de bir yandan reformların sorgusuz kabullenilmesini olanaklı kılarken, bir yandan da aksaklıkların bahanesi olarak işlevsellik kazanmıştır. Zira aksi halde, modernleşme sürecine eşlik etmesi gereken birey vurgusu, laiklik anlayışı, demokratikleşme ve bireysel özgürlükler noktasındaki eksikliklere kaynaklık eden devletçi ve sınırlandırıcı anlayış çok daha görünür olabilirdi. Kaynar'ın (2012) da belirttiği gibi,

Modernleşme, modernleşme kuramının iddia ettiği gibi, birinden diğerine, geleneksel toplumdaki modern topluma bir geçiş, yani iki durağı da net olarak belirlenmiş bir yolculuk

değildir. Böyle bir yol hikâyesinde kişi, sadece geldiği yere tamamen yabancı bir turistin çaresizliği içindedir, kendisini rehberin kollarına bırakır, modernleşme kuramı da, toplumun erken aydınlarını bu rehberlik pozisyonunda istihdam etmektedir (Kaynar, 2012, ss. 293-294).

Modernleşme pratiğinin ülkedeki vuku koşul ve biçimlerinde rehberlik rolü her ne kadar taşıyıcı elitlere verilmiş olsa da, onun içselleştirilme biçim ve düzeyi öngörülemez kadar karmaşık sonuçlar doğurabilir. Ancak bu noktada, iletişimin temel kuralı olan, hedef kitleye göre ileti tasarlama kuralı anımsanmalıdır. Zira modernleştirici taşıyıcı elitlerin geleneksel Türk toplumunda, modernleşme gibi çok boyutlu bir olguyu hangi yönleriyle yerleştirmeye çalıştıkları; nereden başlayıp, nasıl bir gelişme çizgisi tarif veya murat ettikleri bu noktada önem kazanmaktadır.

Self-oryantalist kendi kendini aşağılama tutumu, kendi doğululuğunu yok etme misyonu, Türk modernleşmesinin taşıyıcı elitlerince bedene bürünmüş ve “bunlara bu kadarı yeter” ya da “fazlası bol gelir” anlayışıyla tarihsel ve anlam yükünden sıyrılmış, görsel taklit temelinde bir modernleşme deneyimi öngörülmüştür. Böylece, uluslaşma ve Batı tipi modernleşmenin temel dinamiği olacak ulusal kimliğin inşa süreci de daha az çatışmalı ve acısız atlatılacaktır. Oysa modernleşmenin, tarihsel ve bilişsel olarak durağan bir karakteri yoktur. Modernleşme, arka planında evrensel iddiası taşıyan değer yargılarını içeren devrimsel süreçlerden oluşan Batı paradigmasının tezahürüdür. Bu nedenle pek çok düşünür tarafından çatışma, politizasyon ve/veya toplumsal hareketlenme ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Modernleşmenin, bir toplumun başlıca tüm alanlarında bilfiil devam eden değişimlere yol açması, çeşitli gruplar arasında, toplumsal sorunların, anlaşmazlıkların ve çatışmaların süregiden ilerleyişini, başkaldırı hareketlerini ve değişime direnişle birlikte düzensizlik ve bozulma süreçlerini de zorunlulukla içermesi anlamına gelmektedir. Düzensizlik ve bozulma böylece modernleşmenin temel bir öznesini oluşturmaktadır. Her modern ve modernleşmekte olan toplum onlarla başa çıkmak zorundadır (Eisenstadt, 2014, s. 35).

Kaçınılmaz olarak düzensizlik, bozulma ve çatışma süreçlerinden süzülen modernleşme olgusunun bu yönü dikkate alındığında, aslında toplumsal kabul ve içselleştirme anlamında ihtiyaç olan süre ve devinimi öngörmek gerekmektedir. Türk modernleşmesinin temel açmazı da budur: Taşıyıcı elitlerce bu süre ve devinim görmezden gelinerek, self-oryantalist bir tutumla modernite, Doğulu yanlarını arkaik ve kimlik dışı olarak işaretlemek suretiyle yok etme anlayışına indirgenmiştir. Dahası bu yok etme çabası, Batı'nın modernleşme maskesinin popüler olduğu ölçüde yüzeysel olan, en basit katmanları kullanılarak sağlanmaya çalışılmıştır. Türk modernleşmesinde temel düsturun, self-oryantalize etmek suretiyle kendi Doğululuğunu tez elden yok etme olduğunu ve yok edilesi doğululuğun karşısında idealize edilen Batı değerlerinin ne ölçüde yüzeysel seçildiğini örnekleyen en derin anlatıları, Besim F. Dellaloğlu'nun (2012) *Modernleşmenin Zihniyet Dünyası* adlı eserinde bulmak mümkündür. Düşünün, Türk modernleşmesinin algı dünyasına dair verdiği iki örnek çarpıcıdır:

Benim gençliğimde Beyoğlu kafelerinde Türk kahvesi ya da ince belli bardakta çay istemek taşralılıktı. Bunlar ancak yeşil çuha örtülü kahvelerde bulunurdu. En büyük sorunumuz

Nescafe'nin sütlü mü yoksa sütsüz mü olacağına karar vermektir. Türk kahvesi evde içilen ve gelenekselliği çağrıştıran bir şeydir. Türkiye modernleşmesi Beyoğlu'nda bize bunları içirmedi. Ne zaman post-modernlik geldi, herkes rahatladı. Göğsümüzü gere gere Türk kahvesi sipariş etmek için postmodern zamanları beklemek zorunda mıydık? (s. 116)

Bin dokuz yüz otuzlarda yıllarca radyoda Türk müziği çalmamıştır. Bin dokuz yüz yetmişlere kadar Türkiye'de Klasik Türk Müziği konservatuvarı yoktu. Sanırım akademik olarak konservatuvara layık olan tek müzik formunun Klasik Batı Müziği olduğu düşünülüyordu. Oysa modern olan, çağdaş olan aynı zamanda klasikten beslenen bir şey. Türkiye'de ise modern ve çağdaş klasiğin toptan bir reddi ve çöpe atılması olarak anlaşmıştır. Batı'da modern klasiğin üstüne geleneğin içinden farklı bir şey çıkarma şeklinde vuku bulmuştur (2012, s. 117).

Dellaloğlu (2012,) "Neyi hatırladığımız ya da unuttuğumuz aslında kim olduğumuzu belirler" demektedir (s. 99). Taşıyıcı elitlerce anlam ve seyir haritası çizilen Türk modernleşmesinin, yüzeysel seçiciliğini, bir başka deyişle toplumca neyi unutup neyi hatırlayacağımızın bilinçli tercihini açıklayan en anlamlı kavram obskürantizmdir. Alatlının ifadesiyle obskürantizm,

...kısaca "bilmesinlercilik", içeriden veya dışarıdan egemen güçlerin kendi hoş görmediği bilgi ve kavramlara, kişilere, topluluklara ilişkin toplumun ana/esas omurgasının bilgi erişimini sistematik olarak kısıtlama çabası. "Obskürantizm", muğlaklaştırma, müphemleştirme, karartma, üstünü örtme; afazi, Yunanca aphasiadan. Sözcükleri anlama/kullanma yetisinin kısmi veya tümünden kaybı ki, beynin kendisine gelen uyarıları belli bir düzen içinde ve otomatik olarak anlamlandıramadığı durumlarda ortaya çıkar (Akt. Kurtoglu, 2011, s. 332).

Sosyal bilimler literatüründe çoğu zaman dinci köktencilikle birlikte anılan bu kavram, bilginin belirlenen sınırların ötesinde yayımı ve büyümesine karşı gösterilen tüm çabaları karşılamaktadır. Kitleleri bilinçli olarak bir konu, olgu veya olaylar hususunda cahil bırakma olarak açıklanabilir. Önemli olan ve boyutlarını açıklayabilecek şey ise, hangi fiiliyetlerle yaşama geçirilebileceğidir. Yani seçilen kitleleri, bilinçli olarak karanlığa mahkûm etmenin araçları nelerdir? Tarihsel örneklerine baktığımızda, obskürantizmin siyasal tercihlerle vücuda geldiği zaman ve uzamlarda, sadece bilginin seçili zümrelerin dışına çıkmasının engellenmesiyle sınırlı kalınmadığı görülecektir. Bilgi konusu olan olay veya olguların tarihsel, ekonomik ve/veya politik koşullarından kopararak, gerçek anlamının önü tıkanarak anlam yükünün hafifletilmesi; mantığının müphemleştirilmesi de obskürantizmdir.

Bir başka deyişle modernite, tarihsel ve bilişsel olarak dört temel devrimle şekillenen evrimsel süreçler sonunda, evrensellik iddiası taşıyan değer yargılarını içeren Batı paradigmasının ta kendisidir. Yüzlerce yıllık mirasın temsili olan Batı paradigmasını, tarihsel, ekonomik ve/veya politik koşullarından kopararak veya "bu kısmı bize fazla" diyerek benimsemeye ve benimsetmeye çalışmak, obskürantist bir tutumdur. Böylesi bir tutum, Batı-dışı toplumları her daim, Batı değerlerinin gülünç kitle kültürü tüketicilerine dönüştürmüştür.

1930'lu yıllarda, duvarları dökülen ve tam ortasında bir kömür sobası yanan köy okullarında, ayağında ayakkabısı olmayan ilkökul öğrencilerine verilen vals veya mandolin dersleri tam da buna örnektir. Zamanla Batı değerlerinin gülünç tüketicileri yerini kitle kültürü ve popüler kültür

müptelalarına bırakmış ancak tutumun kapsamı ve adı hiçbir vakit değişmemiştir. Örneğin, bu bağlamda, Batılı kadının birey olarak seküler kimliğini tanıtmaya yönelik üretimlerde, Batılı bilim kadınları yerine “en seksi aktristleri” rol model olarak sunmak da, tarihsel mücadeleler içinden süzülüp gelen bir kimlik kazanım sürecini çarpıtarak karartmaya yani obskürantizme örnektir.

Özetle obskürantizm sadece kitap yasaklayıp, o kitap içeriklerinin bilgisinin belli bir zümre dışına çıkmasını engellemek değildir. Tıpkı Türk modernleşmesinde olduğu gibi, yazılı kültür üzerinde yükselen moderniteye öykünürken, toplum tarafından kitapları veya modernitenin anlam ve içerik yükünü okunmayacak hale getirmek, Amerikan tarzı yaşamı modernleşmenin tek göstergesi olarak sunmak ve salık vermek de, obskürantizmin bir örneğidir. Elit zümre ile yurttaş birey arasındaki yarığı kapanmaz bir şekilde açan bu siyasal tutum, öz yeterlik bilincinin oluşmamasının ve tekinsizlik haline yol açan yabancılaşma hissini nedenleri arasındadır.

Sonuç

Türkiye'nin siyasi tarihine bağlı modernleşme sürecinde taşıyıcı elitlerin etkisi yadsınamayacak ölçüde büyük olmuştur. Toplumu modernize etme düsturuyla hareket eden siyasal elitler, toplumu yeniliğe ve modernliğe taşıyacak düzenin kurallarını topluma yansıtırken otoriter bir hal almıştır. Zira toplumun kaderinin belirlenmesi, o toplumun bireylerinin eline bırakılmamış başka bir deyişle öz yeterlik bilinçlerini kullanmalarına izin verilmemiştir. Türk modernleşmesi, inorganik modernleşme paradigmasına uygun olarak yukarıdan-aşağıya, tartışmaksızın ve içselleştirmeksizin, temel felsefesini sindirilmeksizin politik – tarihsel yükü hafifletilerek yaşama geçirilen; dolayısıyla da, entelektüel boyutu derinleşmeyip sığ kalan bir yönelimi ifade etmektedir. Bilişsel boyutu sığ kalan Türk modernleşme deneyimi ancak yüzeysel olarak pratik edilebilmiş, bu pratik etme biçim ve yöneliminde de bürokratik vesayet rejimi gereği taşıyıcı elitler önemli bir rol oynamıştır. Öznesinin Batı olduğu bir modernleşme biçimini içselleştirerek self-oryantalist bir modernleşme anlayışı ile gelişen Türk toplumu, Batılı tarzda eğitim görmüş, kanaat önderleri ve aydınlar gibi taşıyıcı elitler vasıtasıyla kendi toplumunun iç dinamiklerinden ziyade ileri oldukları kabul edilen toplumların değerleri ile sosyal değişim yaşamıştır. Türk modernleşmesinin taşıyıcı elitleri, demokrasi olgusunu, modernleşme projesinin kaçınılmaz parçası olarak benimsemiş olmakla birlikte – Batı'da tam tersi bir koşul ilişkisine bağlı olan modernleşme pratiğini – halkın geleneksel olandan mutlak kopuşuna; kendi Doğululuğunu tez elden terk etmeye ve bu yolla sağlanacağı iddia edilen aydınlanma koşuluna bağlamışlardır. Taşıyıcı elitler, toplumu bilinçli olarak benimsedikleri modernleşme anlayışının parametreleri haricindeki parametrelere obskürantist yani “bilmesinlerci” bir tutumla yaklaşmışlar ve bilgiyi örtme ya da ulaşılmamasına izin vermeme gibi yollarla bireyin öz yeterlik bilincinin kaybına yol açmışlardır.

Türk toplumu, deyim yerindeyse Batılılaştırma ile eş değer bir modernleşme süreci geçirmiş ve İslam ve Batı medeniyetleri arasında gidip gelen öznesi kopuk, parçalı bir modernizm deneyimi yaşamıştır. Bu sosyolojik deneyimiyle bölünük ülkeler arasında gösterebileceğimiz Türkiye, psikolojik anlamda ise söz konusu kopukluğu toplumdan bireye geçişte öz yeterlik kaybı ve tekinsizlik deneyimi ile yaşamıştır. Self oryantalist paradigmanın ve obskürantist anlayışın yarattığı, Batı'ya

karşı iç dinamiklerini arkaik olarak görme biçimi bireylerde tekinsizlik olgusunu içkin kaygı halinin üretilmesine neden olmuştur. Böylece, zihinsel belirsizlik, yabancılık hissi ve ait hissetmeme gibi tekinsizliği var eden temel faktörler ve bireylerin öz yeterlik bilinçlerinden uzaklaşmaları sonucu sahip oldukları frustrasyon, taşıyıcı elitlerin self oryantalist ve obskürantist tutumları aracılığıyla Türk modernleşmesi süresince diri tutulmuştur.

Türk modernleşmesinde, yüzlerce yıllık mirasın temsili olan Batı paradigması, tarihsel, ekonomik ve/veya politik koşullarından kopararak veya "bu kısmı bize fazla" diyerek benimsetilmeye çalışılmıştır. Bunun kaçınılmaz sonucu da, sathi modernleşme deneyimi nedeniyle her daim bastırılmışın geri döneceği endişesiyle tetikte bir bürokrasi ile Batı değerlerinin gülünç kitle kültürü tüketicilerine dönüşmüş bir toplumdur. Zira modernleşme kuramına uygun olarak geleneksel toplum dönemin basınının dışında kalmış, modern ve idealize olan, geleneksel olandan derin bir kırıkla ayrılmış dahası modern olan geleneksel olan için ulaşılmaya çalışılan bir ütopya gibi kurgulanmış ve dönemin basını tarafından öylece sunulmuştur. Sözü edilen ideale ulaşmanın her daim bir hayal olarak kalmasının yaratacağı frustrasyonu engellemek içinse – modernleşmenin yegâne sağlayıcısı olarak sunulan moda ve ekonomi ilişkisi sorgulanarak – ekonomik gücü olmayanların Batılı modern bireye – şekilsel düzeyde – öykünerek de modernleşebileceği yanılması yaratılmaktadır. Böylece öykünme, obskürantist tutumun en açık göstergelerinden biri haline gelmekte, yüzyıllara dayanan bir birikimi tarihsel ve bilişsel katmanlarını sıyırarak hem sıradanlaştırmakta hem de maskeleymektedir. Keza öykünme, modernleşme kuramlarına uygun biçimde, hiçbir vakit aslına yaklaşamayanı imlemektedir. Dahası sathi deneyimler ve obskürantist tutumun yurttaş bireyin psikolojik haritasında bıraktığı izler, topyekün bir frustrasyon ve öz yeterlik bilincinde yitimi imlemektedir. Kendi kaderini tayin olgunluğuna erişmediği inancı, yurttaş bireyi, darbe ve benzeri vesayet sistem ve/veya uygulamaları karşısında, ordunun düzen koruyucu sosyal işlevinin darbenin temel nedeni olduğu yanılmasıyla baş başa bırakmaktadır.

Zira Osmanlı'nın çözümlenme döneminden başlayarak, değişen Avrupa ve yükselen kapitalizm çağına ayak uydurma adımları olarak modernleşme (Batılılaşma) çabalarının en önemli bileşeni olarak taşıyıcı elitler, bürokratik vesayet rejiminin hem aracı hem sonucu olarak, önemli bir rol oynamıştır. Öznesinin kendi toplumunun iç dinamiklerinden ziyade ileri oldukları kabul edilen toplumların değerleri ile sosyal değişimin motor gücü haline gelen söz konusu zümre, öz yeterliğin devredildiği ilk katmandır. Türk modernleşmesinin ana eğilimleri olarak kabul edilebilecek Batılılaşma, merkezileşme ve otoriteryanizmin işleyişinde de taşıyıcı elitlerin rolü önemlidir. Zira taşıyıcı elitler – toplumun geri kalanının ikna olduğu veya ikna olduğu izlenimi verdiği şekliyle – kendi kaderleri üzerinde söz sahibi olma gücünü devretmeyi kabul ettikleri, – obskürantizm gereği – kendilerinden daha iyi ve daha doğru bilen ve dolayısıyla bu nitelikleriyle de gerektiğinde otoriteryanizmi meşru kılan öznelerdir.

Siyaset bilimi literatüründe yer aldığı biçimiyle, darbenin bir müdahale formu olarak kabul edilirliliğini ve dolayısıyla gelişmesini mümkün kılmayan koşullar; demokratik normların kabulü, orduların seçilmişler tarafından denetlemesine olanak sağlayan düzenlemeler, ülkelerin refah oranlarındaki yükseliş ve yurttaş bireyin öz yeterlik bilinci biçiminde sıralanabilir. Zira bir toplumda asker-sivil ilişkileri başta olmak üzere, meşruiyete dayalı tüm toplumsal ilişki biçimlerinin çerçevesini

çizen şey, bireysel motivasyon değil, yurttaş olarak güç ve etki potansiyelinin bilincinde olmanın verdiği motivasyon hali veya kapasite inancı olarak tanımlanabilecek “öz yeterlik” bilincidir. Öz yeterlik bilincini törpüleyen, darbeler başta olmak üzere tüm müdahale formları, frustrasyon halinin hem nedeni hem de sonucu olarak, toplumları kendi kaderleri üzerinde söz sahibi olmama halinin çaresiz konforuna mahkûm etme potansiyeli taşımaktadır.

Kaynakça

- Acar K. (2008). Osmanlı ve Rus modernleşmesine dair bazı görüşler. *Muhafazakâr Düşünce Geleneği Dergisi*, 4(16-17), 59-78.
- Bağcı, H. (2006). *Kahramanmaraş'ta siyasal değişim: 1950-2004*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balta, E. (2016). Geçmişten günümüze darbeler, *Toplumsal Tarih*, (273), 51-55.
- Baran M. (2013). Avrupada gelişen modernlik ve modernleşme anlayışları ve bu anlayışların Türkiye'ye yansımalarına tarihî sosyolojik açıdan bir bakış. *Turkish Studies*, 8(11), 55-79.
- Bezci, B. ve Çiftci, Y. (2012). Self-orientalization: Modernity within ourselves or internalized modernization. *Journal of Academic Inquiries*, 7(1), 139-166.
- Cogan, J. J. ve Derricott, R. (2000). *Citizenship for the 21. century*. London: Kogbaan Page.
- Dellaloğlu, B. F. (2012). *A. H. Tanpınar: Modernleşmenin zihniyet dünyası: Bir Tanpınar fetişizmi*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Devran, Y. ve Özcan Ö. F. (2016). 1960'tan 2016'ya askeri darbe ve muhtıra metinleri anlamlar, amaçlar, niyetler ve ideolojiler. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*. 2(1), 7-20.
- Diñçer, M. K. (1998). *Kişisel imaj*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Eisenstadt, S. N. (2007). *Modernleşme, başkaldırı ve değişim*. U. Coşkun, (Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (2005). *Öteki kuram*. Ankara: Erk Yayıncılık.
- Freud, S. (2002). *Metapsikoloji*. E. Kapkın ve A. Tekşen Kapkın (Çev.). İstanbul: Payel Yayınları.
- Freud, S. (1919). *The uncanny*. <http://web.mit.edu/allanmc/www/freud1.pdf>.
- Gadamer, H. G. (1975). *Truth and method*, New York: Continuum.
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity.
- İbni Haldun. (1977). *Mukaddime I*. T. Dursun (Çev.) Ankara: Onur Yayınları.
- Jouhki, J. (2006). *Imagining the other orientalism and occidentalism in Tamil European relations in South India*, Jyväskylä: University of Jyväskylä Press.
- Kanlı, T. (2006). *Medya ve modernleşme: 1945-1960 döneminde National Geographic Dergisi'nde Türkiye'nin Sunumu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Kaya, M. O. (2013). Vesayet demokrasisi ve Türkiye örneği, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(2), 491-538.
- Kaynar, H. (2012). *Projesiz modernleşme*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Kıray, M, M. (1998). *Değişen toplum yapısı*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kongar, E. (2000). *Toplumsal değişim kuramları ve Türkiye gerçeği*. İstanbul: Remzi.
- Korkmaz, İ. (2009). Sosyal öğrenme kuramı, Yeşilyaprak, B (Ed.). *Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme Öğretim içinde* (s. 218-238). Ankara: Pegem Akademi.
- Kurtoğlu, R. (2011). Türk tarihinde – bürokrasi – siyaset-aydın yabancılaşmasının sonucu: obskürantizm-çatışma kültürü ve epistemik çöküş. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 44, 325-350.

- Malone, Y. (2002). Social cognitive theory and choice theory: A compatibility analysis. *International Journal of Reality Therapy*, 22(1), 10-13.
- Powell, J. M., Thyne, C. L. (2011). Global instances of coups from 1950 to 2010: A new dataset, *Journal of Peace Research*, 48(2), 249-259.
- Rzayeva, R. (2005). Modernleşme süreci üzerine. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (34).
- Schiff, R. L. (2008). *The military and domestic politics: A concordance theory of civil-military relations*, New York: Taylor and Francis e-Library.
- Tazegül, M. (2005). *Modernleşme sürecinde Türkiye*. İstanbul: Babil.
- Tekin, M. (2003). *Cemil Meriç ile söyleşiler*. Konya: Çizgi.
- Touraine A. (1992). *Modernliğin eleştirisi*. H. Tufan (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ümer, E. (2017). Tekinsizin estetiği ve sanat yapıtı. *SDÜ ART-E Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, 10(19), 96-126.
- Wood, R. E. ve Bandura, A. (1989). Impact of conceptions of ability on self regulatory mechanisms and complex decision making. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56, 407-415.